Charles Dickens

Charles Dickens

IMPRESII DIN ITALIA

CUPRINS:

Paşaportul cititorului/7
Străbătând Franţa/11
Lyonul, Ronul şi femeia-spiriduş din Avignon/22
De la Avignon la Genova/34
Genova şi împrejurimile/42
Spre Parma, Modena şi Bologna/84
Prin Bologna şi Ferrara/97
Un vis italian/105
Verona, Mantua şi Milano. Prin Trecătoarea Simplon în Elveţia/117
Spre Roma, prin Pisa şi Siena/139
Roma/158
O dioramă rapidă/217

PAŞAPORTUL CITITORULUI.

Dacă cititorii acestui volum vor fi atât de binevoitori încât să accepte descrierea locurilor întipărite în mintea autorului ca pe o garanţie dată de autorul însuşi, atunci ei se vor putea delecta şi vor putea înţelege mult mai mult şi mai bine vizitând, fie şi în propria lor închipuire, aceleaşi meleaguri văzute de mine.

Despre Italia s-au scris multe cărţi, oferindu-se tot atâtea mijloace de a studia istoria acestei interesante ţări, precum şi nenumăratele aspecte legate de ea. În ceea ce mă priveşte, mă voi referi foarte puţin la acest izvor de informaţii şi, chiar dacă l-am folosit pentru propriul meu interes, consider că acest fapt nu mă obligă să-i reproduc cititorilor conţinutul, atât de accesibil, de altfel.

Şi nici nu veţi găsi, în aceste pagini, vreo cercetare mai amănunţită a cârmuirii bune sau rele de care se bucură vreo parte a ţării. Nu se poate ca vizitatorul acestor frumoase meleaguri să nu-şi formeze o convingere fermă despre acest subiect. Dar, cum am hotărât, străin fiind, ca pe timpul şederii mele să mă abţin de la a discuta asemenea probleme cu italienii de orice categorie, aş prefera să nu abordez dezbaterea lor acum. Timp de douăsprezece luni, cât am locuit la Genova, nu am avut niciodată impresia că autorităţile, bănuitoare de felul lor, mă suspectează şi mi-ar părea rău să le dau vreun motiv să regrete curtoazia pe care mi-au arătat-o, atât mie, cât şi oricărui alt concetăţean al meu.

Probabil că nu există pictură sau statuie renumită în Italia care să nu poată fi lesne îngropată sub un munte de hârtie tipărită, dedicată disertaţiilor asupra ei. De aceea, cu toate că sunt un admirator înflăcărat al picturii, nu voi intra în detalii în ceea ce priveşte tablourile ori statuile celebre.

Această carte este o serie de palide reflecţii – simple umbre pe apă – ale unor locuri care stâresc, într-o măsură mai mare sau mai mică, imaginaţia multora şi asupra cărora propria-mi imaginaţie a zăbovit ani de-a rândul, locuri care incită cât de cât interesul tuturor. Majoritatea descrierilor au fost compuse pe loc şi trimise acasă o dată cu scrisorile mele particulare. Menţionez aceasta nu ca să scuz eventualele inadvertenţe, ci ca să ofer cititorului garanţia că ele au fost scrise în contact nemijlocit cu subiectul, în mod spontan şi cu cele mai vii impresii suscitate de ineditul locurilor.

Dacă descrierile au uneori un aer fantezist şi frivol, cititorul va presupune poate că au fost scrise la umbră, într-o zi însorită, chiar în mijlocul împrejurărilor evocate, şi îi vor plăcea cu atât mai mult, fiind impregnate de culoarea locală.

Totodată, sper să nu fiu înţeles greşit de apărătorii religiei romano-catolice, din cauza vreunui amănunt inclus în

aceste pagini. Mi-am dat toată silinţa, într-una din scrierile mele anterioare, să-i înţeleg şi vreau să cred că şi ei mă vor înţelege în legătură cu paginile de faţă. Când amintesc de vreun fapt care mi s-a părut absurd ori dezagreabil, nu caut defel să-l asociez sau să-l privesc ca fiind în mod necesar corelat cu principiile de bază ale crezului lor. Tot aşa, când descriu ceremoniile din timpul Săptămânii Mari, mă refer la aspectul lor exterior şi nu pun la îndoială interpretarea ce le-o dă bunul şi învăţatul doctor Wiseman1. Când las să se înţeleagă că nu-mi plac mănăstirile pentru tinerele fete care, călugărindu-se, abjură lumea înainte să o cerceteze şi să o cunoască, sau că mă îndoiesc de sanctitatea ex officio a tuturor preoţilor şi călugărilor, nu merg mai departe decât mulţi catolici credincioşi, atât din străinătate, cât şi de acasă.

Am comparat aceste impresii cu nişte umbre pe apă; sper să nu fi tulburat în vreun loc apă atât de tare, încât să stric forma umbrelor. Niciodată nu mi-am dorit atât de mult să fiu în termeni buni cu toţi prietenii mei ca acum, când în depărtare se ridică, încă o dată, obstacole în calea mea. Nu şovăi să vă mărturisesc că încerc să îndrept o greşeală pe care am comis-o nu de mult, stricând anumite relaţii statornicite între mine şi cititorii mei şi că, depărtându-mă o clipă de nişte constante preocupări, sunt azi pe cale să reiau bucuros aceste relaţii. În Elveţia, de-a lungul altui an de absenţă, mă voi putea concentra asupra temelor pe care le am în minte acum. Totodată, rămânând fidel publicului meu din Anglia, voi căuta să-mi îmbogăţesc cunoştinţele despre o ţară nobilă şi nespus de dragă mie2.

Această carte a fost scrisă într-un stil cât se poate de accesibil şi n-ar fi plăcere mai mare pentru mine decât să-mi pot compara, prin mijlocirea ei, impresiile de azi cu trăirile celor care vor vizita ulterior locurile descrise de mine cu atâta râvnă şi încântare.

Şi acum, nu-mi rămâne decât să schiţez, precum într-un paşaport, portretul cititorului meu. Ipotetic, imaginat

pentru ambele sexe, el poate arăta astfel:
Tenul: deschis.
Ochii: foarte veseli.
Nasul: nicidecum obraznic.
Gura: zâmbitoare.
Faţa: strălucitoare.
Înfăţişarea generală: extrem de agreabilă.
1 Wiseman, Nicolas Patrick Stephen (1802-l865), teolog englez, cardinal, arhiepiscop de Westminster, autor al unui roman despre începuturile bisericii, intitulat Fabiola sau Biserica Catacombelor (N. T.).
2 Rânduri scrise în 1846 (N. T.).
STRĂBĂTÂND FRANŢA.
Era într-o frumoasă dimineaţă de duminică, bunul meu prieten, pe o vreme demnă de mijlocul verii, În anul una mie opt sute patru zeci şi patru, când… Nu te alarma! Nu când doi călători ar fi putut fi văzuţi cum îşi croiesc anevoie drum prin acel ţinut pitoresc şi bolovănos care alcătuieşte de obicei primul capitol al unui roman de „vârstă de mijloc”, ci… când o diligenţă englezească de proporţii considerabile, proaspăt scoasă din halele întunecoase ale Pantechnicon-ului1 din Belgrave Square, Londra, a fost observată (de un soldat francez foarte scund; l-am văzut eu cum se uita la ea!) ieşind pe poarta Hotelului Maurice din Rue de Rivoli, Paris.
1 Depozit: iniţial clădirea adăpostea un imens bazar (n.t.).
Nu pot defel să explic de ce o familie englezească, înghesuită înăuntrul şi în afara acestei diligenţe, trebuia să plece, dintre toate zilele săptămânii, tocmai într-o dimineaţă de duminică, după cum nu pot să stabilesc vreun motiv anume pentru faptul că în Franţa toţi oamenii de statură mică sunt soldaţi, în timp ce toţi oamenii voinici sunt surugii; e o regulă invariabilă. Au ei vreun motiv, şi unii şi alţii, nu mă îndoiesc de asta. Cât despre motivul familiei de a se fi aflat acolo, acesta era, după cum ştiţi, faptul că urmau să stea un an de zile în frumoasa Genovă şi că în

acea perioadă de timp capul familiei intenţiona să cutreiere peste tot pe unde l-ar fi mânat neobosita lui curiozitate.

Tot aşa, ar fi fost o prea mică alinare pentru mine să pot explica locuitorilor Parisului că eu eram capul şi şeful acestei familii şi nu întruchiparea radioasă a bunei dispoziţii, care se afla lângă mine în persoana unui ghid francez: cel mai desăvârşit dintre ajutoare şi cel mai sclipitor dintre oameni! Ca să vă spun totuşi adevărul, el arăta mult mai mult a cap de familie decât mine, care, umbrit de impresionantă sa prezenţă, fusesem redus la zero.

Pe de altă parte, foarte puţin din înfăţişarea Parisului – tocmai goneam, huruind, pe lângă sumbra Morgă şi peste Pont Neuf – ne-ar fi putut reproşa faptul că porniserăm la drum într-o zi de duminică. Prăvăliile de vin (la fiecare a doua casă) se bucurau de un dever straşnic; în faţa cafenelelor tocmai se desfăşurau parasolurile şi se aranjau scaune şi mese în aşteptarea amatorilor de îngheţată şi răcoritoare, pentru mai târziu, în cursul zilei; pe poduri, lustragiii erau foarte ocupaţi; se deschideau magazinele; trăsuri şi căruţe forfoteau pretutindeni; dincolo de Sena, nenumăratele străzi, ce se îngustau în pantă, de parcă erau nişte pâlnii, creau tot atâtea privelişti de furnicar şi freamăt continuu: scufii de noapte multicolore, pipe, bluze, cizme şi capete lăţoase, toate de-a valma. Nimic nu indica la acea oră că ar fi fost vorba de o zi de odihnă, dacă n-ar fi apărut ici-colo câte o familie înghesuită într-un docar din lemn, mare şi vechi, care plecă în excursie, ori dacă vreun cetăţean sau vreo gospodină cu aer gânditor, îmbrăcaţi cât se poate de sumar, nu s-ar fi aflat aplecaţi pe fereastra vreunei mansarde, ca să vadă cum i se usucă pantofii proaspăt văcsuiţi pe micul parapet de afară (în cazul cetăţeanului) sau cum i se aerisesc ciorapii la soare (în cazul gospodinei).

Odată scăpaţi de pavajul de neuitat (ori de neiertat!) care acoperă Parisul, primele trei zile de călătorie spre Marsilia

sunt destul de liniştite şi monotone. Spre Sens. Spre Avallon. Spre Chalons. Descrierea unei zile ajunge pentru toate trei! Iat-o: Avem patru cai şi un surugiu care are un bici foarte lung şi care mână echipajul de parcă ar fi numărul cu „Poşta de la Sankt Petersburg” la Circul Astley sau la Franconi; numai că el şade, nu stă în picioare pe cal. Cizmele imense, cu genunchiere, purtate de aceşti surugii sunt uneori vechi de o sută sau chiar două de ani şi sunt atât de nepotrivite pe piciorul celui care le poartă, încât pintenul, care ar trebui să fie fixat acolo unde se află călcâiul, se află în general mai sus, la mijlocul carâmbului. Adeseori omul nostru iese din curtea grajdului cu biciul în mână şi cu pantofii în picioare, cărând în fiecare mână câte o cizmă doar, pe care o pune cu multă seriozitate pe pământ, lângă cal, până ce totul e gata. Când e gata, Doamne! Cât tămbălău se face pe chestia asta! Surugiul intră în cizme cu pantofi cu tot, sau e ridicat şi băgat în ele de câţiva prieteni; apoi ajustează hamurile ornate în relief prin truda nenumăraţilor porumbei ce sălăşluiesc prin grajduri, după care sileşte toţi caii să tropăie şi să se agite; în cele din urmă plesneşte din bici ca un apucat, zbiară En route – Hi! 1 şi-i dăm drumul! Precis o să aibă de furcă cu un cal înainte să ajungem nu prea departe şi atunci o să-l facă hoţ, tâlhar, porc şi câte şi mai câte, şi o să-l bată în cap de parcă ar fi de lemn.

1 La drum – Dii! (Franc.).

În primele două zile, peisajul de la ţară e lipsit de orice varietate: câmpie nesfârşită, drum interminabil şi din nou câmpie nesfârşită. Pe câmpuri, cât vezi cu ochii, abundă viţa, o viţă scundă şi nearanjată în ghirlande pe paliere, ci pe nişte araci drepţi. Peste tot vezi o mulţime de cerşetori şi foarte puţini săteni; cât despre copii, niciodată n-am întâlnit atât de puţini, încât nu cred să fi văzut o sută între Paris şi Chalons. Oraşe vechi şi bizare, cu poduri suspendate şi încinse cu ziduri prevăzute cu turnuleţe ciudate pe la colţuri, ca nişte feţe groteşti, de parcă zidul şi-ar fi pus o

mască, ca să privească în jos, în şanţul cu apă. În grădini şi pe câmpuri, de-a lungul uliţelor şi în curţile gospodăriilor, vedem alte turnuleţe neobişnuite, complet singuratice şi întotdeauna rotunde, cu vârful ascuţit, părând să nu fie folosite în vreun scop anume. Se văd clădiri în ruină de tot felul: câteodată e o primărie, alteori un corp de gardă, altădată o locuinţă, uneori un castel cu grădină mare, năpădită toată de păpădii şi vegheată de foişoare şi mici ancadramente ce par să ne facă vesel cu ochiul. Acestea sunt priveliştile ce se repetă la infinit. Uneori trecem pe lângă un han din vreun sat, cu un zid ce stă să se prăbuşească şi cu nenumărate dependinţe şi anexe; deasupra intrării stă scris „Grajd pentru şaizeci de cai „, ca şi cum s-ar găsi vreun cal acolo, sau orice altceva, afară de un însemn de lemn bătut de vânt care indică vinul ce se vinde înăuntru; el flutură leneş în bătaia vântului şi e atât de putrezit, încât e gata să cadă şi să se sfărâme în bucăţi. Tot timpul trecem pe lângă căruţe înguste, mici şi ciudate, rânduite în şiruri de şase sau opt, cărând brânză din Elveţia; în majoritatea cazurilor, de tot şirul are grijă un singur om sau chiar un copilandru, care foarte adesea doarme dus în carul din faţă. Caii sună alene din clopoţei, lăsând impresia că se gândesc (fără îndoială că asta şi fac!) că harnaşamentul lor de lână, mare şi albastru, şi de o imensă greutate şi grosime, la care se adaugă o pereche de coarne groteşti ce cresc din căpăstru, este mult prea călduros pentru mijlocul verii.

Apoi, de vreo două sau trei ori pe zi, trece diligenţa cu portierele prăfuite, cu acoperitori albastre (culoarea măcelarilor); interioarele sunt albite de atâtea scufii de noapte; coviltirul de pe acoperiş se bălăbăne şi se scutură, de parcă ar fi capul unui tembel; pasagerii tinerei Franţe privesc pe fereastră, cu bărbile până la brâu şi cu ochelari albaştri ce le acoperă oribil ochii războinici, în timp ce în încleştarea pumnului naţional strâng nişte bastoane zdravene. Trăsura de poştă, ducând cu sine câţiva pasageri

doar, trece ca un fulger; gonind cu o viteză drăcească, şi dispare din vedere într-o clipită. Din când în când vezi trecând preoţi de parohie, bătrâni dar ţepeni, deşi sunt hurducaţi în nişte trăsuri atât de dărăpănate, de ruginite, de mucegăite şi de hodorogite, încât nici un englez n-ar avea încredere în ele. Femei uscăţive lenevesc în câte o păşune singuratică, ţinând de frânghie vacile care pasc; alteori dau cu săpăliga, fac vreo altă muncă a câmpului mai grea sau au grijă de o turmă întreagă. Pentru a vă face o imagine adecvată despre viaţa la ţară, nu trebuie decât să luaţi la întâmplare un poem pastoral sau vreun tablou de acest gen şi să vă imaginaţi exact opusul a ceea ce este descris şi proslăvit în el.

După ce-ai călătorit până la năucire, ceea ce se întâmpla îndeobşte în ultimele ceasuri ale zilei, şi când cei nouăzeci şi şase de clopoţei ai cailor – douăzeci şi patru de fiecare – îţi răsună a somn în urechi timp de o jumătate de oră sau aşa ceva, totul devine foarte plicticos şi monoton, încât începi să te gândeşti foarte serios la cina de la poşta următoare, când iată: în depărtare, la capătul drumeagului străjuit de copaci pe care călătoreşti, apar primele semne ale unui târg – nişte căsuţe răzleţe. Diligenţa începe din nou să huruie pe un pavaj neînchipuit de stricat. Ca şi cum echipajul ar fi un aparat de lansat artificii care se dezlănţuie la simpla apariţie a unui coş de casă ce fumegă, acesta începe să trosnească şi să bolborosească de parcă l-ar stăpâni dracul. Trosc, troosc, trosc, troosc. Trosc – trosc – trosc. Pleosc – pleosc. Pleosc – trosc.

Helo! Holŕ! Vite! Voleur! Brigand! Hi! Hi! Hi! En r-r-r-r-route! 1 Bici, roţi, surugiu, pietre, cerşetori, copii, trosc, pleosc, trosc! Helo! Holŕ! Charite pour l'amour de Dieu! 2 Pleosc-troscpleosc-trosc; pleosc, pleosc, pleosc, poc, zdrong, trosc, boc, pleosc-trosc! Ocolim un colţ, gonim în susul străzii înguste, apoi în josul dealului pavat, însă pe partea cealaltă; intrăm în şanţ; boc, boc; zdronc, trosc, pleosc, pleosc; trosc, trosc; abia ferim vitrinele de pe partea

stângă a străzii, apoi cotim după o arcadă de lemn, pe dreapta; buuum, buuum, buuum; zdrang, zdrang, zdrang; pleosc, pleosc, pleosc, şi iată-ne în fine în curte la Hotel de l'Ecu d'Or3, istoviţi, sfârşiţi, prăfuiţi, terminaţi, epuizaţi ori tresărind pe neaşteptate, fără nici un motiv, precum artificiile care sunt pe sfârşite.

1 Haide! Mai repede! Hoţule! Tâlharule! Dii! La drum! Franc.)

2 Hai, hai! Pentru numele lui Dumnezeu, milă! (Franc.).

3 Hotelul La Scutul de Aur (franc).

Ne întâmpină proprietăreasa de la Hotel de l'Ecu d'Or, proprietarul de la Hotel de l'Ecu d'Or, camerista de la Hotel de l'Ecu d'Or şi un domn care stă la Hotel de l'Ecu d'Or. Poartă pe cap o şapcă şi n-are, se vede treaba, alt prieten mai apropiat decât propria-i barbă roşie. Şi mai e şi domnul paroh care se plimbă încoace şi încolo de unul singur, într-un colţ al curţii, ţinând într-o mâna o carte şi-n cealaltă o umbrelă. Toţi, în afară de domnul paroh, stau cu gura căscată şi cu ochii holbaţi, aşteptând să se deschidă portiera poştalionului. Proprietarul de la Hotel de l'Ecu d'Or îl iubeşte într-atâta pe curierul nostru, încât nu mai are răbdare ca acesta să coboare de pe capră; îi îmbrăţişează deci picioarele şi tocurile cizmelor pe când acesta se dă jos. „Curierul meu! Bravul meu curier! Prietene! Frate!” Proprietăreasa îl adoră, camerista îl binecuvântează, garçon-ul îl divinizează. Curierul îi întreabă dacă au primit scrisoarea lui. S-a primit, sigur că s-a primit. Camerele sunt pregătite? Desigur! Camerele cele mai bune, pentru nobilul meu curier! Camerele cele mai de vază, pentru viteazul meu curier! Întreaga casă e la dispoziţia celui mai bun dintre prietenii mei! Curierul ţine mâna pe portieră şi mai pune câteva întrebări, ca să prelungească aşteptarea. Pe deasupra hainei, atârnată de o curea, curierul poartă o taşcă din piele verde. O grămadă de gură-cască se uită la ea, iar unul din ei chiar o atinge. Taşca de piele e plină de piese de cinci franci. Printre copii

se aud murmure de admiraţie. Proprietarul se agaţă de gâtul curierului şi-l apleacă până la pieptul lui. Ce mult te-ai îngrăşat! îi spune. Eşti atât de rumen, arăţi atât de bine!

În sfârşit, se deschide portiera. Toţi aşteaptă cu răsuflarea tăiată. Coboară doamna. Ah, ce doamnă încântătoare! Frumoasă doamnă! Coboară sora doamnei. Cerule mare, domnişoara e fermecătoare! Coboară primul băieţel. Oooo, ce băieţel frumuşel! Coboară prima fetiţă. Oh, dar e un copil fermecător! Coboară a doua fetiţă. Proprietăreasa, supunându-se celui mai nobil imbold al firii noastre omeneşti, o îmbrăţişează. Coboară al doilea băieţel. Ah, drăguţul de el! Ce familie adorabilă! Sugarul e înmânat celor de afară. E frumos ca un înger. Bebeluşul le-a întrecut pe toate! Tot extazul este revărsat asupra lui! Apoi coboară cele două doici şi entuziasmul se transformă în nebunie; întreaga familie e purtată sus pe scări ca un nor, în timp ce droaia de gură-cască se înghesuie în jurul diligenţei, se uită înăuntru, o înconjoară şi o tot pipăie. Că doar nu e puţin lucru să atingi o căruţă care a ţinut atâta lume! Amintirea asta merită să o laşi moştenire urmaşilor!

Camerele se află la etajul întâi, în afară de odaia copiilor, care e spaţioasă şi are patru sau cinci paturi. Se poate ajunge la ea străbătând un coridor întunecos, după ce urci două trepte, cobori patru, treci de o pompă, parcurgi un balcon, iar uşa e chiar lângă grajd. Celelalte odăi de dormit sunt şi ele spaţioase şi înalte, fiecare fiind înzestrată cu două mici baldachine de lemn, de care sunt atârnate cu mult gust, ca şi la ferestre, draperii roşii şi albe. Salonul e nemaipomenit! În el s-a şi pus masa pentru trei persoane; şerveţelele sunt împăturite în formă de tricorn. Pardoseala e alcătuită din plăci roşii. Covoarele lipsesc cu desăvârşire şi nu prea avem ce spune despre mobilă. Peste tot însă e o abundenţă de oglinzi, de vaze încăpătoare, pline cu flori artificiale, şi pretutindeni se văd o mulţime de ornice. Întregul grup se pune în mişcare. Bravul nostru curier, mai ales, e peste tot: caută unde sunt păturile, în timp ce

preaiubitul său frate, proprietarul, îi tot toarnă vin pe gâtlej; adună castraveţi cruzi (întotdeauna castraveţi! Dumnezeu ştie de unde tot îi ia!) şi umblă cu ei pretutindeni, cu câte unul în fiecare mână, de parcă ar fi nişte bastoane de poliţai.

Suntem poftiţi la cină. Pe masă sunt bucăţi mari de pâine, câte una de fiecare; ni se serveşte o supă foarte subţire, peşte, alte patru feluri de mâncare, pe urmă ceva pui, apoi desertul şi în tot acest timp nu ne lipseşte vinul. Nu e mare scofală de felurile astea, afară de faptul că sunt gustoase şi servite prompt. Când s-a făcut aproape întuneric, bravul nostru curier, după ce a mâncat cei doi castraveţi tăiaţi felii şi trecuţi prin conţinutul unei destul de pântecoase carafe de ulei şi oţet, iese din refugiul său şi propune o vizită la catedrala ale cărei turnuri masive privesc cu severitate în curtea hanului. Deci, plecăm într-acolo şi o găsim foarte solemnă şi impresionantă, scăldată în lumina sumbră: atât de sumbră, încât, în cele din urmă, paracliserul politicos, bătrân şi cu falca de jos căzută, ia o rămăşiţă de capăt de lumânare, ca să orbecăie cu ea printre morminte – între crucile cenuşii arată ca o stafie rătăcită care-şi caută propria umbră.

Când ne întoarcem, vedem servitorii de rând ai hanului mâncând la o masă mare, întinsă afară, sub balcon. Mâncarea, o fiertură de carne şi legume, scoate aburi de fierbinte ce e, fiind servită chiar din cazanul de fier în care a clocotit. Au şi un ulcior de vin şi sunt foarte bine dispuşi; mult mai bine dispuşi decât domnul cu barbă roşie, care joacă biliard în odaia luminată din stânga curţii, unde se văd siluete cu tacuri în mână şi ţigări în gură, tot trecând prin faţa ferestrei. Slăbănogul de paroh se plimbă şi-acum încoace şi încolo de unul singur, cu cartea şi cu umbrela. Şi, mult timp după ce vom fi adormit, parohul se va mai plimba pe acolo, iar bilele de biliard se vor ciocni mai departe.

Dimineaţa următoare, la orele şase, suntem în picioare. E o zi splendidă, făcând de ruşine noroiul zilei de ieri, cu care

e stropită peste tot diligenţa (de parcă poate ceva să dea de ruşine o diligenţă într-o ţară în care aceste vehicule nu sunt curăţate niciodată). Toată lumea e vioaie şi, în timp ce ne terminăm micul dejun, dinspre grajdul poştei se aud venind zornăind caii. Tot ce a fost scos din trăsură ieri, azi e pus la loc. După ce a intrat în fiecare cameră şi a privit în juru-i, ca să fie sigur că nu a rămas nimic uitat, bunul nostru curier ne vesteşte că totul e gata. Ne urcăm, deci, cu toţii în diligenţă. Din nou cei de la Hotel de l'Ecu d'Or sunt foarte încântaţi. Bravul nostru curier dă fuga în casă şi ia un coş cu friptură rece de pasăre, felii de şuncă, pâine şi biscuiţi pentru drum; îl înmânează celor din diligenţă şi aleargă din nou în hotel.

Acum ce mai are în mână? Alţi castraveţi? Nu! Are o fâşie lungă de hârtie. E nota de plată.

În dimineaţa asta, bravul nostm curier are două curele petrecute pe după umăr: de una atârnă taşca de piele, iar de cealaltă un burduf grozav, tot de piele, plin ochi cu cel mai bun şi mai uşor vin de Bordeaux ce se găseşte în acest hotel. Curierul nu plăteşte nici o notă până ce burduful nu e plin. Apoi se tocmeşte.

Se tocmeşte cu patimă. Mai e încă frate cu proprietarul, dar din mamă sau tată diferiţi. Nu mai e înrudit cu el cum era cu o seară mai înainte. Proprietarul se scarpină în cap. Bravul nostru curier îi arată câteva cifre de pe notă şi îi dă să înţeleagă că, dacă rămân scrise acolo, Hotel de l'Ecu d'Or va fi de acum înainte şi pentru totdeauna Hotel de l'Ecu de Cuivre1. Hotelierul se duce la tejghea. Curierul îl urmează, îi vâră în mână nota de plată şi o pană de scris şi vorbeşte mai repede ca oricând. Proprietarul ia pana. Curierul îi zâmbeşte. Hotelierul face modificarea. Curierul încearcă o glumă. Proprietarul e afectat, dar nu prea. Suferă bărbăteşte. Strânge mâna bravului său frate, dar nu-l mai îmbrăţişează. Totuşi, îşi iubeşte fratele, fiindcă ştie prea bine că se va întoarce, pe acelaşi drum, într-una din aceste frumoase zile, cu altă familie, şi parcă vede că inima

îi va tânji după el iar. Bravul nostru curier mai controlează o dată toată diligenţă, se uită la frână, inspectează roţile, se ridică, dă un ordin şi-am plecat!

1 Hotelul La scutul de aramă (N. T).

E zi de târg. Târgul se ţine în piaţeta din faţa catedralei. Vedem bărbaţi şi femei în albastru, roşu, verde, alb, vedem magherniţe cu pereţii din pânză de cort şi tot felul de mărfuri. Ţăranii se îngrămădesc peste tot, cu coşurile lor goale. Ici se văd vânzători de dantelă, colo vânzători de ouă, mai încolo vânzători de fructe, dincolo cizmarii. Locul întreg arată de parcă ar fi scena unui mare teatru, imediat după ridicarea cortinei, prezentând un bal pitoresc. Alături, drept decor, se află catedrala, severă, întunecată şi rece, părăginită pe ici-colo; într-un loc, soarele de dimineaţă, furişându-se printr-o ferestruică dinspre răsărit, răzbate prin vitralii, împroşcând parcă pavajul cu stropi purpurii.

În cinci minute am şi ajuns la marginea târgului şi trecem de crucea de fier cu un petic de iarbă răvăşită drept loc de rugăciune în faţă-i. Iată-ne din nou la drum!

LYONUL, RONUL ŞI FEMEIA-SPIRIDUŞ DIN AVIGNON.

Chalons e un loc de popas plăcut, datorită îndeosebi excelentului han aşezat chiar pe malul fluviului, iar vaporaşele colorate în verde şi roşu, care navighează în susul şi în josul apei, constituie un decor înviorător, mai ales după drumurile pline de praf. Dar tot atât de adevărat e că te-ai putea cu greu hotărî să alegi Chalons drept loc de reşedinţă, afară de cazul în care vrei să locuieşti pe o câmpie întinsă cât vezi cu ochii, crestată doar de şiruri de plopi, unii mai înalţi, alţii mai mici, ca nişte piepteni cu dinţii rupţi, ori să duci o viaţă fără nici o şansă de a urca vreun deal sau orice altceva, afară de scările casei.

S-ar putea însă prea bine să-ţi placă mai mult decât Lyonul, unde poţi ajunge foarte uşor în opt ore, dacă vrei, cu unul din vaporaşele menţionate mai înainte.

Ce oraş mai e şi Lyonul! Se zice că unii oameni, în anumite momente nefericite, se simt ca şi cum ar fi căzuţi din nori!

Iată un oraş întreg care s-a prăvălit parcă din cer; ai impresia că mai întâi a fost smuls, precum toate pietroaiele din partea locului, dintre mlaştini şi râpi sterpe: urât spectacol! Arterele mari, prin care năvălesc cele două fluvii, laolaltă cu nenumărate străduţe, par să fiarbă şi să dogorească de căldură. Casele sunt înalte, masive şi îndeobşte murdare, putrede ca brânza veche şi ticsite de oameni. Sunt îngrămădite până sus, pe dealurile care împresoară oraşul din toate părţile; iar locatarii, precum nişte viermişori într-un calup de brânză, îşi întind hainele zdrenţuite pe prăjini, la uscat, sau mişună pe uşi, când înăuntru, când afară, ieşind să-şi tragă sufletul şi să gâfâie din greu pe pavaj, abia târându-se printre grămezile înalte de baloturi cu marfă mucezită. Astfel trăiesc, ori mai degrabă nu mor până ce nu li se împlineşte sorocul, în acest recipient secat. Toate oraşele manufacturiere contopite într-unul singur ar reda cu greu imaginea Lyonului, aşa cum mi s-a prezentat el mie: fiindcă toate slinurile nespălate şi necurăţate din orice alt oraş străin par grefate aici pe mizeriile proprii ale acestui centru industrial, producând astfel de roade, încât de acum înainte m-aş abate bucuros câteva mile din drumul meu, ca să nu-l mai întâlnesc din nou.

În răcoarea serii sau, mai degrabă, în ostoirea căldurii de peste zi, ne-am dus să vizităm catedrala în care nişte bătrâne, laolaltă cu doi-trei câini, erau cufundate într-o pioasă contemplare. Cât despre curăţenie, nu se putea face nici o diferenţă între pardoseala de piatră a catedralei şi pavajul străzii. Aici am văzut un sfânt de ceară, într-o cutie ca o cuşetă de vapor, prevăzută cu un capac de sticlă, căruia Madame Tussaud1 nu i-ar putea găsi vreun cusur şi care ar putea face de ruşine chiar Westminster Abbey. Iar dacă vreţi să ştiţi totul despre arhitectura acestei catedrale, sau despre orice alte date ale ei, dimensiuni, înzestrare şi istoric, nu sunt oare ele menţionate în ghidul domnului

Murray, şi n-aţi putea oare să le citiţi acolo, mulţumindu-i, aşa cum am făcut şi eu?

1 Marie Tussaud (1760-1850), a lucrat mai întâi la „Cabinetul de ceara” al unchiului ei, Curtius, la Paris, unde a modelat chipurile victimelor Teroarei; a emigrat apoi în Anglia, unde a transferat şi Muzeul de Ceară. Celebrul muzeu de azi a fost refăcut în 1929, după ce un incendiu l-a distrus în 1925 (N. T.).

Tot din acest motiv m-aş fi abţinut să menţionez ciudatul ceas al catedralei din Lyon, dacă n-ar fi fost o mică greşeală pe care am făcut-o în legătură cu acest obiect mecanic. Paracliserul era foarte nerăbdător să ni-l arate, pe de-o parte pentru onoarea aşezământului şi a oraşului, pe de alta de dragul câştigului, poate, pe care îl obţinea din această îndeletnicire suplimentară. Oricare ar fi fost motivul, ornicul a fost pus în mişcare şi ca urmare s-au deschis o mulţime de uşiţe prin care au apărut, înaintând cu mers clătinat, o droaie de figurine ce se smuceau înainte şi înapoi, dând dovadă de o instabilitate fără seamăn; acestea săltau fără rost, aşa cum se întâmplă de obicei cu figurile acţionate de un mecanism. În tot acest timp, paracliserul ne explica aceste minuni, arătându-ni-le de mai multe ori cu o vergea. În centru era o păpuşă reprezentând pe Fecioara Maria şi lângă ea un mic sertăraş din care ieşea o alta, foarte urâtă, executând unul din cele mai neaşteptate salturi pe care le-am văzut vreodată în viaţa mea. Când o vedea pe Sfânta Fecioară, sărea dintr-o dată înapoi şi trântea violent uşiţa în urmă-i. Interpretând scenă ca pe un simbol al victoriei asupra Păcatului şi Morţii şi voind să arăt că am înţeles despre ce era vorba, înainte ca prezentatorul să dea vreo explicaţie, am strigat pripit: „Aha! Ăsta e Spiritul Rău! Desigur! A dat bir cu fugiţii!” „Să mă iertaţi, domnule”, a zis paracliserul, arătând cu o mişcare plină de graţie spre uşiţă, ca şi cum ar fi prezentat pe cineva, „acesta e arhanghelul Gabriel!”

În ziua următoare, imediat după ivirea zorilor, călătoream deja pe învolburatul Ron, cu o viteză de douăzeci de mile pe oră, într-un vaporaş murdar şi încărcat cu mărfuri, având drept companie doar trei sau patru pasageri. Dintre aceştia se distingea un cavaler nătâng, bătrân şi cu un chip blajin, mare amator de usturoi şi nespus de manierat; la butonieră avea atârnată o rămăşiţă de panglică roşie. Părea să şi-o fi legat acolo ca să-şi aducă aminte de ceva, ca vestitul Tom Noddy1 din anecdotă, care îşi făcea noduri la batistă.

1 Tom Noddy: prostănac, nerod (N. T.).

În ultimele două zile observaserăm în depărtare nişte dealuri masive şi înceţoşate: erau primele indicii ale Alpilor. Acum treceam chiar pe lângă ei: uneori mai aproape de o coastă, alteori pe lângă vreo pantă acoperită cu vii. Totul era cât se poate de frumos: sate şi orăşele ce atârnau parcă în aer, păduri întregi de măslini zărite printre turlele bisericilor, nori plutind uşor pe deasupra, castele în paragină, cocoţate pe fiecare colină, case împrăştiate în râpe şi viroage. Masivitatea munţilor imprima căsuţelor un farmec aparte, de parcă erau nişte jucării. Albul lor imaculat, contrastând puternic cu roca brun-roşcată a muntelui sau cu verdele viu şi persistent al măslinilor, precum şi oamenii de pe mal, reduşi la dimensiuni liliputane, mergând cu paşi mici şi înceţi: toate acestea alcătuiau un tablou încântător. Întâlneam bacuri fără număr, ca şi poduri, printre care faimosul Pont d'Esprit, având nenumărate arcade, şi oraşe în care se produceau vinuri renumite. Am trecut prin Valence, unde a studiat Napoleon; la fiecare cot, fluviul aducea în faţa noastră noi şi neaşteptate frumuseţi.

În după-amiaza aceleiaşi zile am ajuns la podul prăvălit de la Avignon şi-am intrat în oraşul scăldat în soare. Numai zidul de apărare plin de creneluri, arătând ca o crustă de plăcintă nu tocmai coaptă, nu se bronzează deloc, deşi stă la soare de atâtea secole.

Pe străzi atârnau în ciorchini strugurii, iar sclipitorul oleandru era în plină floare. Străzile sunt vechi şi foarte înguste, însă destul de curate şi umbrite de tende întinse de la o casă la alta. Ţesături şi batiste în culori vii, tot felul de curiozităţi, cadre vechi din lemn sculptat, jilţuri, altare, sfinţi, fecioare, îngeri şi portrete zugrăvite cu neîndemânare, toate de vânzare! Un spectacol neaşteptat şi deosebit de pitoresc. Din când în când însă, ochiul surprindea prin câte o poartă ruginită, rămasă întredeschisă, curţi cufundate în tihnă şi case falnice, dar tăcute ca nişte morminte. Semăna grozav cu o scenă din O mie şi una de nopţi! Cei trei dervişi, cu un ochi fiecare, ar fi putut să bată cu toată nădejdea în oricare din aceste porţi şi paznicul care-i tot iscodea cu întrebări – unul care-şi pusese bucate alese în coş încă de dimineaţă – le-ar fi deschis cu siguranţă.

În ziua următoare, după micul dejun, am pornit într-o mică excursie, ca să vizităm punctele de atracţie din oraş. Dinspre nord adia o briză atât de plăcută, încât plimbarea noastră a fost foarte agreabilă, măcar că pietrele din pavaj, ca şi cele din ziduri, erau atât de încinse, încât ţi-era şi frică să pui mâna pe ele.

Mai întâi, am urcat un deal stâncos până la catedrală, unde tocmai se ţinea slujba în faţa unei asistenţe foarte asemănătoare celei din Lyon: nişte femei în vârstă, un ţânc şi un câine foarte stăpân pe sine, care îşi stabilise un mic traseu pentru plimbare, începând de la grilajul altarului şi terminându-l la uşă, o plimbare cât se poate de firească, pe care dumnealui o făcea chiar în timpul slujbei, tot atât de metodic şi de calm ca orişice bătrân de afară! Catedrala e veche şi pustie, iar picturile de pe tavan sunt jalnic desfigurate de timp şi de vremea umedă; dar, cum lumina soarelui se revărsa printre perdelele roşii de la ferestre, făcând să strălucească lemnăria altarului, totul arăta cum nu se poate mai surâzător şi mai vesel.

Intrând în această catedrală anume ca să vedem nişte picturi executate în fresco de un pictor francez şi de ucenicul său, am observat mai îndeaproape un mare număr de ofrande votive cu care erau acoperite din abundenţă zidurile diferitelor capele. Nu am spus împodobite, fiindcă acestea erau executate foarte neîndemânatic, la repezeală, foarte probabil de nişte bieţi zugravi de firme, care o mai scoteau la capăt în felul acesta. Erau nişte tablouri mici, fiecare prezentând vreo boală sau nenorocire de care donatorul scăpase prin mijlocirea sfântului patron sau a Sfintei Fecioare. Mă voi referi la ele ca la nişte indivizi reuşiţi ai speciei în general (acest gen abundă în Italia).

Groteşti şi lipsite de orice armonie în contururi şi imposibile ca perspectivă, ele nu se deosebesc cu nimic de gravurile în lemn din cărţile vechi; dar, fiind picturi în ulei, artistul, precum pictorul familiei Primrose, nu s-a zgârcit deloc la culori. Într-un tablou, de pildă, unei doamne i se amputa un deget de la un picior – operaţie pentru care un personaj sfânt descinsese anume în cameră, pe o canapea, ca să o supravegheze. În altă pictură, o doamnă zăcea în pat, îndesată foarte strâns şi nefiresc în aşternut, şi privea cu multă demnitate la un trepied cu un lighean de toaletă pe el: nu era decât un lavoar obişnuit, singura mobilă din cameră, pe lângă lemnăria patului. Nimeni nu şi-ar fi închipuit că femeia se afla în chinurile naşterii, dacă pictorului nu i-ar fi venit ideea salvatoare de a aşeza toată familia în genunchi într-un colţ. Deasupra lor, Sfânta Fecioară, pe un fel de divan albastru, le promitea, se vede treaba, că le înapoiază pacienta intactă. În alt caz, o femeie tocmai era pe punctul de a fi strivită de un fel de căruţă în formă de pian, chiar lângă zidurile oraşului. Dar Sfânta Fecioară era şi aici de faţă. Dacă apariţia ei supranaturală speriase calul (aducând mai degrabă a grifon murg) ori dacă era invizibilă pentru el, nu ştiu; însă acesta se depărta în galop, cling-cling, fără umbră de respect sau de

remuşcare. Pe fiecare astfel de pictură era scris cu litere mari şi galbene, chiar acolo unde se afla cerul, Ex voto1.

1 Potrivit făgăduinţei (lat).

Deşi ofrandele votive nu erau chiar necunoscute în templele păgâne, numărându-se printre multele compromisuri încheiate între religia falsă şi cea adevărată, pe vremea când cea din urmă era încă la început, aş fi vrut ca toate celelalte compromisuri să fi fost la fel de nevătămătoare. Recunoştinţa şi Cucernicia sunt calităţi creştine, iar un suflet creştin, recunoscător şi umil, trebuie să propovăduiască supunerea.

Nu departe de catedrală se înalţă vechiul Palat al Papilor; o aripă este azi o închisoare obişnuită, iar cealaltă o cazarmă zgomotoasă; întunecatele apartamente, maiestuoase, închise, deşarte, îşi râd de vechea lor măreţie, ca nişte cadavre regale îmbălsămate. Dar nu ne-am dus acolo cu gândul să vedem încăperile maiestuoase, cazarma sau închisoarea, deşi am lăsat câţiva bănuţi în cutia deţinuţilor, în timp ce aceştia ne priveau din spatele gratiilor de fier, urmărindu-ne fiecare mişcare. Ne-am dus să vedem ruinele înfricoşătoarelor încăperi ale Inchiziţiei de odinioară.

O bătrânică micuţă şi oacheşă, cu nişte ochi pătrunzători (o dovadă că lumea nu reuşise încă să alunge diavolul dintr-însa, deşi avusese timp cam între şaizeci şi şaptezeci de ani s-o facă), ieşi din taverna cazărmii pe care o ţinea chiar ea, întâmpinându-ne cu o legătură de chei mari în mină, ca să ne arate drumul. Nu vă mai spun, aşa cum ne-a spus ea, pe drum, că era gardian al palatului apostolic şi că deţinea postul ăsta de foarte mulţi ani; că însoţise în celule pe nişte prinţi, că fusese apreciată drept cel mai bun ghid de temniţe şi că locuia la palat din copilărie, ba chiar se născuse acolo, dacă-mi aduc bine aminte. N-am văzut în viaţa mea o drăcoaică atât de fioroasă, de iute, plină de energie şi pasionată. Mişcările îi erau extrem de violente. Nu vorbea până nu se oprea anume în acest scop. Atunci

tropăia, ne apuca de braţe, se avânta în fel de fel de poze şi atitudini, dădea cu cheile de pereţi ca să sublinieze ceea ce spunea; ba şoptea de parcă Inchiziţia ar fi fost încă acolo, ba ţipa de parcă s-ar fi aflat chiar ea pe scaunul de tortură, iar când se apropia de vestigiile unei orori, avea un fel misterios, ca al vrăjitoarelor, de a face cu degetul arătător şi de a privi înapoi, păşind pe furiş şi făcând tot felul de strâmbături groteşti, care ar fi îndreptăţit-o să ţopăie în închipuirea unui bolnav chinuit de friguri.

Am trecut apoi de-a lungul unei curţi, printre grupuri de soldaţi care leneveau; ne-am strecurat printr-o poartă pe care femeia-spiriduş a descuiat-o, încuind-o apoi în urma noastră, şi am pătruns într-o altă curte, mai îngustă, din cauza blocurilor de piatră căzute şi a grămezilor de gunoi, parte din ele înăbuşind gura unui pasaj subteran, prăbuşit atunci şi care comunica odinioară (aşa, cel puţin, se spune) cu un castel aflat de partea cealaltă a fluviului. Lângă această curte se află o temniţă – ne-am regăsit în ea în clipa următoare – în sumbrul turn des oubliettes1 acolo unde a fost întemniţat Rienzi2, legat cu un lanţ de fier chiar de zidul lângă care ne aflăm, dar pe atunci nici vorbă să vadă cerul, prăvălit acum fără oprelişte înăuntru. Câteva trepte şi am ajuns la cachots3, unde erau conduşi prizonierii Inchiziţiei imediat după capturare şi ţinuţi patruzeci şi opt de ore fără hrană şi apă, astfel încât să le fie sfărâmată şi ultima fărâmă de dârzenie, înainte de a fi aduşi în faţa neînduplecaţilor lor judecători. Aici lumină zilei nu pătrunde nici azi. Sunt nişte celule mici, închise între patru pereţi apăsători şi rigizi, extrem de întunecoase şi păstrând încă uşile masive şi zăvoarele de pe vremuri.

1 Celule subterane şi obscure în care erau închişi condamnaţii pe viaţă (N. T).

2 Cola di Rienzi (1313-1354), tribun al poporului la Roma; în 1347 a instaurat republica în oraş, însă după şapte luni, a fost excomunicat şi obligat să abdice. După un exil de şapte

ani s-a reîntors la Roma, a fost ales senator, dar după scurt timp a fost asasinat (N. ED. Engl.).

3 Temniţe (franc.).

Femeia-spiriduş, privind înapoi, aşa cum v-am spus, a pătruns într-o încăpere boltită, folosită acum drept magazie de provizii: pe timpuri, aici era capela Sfântului Oficiu4. Camera aceasta, în care a funcţionat tribunalul, era absolut banală, iar podiumul părea să fi fost îndepărtat cu o zi înainte. Închipuiţi-vă pilda samariteanului zugrăvită într-un lăcaş al Inchiziţiei! Ei bine, chiar aşa a fost zugrăvită acolo, pictura putând fi desluşită şi azi!

4 Oficiu al curiei papale, însărcinat cu supravegherea respectării credinţei moralei creştine (N. T).

Sus, în pereţii aceştia siniştri, se află nişte firide prin care se ascultau, pentru a fi notate, mărturisirile abia rostite de acuzaţi. Mulţi dintre aceştia au fost luaţi chiar din celula pe care o privim. Călcăm pe urmele paşilor lor, de-a lungul aceluiaşi coridor.

Privesc în jurul meu cu senzaţia de groază stârnita de un astfel de loc, când, pe neaşteptate, femeia-spiriduş mă apucă de încheietura mâinii, punându-şi în acelaşi timp pe buze o cheie cât toate zilele, în chip de deget arătător. Cu un gest brusc, mă invită să o urmez. Aşa şi fac. Mă conduce într-o cameră alăturată: o încăpere ciudată, cu un tavan înalt, care se îngustează în formă de pâlnie, deschizându-se la capătul de sus în afară, către cerul liber. O întreb ce e acolo. Îşi încrucişează braţele, se chiorăşte hidos la mine şi-atât! Îşi roteşte privirea în jur, să se asigure că s-a adunat tot grupul, se aşază pe un morman de bolovani, îşi azvârle braţele în sus, şi cu un răcnet pătimaş anunţă: La Salle de la Question!

Camera de tortură! Tavanul este construit în formă de pâlnie, ca să înăbuşe strigătele victimelor! Ah, femeie-spiriduş, lasă-ne să reflectăm în tăcere, doar o clipă. Taci, femeie-spiriduş! Încrucişează-ţi braţele pe picioarele-ţi

scurte şi stai liniştită pe grămada aia de bolovani măcar cinci minute, iar pe urmă n-ai decât să explodezi din nou.

Minute?! Secundele nu s-au scurs încă, măsurate pe orologiul palatului, când, aruncând flăcări pe ochi, femeiaspiriduş e iar în picioare, în mijlocul încăperii, descriind cu braţele ei arse de soare o roată de lovituri grele. Uite-aşa mergea! Strigă femeia-spiriduş. Hârş, hârş, hârş! O rotire nesfârşită de ciocane grele. Hârş, hârş, hârş pe mâinile şi picioarele suferinzilor. Priviţi albia asta de piatră! zice femeia-spiriduş. Era pentru tortura cu apă! Gâl-gâl, bea, înghite, umflă-te, plesneşte întru slava Mântuitorului! Înghite zdreanţa însângerată, înghite-o adânc în trupul tău păgân, ereticule, înghite-o cu fiecare înghiţitură de aer! Şi, după ce călăul o trage afară, aburind de adevărurile revelate de însuşi chipul lui Dumnezeu, recunoaşte-ne pe noi drept slujitorii aleşi ai Domnului, drept credincioşi în Predica de pe Munte, discipoli de seamă ai celui care a făcut minuni doar ca să vindece, care niciodată nu a lovit pe nimeni cu orbire, surzenie, muţenie, nebunie sau orice altă nenorocire de pe lume, şi care întodeauna şi-a întins în binecuvântarea lui mâna doar ca să dăruie scăpare, alinare şi tihnă!

„Vedeţi? urlă iar femeia-spiriduş. Acolo se afla cuptorul! Acolo se înroşeau fiarele! În acele găuri erau fixaţi drugi ascuţiţi, de care erau atârnaţi cei torturaţi. Monsieur (femeiaspiriduş vorbeşte acum în şoaptă) a auzit de acest turn? Da? Atunci Monsieur să se uite acolo, jos!”

Un val de aer rece, însoţit de un iz de pământ jilav, îl loveşte pe Monsieur drept în faţă. Între timp, o dată cu vorba, femeia-spiriduş deschide o uşă ascunsă în perete. Monsieur se uită înăuntru. În jos se vede căscându-se hăul, iar în sus abia se distinge gura acestui turn înalt, abrupt, întunecos, înfiorător şi rece. Călăul Inchiziţiei, explică femeia-spiriduş, privind şi ea înăuntru, îi azvârlea aici pe aceia care nu mai ajungeau la celelalte torturi. „Priviţi! Vede Monsieur petele acelea negre de pe perete?” O privire

peste umăr, urmărind ochii sfredelitori ai femeii-spiriduş, îi arată îndeajuns de clar lui Monsieur, fără să mai aibă nevoie de indicaţia cheii, în ce direcţie se află petele. „Ce sunt astea?” „Sânge!”

În octombrie 1791, când Revoluţia a atins apogeul în aceste locuri, şaizeci de bărbaţi şi femei (printre care şi preoţi, adaugă femeia-spiriduş, preoţi!) au fost ucişi şi azvârliţi în acest puţ îngrozitor, muribunzi şi morţi laolaltă; peste cadavre s-a aruncat apoi var. Curând, semnele înspăimântătoare ale masacrului au dispărut, însă crima aceasta va rămâne vie în memoria oamenilor, tot aşa cum pietrele masivei construcţii în care s-a înfăptuit au rămas una peste alta, drept mărturisire, ca şi sângele împroşcat pe ziduri.

Să fi fost un simplu amănunt din grandiosul plan al răsplăţii divine faptul că groaznicul măcel a fost săvârşit chiar în acest loc? Ori faptul că atrocităţile şi instituţiile monstruoase, care timp de ani şi ani au lucrat ca să schimbe natura omului, le-au oferit mijloacele deja folosite pentru a-şi satisface ura nestăvilită şi crudă? În culmea freneziei lor, revoluţionarii au ţinut să nu fie cu nimic mai prejos decât acestă instituţie măreaţă, solemnă şi legală, aşa cum a fost ea în vremurile ei de glorie. Ba mai mult chiar! Au folosit Turnul celor Uitaţi în numele Libertăţii – libertatea lor: o creaţie pământeană, alăptată cu noroiul negru al şanţurilor şi celulelor Bastiliei, dezvăluindu-şi cu prisosinţă creşterea nesănătoasă. Să nu uităm că Inchiziţia I-a folosit în numele Cerului.

Femeia-spiriduş ne face semn cu degetul şi se strecoară afară, intrând din nou în capela Sfântului Oficiu. Se opreşte într-un anumit punct al podelei. Urmează numărul de mare efect! Aşteaptă să vină şi ceilalţi. Se repede la bravul nostru curier, care tocmai explica ceva cuiva, îl loveşte în cap cu cea mai mare dintre chei, turtindu-i pălăria, şi-i ordonă să tacă. Ne adună pe toţi în jurul unei trape din podea, ca în jurul unui mormânt „Voilŕ!” Se năpusteşte la inel şi, cu

puterea ei de femeie-spiriduş, deschide larg, cu scrâşnet, capacul care nu e deloc uşor. „Voilŕ les oubliettes! Voilă Ies oubliettes! În subterane! Înspăimântător! Beznă! Teribil! Fără scăpare! Les oubliettes de l'Inquisition!”

Îngheaţă sângele în mine când, mutându-mi privirea de la ea, văd jos nişte bolţi în care făpturile înadins uitate acolo trăiau doar cu amintiri din lumea de afară, despre soţii, prieteni, copii şi fraţi şi, înfometaţi de moarte, făceau să sune zidurile cu gemetele lor zadarnice. Dar fiorul pe care-l simţi văzând zidul acesta blestemat, prăbuşit şi spart, precum şi soarele strălucind printre rănile lui deschise, e un semn al victoriei. Mă simt înflăcărat, mândru, încântat de a trăi aceste clipe, de parcă aş fi eroul unei mari cuceriri! Lumina pătrunsă până-n bolţile lugubre, furişată acolo ca să dezvăluie toate persecuţiile comice în numele Domnului, este slabă, neaflându-se încă la amiază! Dar nici orbului care şi-a regăsit vederea nu i se pare mai dulce lumină decât i se pare călătorului care o contemplă în mersul ei maiestuos, ce calcă în picioare bezna acestei adevărate Porţi a Infernului.

DE LA AVIGNON LA GENOVA.

Femeia-spiriduş este foarte încântată că les oubliettes, numărul ei de atracţie, au avut succes. Lasă, deci, trapa să cadă la loc cu un trosnet formidabil, după care se postează deasupra, punându-şi mâinile în şolduri şi pufnind din răsputeri.

Părăsim locul acela şi o însoţim până la dugheana de sub poarta fortăreţei, ca să cumpăr un ghid cu istoricul palatului. Dugheana este de fapt o cămăruţă joasă şi întunecoasă, abia luminată prin nişte ferestruici îngropate în zidul gros; are o vatră ca de forjă, iar lângă uşă se găseşte o mică tejghea cu sticle, borcane şi pahare; pe pereţi atârnă obiecte de bucătărie laolaltă cu zdrenţe şi în prag şade, împletind, o femeie cu o înfăţişare sobră (pesemne că şi duce o viaţă sobră, având în vedere

convieţuirea cu femeia-spiriduş); totul arată ca într-un tablou pictat de Ostade1.

1 Ostade, Adriaen van (1610-1684), pictor din şcoala olandeză, elev al lui Franz Hals (N. T).

Facem apoi o mică plimbare în jurul palatului; păşesc parcă într-un vis, având în acelaşi timp impresia că abia m-am trezit din el, impresie pe care am avut-o şi puţin mai înainte, văzând lumina răzbind acolo jos, sub bolte. Grosimea neobişnuită, înălţimea ameţitoare a zidurilor, forţa copleşitoare a turnurilor masive, proporţiile gigantice ale întregii construcţii, aspectul sumbru şi îngrămădirea grosolană trezesc în mine un fior de groază şi uimire. Evocarea celorlalte meniri: fortăreaţă inexpugnabilă, palat luxos, temniţă înfiorătoare, loc de tortură, tribunal al Inchiziţiei, sălaş laolaltă de banchete şi războaie, lăcaş al religiei şi al sângelui, dă fiecărei pietre din această imensă alcătuire un sens înfricoşător, atribuindu-i înţelesuri noi în acest context absurd. Mult timp după aceea, nu m-am gândit decât la soarele pătruns în temniţe. Palatul, ajuns să fie cazarma unor soldaţi zgomotoşi, silit să devină ecoul vorbăriei grosolane şi al înjurăturilor ordinare, locul de aerisire a mantalelor pe la ferestrele murdare: iată un îmbucurător declin al maiestăţii de altădată! Iar lumina zilei răzbită până-n celule şi cerul ajuns tavan al camerelor de tortură: iată adevărata lui dezolare, completa lui înfrângere! Şi dacă l-aş fi văzut în flăcări de la temelii până la metereze, aş fi ştiut că toată dogoarea focului n-ar fi putut să-l mistuie aşa cum îl mistuie razele de soare răzbătând în temniţe şi în camerele de consiliu.

Înainte de a părăsi Palatul Papilor, daţi-mi voie să vă traduc din ghidul de care vă pomeneam mai înainte, o prezentare cât se poate de potrivită acestor locuri.

„O veche legendă spune că în 1441 unul din nepoţii lui Pierre de Lude, legatul Papei, a insultat grav câteva distinse doamne din Avignon, ale căror rude, drept răzbunare, l-au atras pe tânăr şi l-au mutilat în chip groaznic. Timp de mai

mulţi ani, legatul şi-a înăbuşit propria-i răzbunare în adâncul sufletului, însă nu era câtuşi de puţin dispus să ierte. A făcut chiar, de-a lungul anilor, unele avansuri pentru împăcare şi, atunci când nimeni nu se mai îndoia de sinceritatea lui, a invitat la un splendid banchet, chiar în acest palat, anumite familii, cu toţi membrii lor, pe care plănuise să îi piardă. Ospăţul era animat de cea mai mare veselie; legatul îşi luase toate măsurile necesare. Când s-a pus pe masă desertul, s-a înfăţişat un elveţian din gardă, anunţând că un ambasador străin solicita o audienţă extraordinară. Legatul s-a scuzat şi s-a retras, însoţit de ofiţerii săi. Câteva minute după aceea, cinci sute de persoane au fost transformate în cenuşă: aripa palatului în care avusese loc ospăţul fusese aruncată în întregime în aer de o teribilă explozie!”

După-amiaza, după ce am vizitat catedralele (dar nu vreau să vă plictisesc cu ele tocmai acum), am părăsit Avignonul. Zăpuşeala fiind foarte mare, pe drumurile de dincolo de întărituri se vedeau fie oameni care dormeau duşi pe fiecare petic de umbră, fie grupuri-grupuri cuprinse de lene, pe jumătate dormind, pe jumătate treze, aşteptând momentul când soarele va fi destul de jos încât să le permită să înceapă jocul de bile printre copacii scorojiţi ori pe drumul plin de praf. Pe aici, recolta a fost deja strânsă şi a început treieratul. La căderea serii, pătrundem într-un ţinut sălbatic şi stâncos, renumit pe timpuri pentru tâlharii care bântuiau pe aici, şi călătorim anevoie în susul unei pante abrupte. Am continuat aşa până la unsprezece, când ne-am oprit, pentru popasul de noapte, în oraşul Aix (aflat la o depărtare de două poşte de Marsilia).

În dimineaţa următoare, hotelul la care trăseserăm avea toate jaluzelele şi obloanele trase, ca să împiedice lumina şi căldura să intre înăuntru, păstrându-l astfel plăcut şi răcoros. Oraşul este foarte curat, însă dogoarea e atât de tare şi lumina e atât de puternică, încât la prânz, când am ieşit pe stradă, am avut senzaţia că trec brusc din bezna

unei pivniţe direct într-un foc viu. Aerul era atât de limpede, încât dealurile şi piscurile stâncoase din depărtare păreau a fi doar la o oră de mers, în timp ce oraşul, şi mai la îndemână – cu un fel de pâclă albastră între mine şi el – arăta alb de atâta zăpuşeală şi parcă arunca flăcări.

Am părăsit oraşul către seară şi am apucat-o pe drumul care duce la Marsilia. Un drum plin de praf. Era praf până şi pe casele mai apropiate de drum; chiar şi viţa de vie era pudrată cu alb. Aproape în toate pragurile caselor stăteau femei care curăţau şi tocau ceapă pe care o puneau apoi în nişte oale de lut: pregăteau cina. Acelaşi spectacol îl văzuserăm cu o seară înainte de-a lungul drumului de la Avignon. Am trecut şi pe lângă două-trei castele umbrite şi întunecoase, înconjurate de crânguri şi înfrumuseţate cu râuleţe, cu atât mai plăcute vederii cu cât observam extrema raritate a acestui gen de locuinţe prin regiunea pe care o parcurgeam. Pe când ne apropiam de Marsilia, drumul a început să se umple de oameni care o ţineau într-o petrecere. În faţa cârciumilor stăteau grupuri de oameni dintre care unii fumau, alţii beau, jucau dame ori cărţi sau (uneori) dansau. Un lucru era constant: peste tot era praf, praf şi iar praf. Ne-am continuat drumul printr-o suburbie întinsă, răzleţită şi murdară. Pe partea stângă se afla o coastă jalnică de pământ, pe care erau amestecate într-un talmeş-balmeş grozav, îngrămădite fără cea mai mică ordine, vilele de la ţară ale comercianţilor din Marsilia; toate de un alb care îţi lua ochii, dar cu faţadele, spatele, laturile şi frontoanele îndreptate spre toate punctele cardinale. Această privelişte ne-a însoţit până ce, în cele din urmă, am intrat în oraş.

Am revenit în aceste locuri de două sau de trei ori, şi pe vreme frumoasă şi pe vreme urâtă, şi teamă mi-e că locul, neîndoios, este tare murdar şi dezagreabil. În schimb, perspectiva frumoasei Mediterane văzută de pe înălţimile fortificate, cu fermecătoarele-i stânci şi insule, este cu adevărat fascinantă. Înălţimile sunt un refugiu mult dorit,

dar din motive mai puţin pitoreşti: ele oferă un prilej de evadare din amestecul de mirosuri abominabile ce se ridică permanent din acest mare port cu apă stătută şi îngălată de murdăria de la nenumăratele vapoare ce vin aici încărcate cu tot soiul de mărfuri. Pe timp călduros, duhoarea locului devine absolut insuportabilă.

Străzile sunt înţesate cu marinari de toate naţiile, îmbrăcaţi în bluze roşii, albastre, bluze din piele de bivol, bluze decolorate de soare ori încă portocalii; peste tot vezi berete roşii, albastre, verzi, bărbi stufoase ori obrazuri rase, turbane turceşti, jobenuri englezeşti, lucioase, şi pălării napolitane. Orăşenii stau grupuri-grupuri, pe pavaj sau răcorindu-se pe terasele caselor, ori se plimbă încoace şi încolo pe cel mai strâmt şi mai aglomerat dintre bulevarde; ici-colo cete de indivizi de cea mai joasă speţă, cu înfăţişare dubioasă, îţi blochează tot timpul calea. Chiar în mijlocul acestei forfote se află nelipsita casă de nebuni: o construcţie mică, joasă, înghesuită, arătând mizerabil, care dă chiar la stradă, fără nici un gard! Nici măcar curte n-are! Nebunii şi nebunele, trăncănind pe la ferestre, trag cu ochiul printre barele ruginite la feţele holbate de jos, în timp ce razele puternice ale soarelui, năvălind pieziş în micile lor celule, le usucă pesemne creierii, neliniştindu-i şi înspăimântându-i, de parcă ar fi hărţuiţi de o haită de câini.

Ne-am instalat destul de bine la Hotel du Paradis, situat într-o stradă îngustă, cu case foarte înalte. Vizavi se afla salonul unui coafor, în a cărui vitrină erau expuse două păpuşi de ceară, reprezentând două doamne în mărime naturală, care tot făceau piruete: spectacol care-l incinta atât de mult pe patron, încât el şi familia lui stăteau pe nişte scaune, chiar în stradă, în faţa magazinului, bucurându-se cu o demnitate nonşalantă de uimirea trecătorilor. La miezul nopţii, când ne-am retras să ne culcăm, familia se dusese să se odihnească, însă coaforul (un om corpolent, cu nişte papuci bej în picioare) se afla încă acolo, cu picioarele întinse, şi era evident că nu se îndura să tragă obloanele.

Ziua următoare am coborât în port, unde marinarii de diverse neamuri descărcau şi încărcau tot felul de mărfuri: fructe, vinuri, uleiuri, mătăsuri, ţesături, catifele şi multe altele. Am închiriat una din numeroasele bărcuţe uşoare, cu un coviltir dungat în culori vesele, şi am pornit-o pe sub pupele marilor nave, printre odgoane şi parâme, strecurându-ne printre alte bărci şi trecând foarte aproape de coastele unor corăbii, până am ajuns la Marie Antoinette, un vapor frumos, ancorat lângă gura portului, gata de plecare spre Genova. Curând, în urma noastră a apărut chiar diligenţa, acel voluminos „fleac de la Pantechnicon „, ancorată pe un şlep care se izbea de orice întâlnea în cale, stârnind o nestăvilită avalanşă de înjurături; în cele din urmă a ajuns cu bine şi a fost transbordată pe vapor. Pe la cinci eram în largul mării. Vasul strălucea de curăţenie, mesele se serveau pe punte; noaptea era calmă şi senină; frumuseţea şi liniştea mării şi a cerului nu pot fi descrise în cuvinte.

În dimineaţa următoare, devreme, trecuserăm de Nisa şi aproape toată ziua am navigat de-a lungul coastei, la numai câteva mile de ţărm. Înainte de ora trei am putut zări Genova şi de atunci nu am avut altă preocupare decât să urmărim dezvăluirea treptată a superbului amfiteatru de terase, grădini şi palate. Din port, unde am fost pe drept cuvânt uimiţi la vederea câtorva călugări capucini, care vegheau la dreapta cântărire a lemnului pe chei, am plecat spre Albaro, aflat la o depărtare de două mile, unde am închiriat o casă.

Drumul nostru trecea pe străzile principale, nu însă pe renumitele Strada Nuova şi Strada Balbi, pe care se aflau înşiruite palatele. Niciodată în viaţa mea nu m-am simţit atât de descumpănit! Neaşteptata noutate a tot ceea ce vedeam, mirosurile neobişnuite, murdăria de neexplicat (deşi Genova este recunoscută drept cel mai curat dintre oraşele italiene), neorânduiala caselor, una cocoţată pe acoperişul celeilalte, uliţele mai îngălate şi mai strâmte

decât cele din St. Giles sau din cartierele vechi ale Parisului, pe care vedeam trecând nu vagabonzi, ci doamne bine îmbrăcate, cu văluri albe şi evantaie imense, lipsa oricărei asemănări cu alte locuinţe, prăvălii, ziduri sau coloane văzute de mine în alte locuri, murdăria deprimantă, lipsa de spaţiu şi ruină, toate acestea m-au copleşit de-a binelea. Am căzut parcă într-o reverie. Surprind cu un ochi neobosit şi uimit locurile de pelerinaj, văd sfinţi şi fecioare în altare ridicate la colţuri de stradă, un mare număr de preoţi, călugări şi soldaţi, ba chiar draperii mari şi roşii, unduind în pragurile catedralelor; urc chiar acum un deal pe care se află alte străzi şi alte pasaje ce se avânta tot mai sus; zăresc nişte tarabe cu fructe, lămâi şi portocale proaspete, atârnând în ghirlande făcute din frunze de viţă; observ un corp de gardă, un pod suspendat, precum şi nişte porţi, apoi vânzători de apă rece ca gheaţa; mi-am dat seama de toate acestea înainte de a fi depus într-o curte îmbâcsită, dezolantă şi năpădită de buruieni, în faţa unei clădiri, un fel de închisoare spoită în roz, şi înainte de a mi se spune că voi locui acolo.

În clipa aceea nici nu-mi trecea prin gând că odată voi ajunge să mă îndrăgostesc până şi de pietrele de pe străzile Genovei şi că îmi voi aminti de oraş cu multă afecţiune, ca de un loc în care mi-am petrecut multe ceasuri de odihnă şi delectare! Acestea sunt însă primele mele impresii, notate cu toată sinceritatea, şi nu-mi rămâne decât să vă descriu felul în care mi le-am schimbat. Acum, însă, să ne tragem puţin sufletul după această istovitoare călătorie.

GENOVA ŞI ÎMPREJURIMILE.

Primele impresii despre Albaro, o suburbie a Genovei, în care sunt acum situat, cum ar spune prietenii mei americani, pot cu greu să fie altfel decât triste şi descurajatoare. Este nevoie de puţin timp şi de obişnuinţă ca să alungi senzaţia de deznădejde cauzată la început de atâta ruină şi neglijenţă. Cred însă că ineditul, apreciat de majoritatea oamenilor, este deosebit de plăcut pentru mine.

Nu mă descurajez chiar aşa uşor când am mijloace de a-mi satisface propriile închipuiri şi preocupări, după cum îmi vine să cred că am o înclinaţie naturală de a mă acomoda tuturor împrejurărilor. Însă acum, după ce am cutreierat într-o continuă stare de surpriză şi amăgire prin toate văgăunile şi cotloanele din împrejurimi, am destul timp, când mă întorc la vila în care locuiesc, Villa Bagnarello (sună romantic, dar signor Bagnarello este doar un măcelar de prin apropiere), să mă gândesc, până ce plec din nou la drum, să reflectez asupra ultimelor mele experienţe şi să le compar – ceea ce mă distrează enorm – cu impresiile avute la început.

Villa Bagnarello, sau „închisoarea purpurie” – un nume cu mult mai sugestiv pentru această casă – se află aşezată într-una din cele mai frumoase poziţii din câte se pot imagina. Nu departe de ea se desfăşoară superbul Golf al Genovei şi Mediterana de un albastru intens; peste tot sunt împrăştiate case şi palate vechi, părăginite şi monstruoase; la stânga se văd nişte înălţimi măreţe, cu vârfurile adeseori ascunse în nori; ici-colo, pe coastele lor stâncoase, stau cocoţate forturi puternice; iar în faţă, de la zidul casei şi până jos la ţărmul mării, ajungând la o capelă în ruine, pe nişte stânci ascuţite şi pline de pitoresc, se întind viile verzi, prin care poţi cutreiera toată ziua la umbră, printre şirurile interminabile de struguri întinşi pe o serie de suporturi ca nişte gratii.

În acest loc izolat se poate ajunge pe nişte uliţe atât de înguste, încât, când am ajuns la vamă, am aflat că oamenii de aici o măsuraseră pe cea mai strâmtă dintre ele şi ne aşteptau, ca să măsoare şi diligenţă noastră: o ceremonie care a fost îndeplinită acolo, pe loc, cu toată seriozitatea, în timp ce noi aşteptam rezultatul cu sufletul la gură. S-a dovedit că dimensiunile se potrivesc, însă abia-abia şi nu mai mult, fapt pe care îl constat în fiecare zi, la vederea numeroaselor şanţuri pe care diligenţa le-a săpat în pereţi, pe ambele părţi. Suntem mai norocoşi, mi se spune, decât o

bătrână doamnă care, nu de mult, şi-a cumpărat o casă prin părţile acestea şi s-a trezit complet blocată în trăsura ei într-o uliţă; deoarece a fost imposibil să se deschidă vreuna dintre uşi, a fost nevoită să se supună ruşinii de a fi trasă afară printr-una din ferestruicile din faţă, ca un arlechin!

După ce străbaţi aceste uliţe strâmte, ajungi la o arcadă cu o poartă veche şi ruginită, care nici măcar nu se închide bine: e poarta mea! Această poartă veche şi ruginită este prevăzută cu un clopot făcut parcă anume pentru ea. Poţi să suni la clopotul acesta cât pofteşti; nu-ţi va răspunde nimeni, pentru simplul motiv că nu are nici o legătură cu casa! La poartă însă mai exista un ciocănel vechi şi ruginit, care e atât de slab fixat, încât alunecă într-o parte de cum îl atingi; dacă îi prinzi şmecheria şi baţi îndeajuns de mult, vine cineva. Vine bravul nostru curier şi-ţi dă drumul înăuntru. Intri deci într-o amărâtă de grădiniţă, sălbatică de tot şi plină de buruieni; urmează via, o străbaţi, intri într-o sală pătrată, asemănătoare cu o pivniţă, urci pe o scară cu trepte de marmură crăpată şi treci într-o încăpere enormă, cu un tavan boltit şi pereţii spoiţi, care nu se deosebeşte cu nimic de o capelă metodistă. Aceasta este sala. Are cinci ferestre şi cinci uşi şi este împodobită cu nişte picturi care ar umple de bucurie inima oricărui restaurator de tablouri din Londra, unul dintre aceia care îşi atârnă drept firmă un tablou împărţit în două, ca moartea şi doamna de la începutul vechii balade, de nu ştii niciodată dacă ingeniosul meşter a curăţat jumătate din tablou sau dacă a murdărit-o pe cealaltă. Mobila din această sală este acoperită cu un brocart roşu. Toate scaunele sunt practic imposibil de mişcat, iar sofaua cântăreşte câteva tone.

La acelaşi etaj, dând toate în aceeaşi încăpere, se află sufrageria, salonul şi mai multe dormitoare, fiecare având o mulţime de uşi şi ferestre. Sus, pe scări, se găsesc nenumărate alte odăi, groaznice toate, precum şi o bucătărie; la subsol mai există o bucătărie echipată cu tot felul de instalaţii ciudate pentru arderea cărbunelui,

arătând ca un laborator de alchimist. De asemenea, mai sunt multe salonaşe unde, în acest iulie înăbuşitor, servitorii pot evita dogoarea de peste zi şi unde bravul nostru curier cântă toată seara la fel de fel de instrumente muzicale pe care şi le confecţionează singur. Este o hărăbaie extrem de veche, încăpătoare, confuză, plină de ecouri, întunecată şi pustie, o casă cum n-am mai văzut şi cum nu mi-am mai închipuit vreodată…

Din salon se deschide o mică terasă acoperită cu viţă de vie şi sub această terasă, formând o latură a grădiniţei, se afla odată grajdul. Acum acolo este staulul de vite şi înăuntru se află trei vaci, aşa încât avem lapte proaspăt cu găleata. Prin apropiere nu se află nici o păşune unde să pască; drept urmare, vacile zac acolo tot timpul, îndopându-se cu foi de viţă: sunt nişte vaci italieneşti adevărate, care o duc într-un dolce far'niente toată ziulica. Vacile sunt în grija unui bătrân pe nume Antonio, care doarme acolo, între ele, împreună cu fiul său: doi localnici tuciurii, desculţi, cu câte o cămaşă, o pereche de pantaloni şi o eşarfă roşie la brâu, iar la gât cu o relicvă sau un talisman cât o bomboană de la tortul de Bobotează. Bătrânul este foarte doritor să mă convertească la catolicism. Uneori, seara, ne aşezăm pe o piatră de lângă uşă, ca Robinson Crusoe cu Vineri, în roluri inversate. De obicei, ca să mă facă să trec la catolicism, îmi povesteşte o versiune prescurtată a vieţii Sfântului Petru şi sunt aproape convins că face asta îndeosebi din plăcerea nesfârşită pe care o are de a imita cocoşul.

Priveliştea, după cum am mai spus, este încântătoare, însă din cauza soarelui puternic, care te înnebuneşte, nu alta, trebuie să ţii jaluzelele bine închise, iar când soarele a apus trebuie să închizi toate ferestrele, altfel eşti ispitit să te sinucizi din cauza ţânţarilor. Aşa încât nu vezi prea multe nici chiar din casă în această perioadă a anului. Cât despre muşte, n-are rost să le bagi în seamă. Şi nici cu puricii nu trebuie să-ţi faci sânge rău, cantitatea lor fiind imensă; sunt numeroşi precum o întreagă armată şi mişună prin garaj

atât de mult, încât în fiecare zi mă aştept ca diligenţă să se năruie cu totul, năruită de miliarde de purici harnici, puşi pe treabă serioasă. Şoarecii sunt ţinuţi destul de bine la respect de zeci de mâţe jigărite, care cutreieră curtea tocmai în acest scop. Şopârlele, desigur, nu au vreo importanţă: se joacă la soare şi nu muşcă. Micuţii scorpioni sunt doar o curiozitate. Gândacii au cam întârziat anul acesta. Mai este şi o armată de broaşte. Pe terenurile vilei învecinate se află o rezervaţie pentru ele şi, după căderea nopţii, ai putea jura că zeci şi zeci de femei, purtând nişte saboţi de lemn pentru noroi, tropăie pe un pavaj de piatră umed, fără să se oprească măcar o clipă. Acesta este exact zgomotul pe care-l fac.

Capela, în ruine acum, se află pe ţărmul pitoresc şi frumos al mării; a fost înălţată odată, demult, în cinstea Sfântului loan Botezătorul. Dacă nu mă înşel, există chiar o legendă potrivit căreia oasele Sfântului au fost depuse cu multă pompă în această capelă, când au fost aduse pentru prima oară la Genova, iar oraşul le posedă şi în ziua de astăzi. Ori de câte ori se dezlănţuie o furtună neobişnuit de mare, oasele sunt scoase şi arătate valurilor furioase şi întodeauna acestea se calmează. Ca urmare a acestui legământ dintre Sfântul loan şi oraş, foarte mulţi dintre oamenii de rând sunt botezaţi Giovanni Baptista, ultimul nume fiind pronunţat în dialectul genovez Ba-ci-cia, ca şi cum ai strănuta. Duminica sau într-o zi de sărbătoare, când pe străzi forfotesc o puzderie de oameni, este destul de ciudat şi de amuzant totodată pentru un străin să tot audă oamenii chemându-se unul pe altul Bacicia de dimineaţă până seara.

Pe uliţele înguste se află vile mari, ale căror pereţi (vreau să spun pereţii din afară) sunt pictaţi din abundenţă cu tot felul de chipuri sobre şi sfinte. Însă anii şi aerul de mare aproape că le-au şters şi acum arată ca intrarea la Grădinile Vauxhall într-o zi însorită. Curţile acestor case sunt năpădite de ierburi şi buruieni; soclurile statuilor sunt

acoperite de tot felul de pete hidoase, ca şi cum ar suferi de o boală de piele; porţile de la stradă sunt pline de rugină, iar barele de fier de la ferestrele joase stau să cadă. Lemnele de foc sunt stivuite în încăperi mari, fiind socotite o adevărată comoară; căderile de apă sunt secate ori înfundate; artezienele ţâşnesc prea încet, fiind prea leneşe ca să funcţioneze cum trebuie; adeseori, timp de mai multe zile în şir, peste toate acestea bate vântul, sirocco, ca într-un cuptor gigantic.

Nu de mult a fost o zi de sărbătoare, dedicată Sfintei Fecioare; tineri de prin vecini purtau coroniţe verzi din frunze de viţă şi umblau astfel împodobiţi în procesiuni. Totul era cât se poate de straniu şi hazliu. Mărturisesc că, la un moment dat, neştiind că era sărbătoare, am crezut (fiind foarte satisfăcut de deducţia mea) că le poartă precum caii, ca să se apere de muşte.

Curând după aceea a fost o altă sărbătoare, de data aceasta în onoarea Sfântului Nazzaro. Imediat după micul dejun, unul dintre tinerii din Albaro a adus două buchete mari de flori şi, urcând pe scări în marea noastră sala, ni le-a oferit. Nu era decât un mod politicos de a căpăta ceva bani pentru a plăti muzicanţii tocmiţi în onoarea Sfântului, aşa că i-am dat câţiva gologani şi trimisul s-a depărtat foarte satisfăcut. La şase seara ne-am dus la catedrala din apropiere: un lăcaş fastuos, împodobit cu ghirlande şi draperii strălucitoare şi ticsit de la altar până la uşa principală de femei. Acestea purtau toate un simplu văl alb lung, numit mezzero, astfel încât adunarea mi s-a părut a fi cea mai străvezie şi mai îngerească din câte am văzut vreodată. În general, femeile tinere nu sunt prea drăguţe, însă au un mers foarte elegant şi dau dovadă, în ţinuta lor şi în aranjarea vălurilor, de multă graţie înnăscută şi de gingăşie. Erau de faţă şi câţiva bărbaţi, nu prea mulţi; o parte dintre ei îngenunchează în intervalul dintre şirurile de bănci, aşa încât ceilalţi credincioşi se împiedicau de ei. În catedrală ardeau nenumărate lumânări, ceea ce făcea ca

podoabele de argint ale icoanelor (în special colierul Fecioarei) să scânteieze ca nişte briliante; preoţii oficiau în altarul principal; orga cânta întruna cu multă însufleţire, iar corul făcea la fel, în timp ce dirijorul, aflat într-o mică galerie în partea opusă corului, bătea măsura cu un pergament pe pupitrul din faţă; un tenor fără pic de voce cânta şi el. Corul cânta într-un fel, orga în altul, cântăreţul după cum îl tăia capul, în timp ce nefericitul dirijor bătea tactul şi gesticula cu pergamentul după un principiu cunoscut numai de el şi arătându-se satisfăcut de tot acest spectacol. În ceea ce mă priveşte, mărturisesc că niciodată n-am auzit o zarvă mai mare. Cât despre căldura dinăuntru, aceasta era înăbuşitoare.

Chiar în faţa catedralei stăteau bărbaţi cu bonete roşii şi haine largi, care le atârnau pe umeri (fiindcă nu le trăgeau niciodată pe mâneci): jucau bile şi-şi cumpărau bomboane. Din când în când, câţiva dintre ei terminau o partidă, intrau în catedrală, se închinau cu degetele muiate în apă sfinţită, se lăsau pentru o clipă pe un genunchi, după care ieşeau din nou în stradă, să mai joace o partidă. Sunt atât de experţi în acest fel de divertisment, încât, indiferent unde s-ar desfăşura – pe uliţe, pe străzi pietruite ori pe cele mai desfundate şi mai nenorocite maidane – ei ar evolua cu tot atâta precizie că şi pe o masă de biliard. Însă nu încape îndoială că jocul cel mai îndrăgit este mora, joc naţional, pe care cei de aici îl cultivă cu o pasiune nestăpânită şi la care ar miza tot ce au. Este un joc care nu necesită alte accesorii decât cele zece degete de la mână, întotdeauna (nu vreau să fac nici un joc de cuvinte) la îndemână! Se joacă în doi. Unul din jucători strigă un număr, să zicem cel mai mare, zece. O dată cu numărul strigat arată brusc celuilalt trei, patru sau cinci degete şi, în aceeaşi clipă, la noroc şi fără să-i vadă mâna, adversarul său trebuie să arate atâtea degete, încât să întregească diferenţa până la zece. Ochii şi mâinile acţionează cu o rapiditate atât de mare, încât pentru un spectator neiniţiat este foarte greu, dacă nu

chiar imposibil, să urmărească desfăşurarea jocului. Cei iniţiaţi însă (există întotdeauna un grup întreg de oameni gata să privească, devorând pur şi simplu jocul) se împart în tabere, susţinându-şi favoriţii şi făcând ca desfăşurarea jocului să fie adeseori foarte zgomotoasă. Nici vorbă să fie un joc liniştit, mai ales că numerele sunt întodeauna strigate în gura mare şi cu cea mai mare repeziciune. Seara, în zilele de sărbătoare, nu se poate ca, stând la fereastră sau plimbându-te în grădină, trecând pe străzi ori hoinărind în oricare loc liniştit de prin oraş, să nu auzi numerele strigate pe la mai toate cârciumile, tot astfel cum, privind prin vreo cărare de vie, sau la aproape fiecare colţ, să nu zăreşti de îndată un grup de jucători în plin vacarm. Se poate observa că majoritatea participanţilor au tendinţa să strige un anumit număr mai des decât pe celelalte. Este foarte amuzant să urmăreşti încordarea celor doi jucători care sunt numai ochi, străduindu-se reciproc să descopere slăbiciunea celuilalt, ca să profite cât mai mult de ea. Efectul este mult sporit de bruscheţea şi de pasiunea cu care se dispută jocul: închipuiţi-vă doi oameni jucând cu o ardoare atât de mare, de parcă miza ar fi însăşi viaţa lor.

Foarte aproape de casa noastră se află un mare palazzo, care pe vremuri a aparţinut unui membru al familiei Brignole; în momentul de faţă, palatul este închiriat de o şcoală de iezuiţi drept cartier general pentru vară. Într-una din zilele trecute, pe la asfinţit, am pătruns în curtea părăginită şi nu am putut rezista tentaţiei de a mă plimba pe acolo pentru un timp, observând aspectul locului, care se cam repetă prin împrejurimi.

Am dat târcoale peste tot pe sub colonadele care formează două dintre laturile unei curţi plină de buruieni şi năpădită de iarbă; casa alcătuieşte a treia latură, iar a patra este o terasă joasă, dând spre grădină şi spre dealurile învecinate. Nu cred să existe măcar o singură lespede întreagă în tot pavajul. În centrul curţii se află o statuie melancolică, atât de bălţată şi de distrusă, încât pare a fi cârpită peste tot cu

ghips şi apoi dată cu pudră. Grajdurile, garajele, birourile sunt toate goale, ruinate, complet părăsite.

Uşile şi-au pierdut ţâţânile şj se mai ţin doar în încuietori, ferestrele sunt sparte, ghipsul s-a cojit şi zace în bulgări pe jos; păsările şi pisicile au pus într-atâta stăpânire pe dependinţe, încât nu m-am putut opri să nu mă gândesc la basme şi să nu le privesc cu bănuială, ca pe nişte servitori metamorfozaţi, aşteptând să fie readuşi la starea lor dinainte. În special un cotoi bătrân, o brută slăbănoagă, cu ochi verzi şi înfometaţi (de fapt, sunt înclinat să cred că în realitate era o sărmană rudă) îmi dădea mereu târcoale, sperând că aş putea fi FătFrumos venit să se însoare cu aleasa inimii, restabilind astfel dreapta aşezare. Dându-şi însă seama de greşeală, a scos deodată un mârâit înfricoşător şi s-a depărtat cu o coadă atât de zbârlită, încât n-a mai putut să se strecoare în cotlonul lui, fiind astfel obligat să aştepte afară până ce i s-au înmuiat atât indignarea, cât şi coada.

Între colonade, într-un fel de casă de vară sau ce-o fi fost ea, locuiau nişte englezi, ca viermii într-o nucă; iezuiţii le-au dat termen să plece şi n-au avut încotro; au plecat şi-au închis-o şi pe asta. Casă, o dărăpănătură plină de zgomote suspecte, cu ferestrele de jos zăbrelite, ca de obicei, avea uşa larg deschisă şi nu mă îndoiesc că aş fi putut intra acolo oricând, să dorm său chiar să mor, şi nu m-ar fi deranjat nimeni. Din toată hardughia s-a închiriat doar un apartament de la etaj, iar când am fost eu acolo, dintr-una din camere se auzea vocea unei tinere soliste, care, în liniştea serii, exersa cu mult sârg o bravura.

Am coborât apoi în grădina care este foarte nefiresc alcătuită, cu alei, terase, portocali, statui şi bazine de piatră pline cu apă; totul e verde, buruienos, răzleţ, pipernicit ori crescut prea mult; plante pline de rugină, mucegai, miros de lespezi şi umezeală. În seara aceea totul era cufundat în beznă; sclipea doar un licurici singuratic care, pe fondul negru al tufelor, apărea ca un ultim grăunte de glorie apusă

a casei, dar s-a îndepărtat şi acesta, zburând în sus şi în jos, în unghiuri bruşte, smucindu-se dintr-un punct ca să descrie o roată, întorcându-se în punctul din care a pornit, ca şi cum ar fi căutat resturi din gloria-i apusă şi minunându-se ce s-a ales de ea.

Timp de două luni, contururile şi umbrele confuze din reveria mea s-au transformat treptat în forme şi obiecte familiare; şi am început să mă gândesc foarte serios că, după un an, când urma să închei lunga mea vacanţă şi să mă întorc în Anglia, nu aş fi putut pleca din Genova cu inimă uşoară.

Este un loc care „te prinde” pe zi ce trece. Mereu apare câte ceva nou de văzut. Aici se află cele mai plăcute alei şi poteci pentru plimbări. Poţi foarte uşor să rătăceşti drumul (ce deliciu, când ai tot timpul la dispoziţie) de douăzeci de ori pe zi, dacă-ţi place, întorcându-te de unde-ai plecat, după ce treci prin cele mai neaşteptate şi mai surprinzătoare capcane. Locurile abundă în cele mai stranii contraste; la fiecare cotitură îţi sar în ochi lucruri pitoreşti, altele urâte, meschine ori minunate, încântătoare sau dezagreabile.

Cei care doresc să vadă cât de frumoasă este regiunea învecinată Genovei ar trebui să urce (pe vreme senină) în vârful Muntelui Faccio sau, cel puţin, să călărească în jurul oraşului, pe la fortificaţii: o performanţă mai uşor de realizat. Nu există spectacol mai plăcut decât cel oferit de priveliştile portului şi de văile celor două râuri, Polcevera şi Bizagno, de-a lungul cărora se întind zidurile puternic fortificate, ca o replică în miniatură a Marelui Zid Chinezesc. Printre punctele de atracţie ale acestei încântătoare excursii ţin să menţionez o adevărată tavernă genoveză, unde vizitatorul se poate înfrupta în voie din mâncăruri de prin partea locului, ca de pildă tagliarini sau ravioli, cârnaţi nemţeşti iuţiţi cu usturoi, care se taie felii şi se consumă cu măsline verzi, proaspete, creastă de cocoş şi rinichi de oaie cu tocătură de carne şi ficaţi de berbec,

bucăţele dintr-o parte necunoscută a viţelului, răsucite în mici fâşii, prăjite şi servite pe un platou mare, înghesuite ca nişte heringi, precum şi alte asemenea curiozităţi. Adeseori, vinurile servite în aceste trattorie din preajma oraşului sunt aduse din Franţa, Spania sau Portugalia de căpitanii vaselor de comerţ. Clienţii cumpără o sticlă fără să întrebe ce soi e şi nici nu-şi bat capul să şi-l amintească dacă le spune cineva. În mod obişnuit, vinurile se împart aici în două categorii: şampanie şi vin de Madeira. Varietatea de arome, calităţi, ţări, vechime şi recolte cuprinse toate sub aceste titluri generale este de-a dreptul extraordinară. Gama cea mai restrânsă este, probabil, de la zeama rece de crupe la Marsala şi înapoi la ceaiul de mere.

Străzile, în marea lor majoritate, sunt cât se poate de înguste; pentru un străin este greu de închipuit că nişte oameni (fie ei şi italieni!) ar putea locui şi umbla prin ele. Sunt simple uliţe având, ici şi colo, un fel de gol, ca o piaţetă, în care să-ţi tragi sufletul. Casele sunt neobişnuit de înalte, zugrăvite în tot felul de culori, şi se află în toate gradele şi stările de dărăpănare şi murdărie. Sunt închiriate cu etajul ori cu apartamentul, aşa cum se întâmpla în cartierele vechi din Edinburgh sau cu multe case din Paris. La stradă sunt puţine uşi, holurile de intrare sunt în marea lor majoritate considerate proprietate publică şi un măturător de stradă cât de cât întreprinzător ar putea face o avere frumuşică dacă le-ar curăţa din când în când. Întrucât este imposibil ca trăsurile să pătrundă pe aceste străzi, în diverse locuri se pot închiria lectici aurite sau altele mai simple. Nobilii, ca şi cei din mica nobilime, posedă astfel de litiere, care sunt purtate noaptea de colo până colo, în toate direcţiile, precedate de purtători de lanterne mari, făcute din pânză întinsă pe un fel de cadru. Lecticile şi lanternele sunt urmaşele legitime ale lungilor şiruri de catâri trudiţi, dar îndelung răbdători, care trec toată ziua zornăindu-şi clopoţeii pe aceste străzi înguste.

Catârii, lecticile şi lanternele se succed tot atât de regulat precum stelele care urmează soarelui.

Cum aş putea să uit străzile pe care se află palatele? Strada Nuova şi Strada Balbi! Îmi amintesc şi acum cum arăta cea dintâi, într-o zi de vară, când am văzut-o prima dată, sub cerul cel mai luminos şi mai albastru de pe lume; cer pe care spaţiul îngust dintre clădirile imense îl reducea, subţiindu-l, la o preţioasă fâşie de lumină, pogorâtă pe umbra deasă de dedesubt! O strălucire cu atât mai de neuitat cu cât era puţin obişnuită, fie chiar în iulie sau august, deoarece, dacă trebuie să spun adevărul, în opt săptămâni de la mijlocul verii nu au existat opt zile cu cer albastru în afară de, uneori, devreme dimineaţa, când, privind departe, pe întinsul mării, apa şi bolta cerească se contopeau într-o singură lume de albastru adânc şi strălucitor. În rest, nori şi ceaţă îndeajuns ca să-l facă să bombăne pe orice englez sătul de propria lui climă.

Detaliile nesfârşite ale acestor bogate palate te copleşesc (câteva dintre ele găzduiesc capodopere de Vandyke1) şi iată o simplă înşiruire a ceea ce poate vedea vizitatorul: balcoane mari de piatră, unul peste altul, ici şi colo cu o imensă platformă de marmură.

1 Vandyke (sau Van Dyck, 1599-1641), pictor flamand (N. ED. Engl.).

Vestibuluri fără uşi, ferestre joase, zăbrelite cu bare groase, scări imense, impunătoare coloane de marmură, arcade trainice, ca nişte bolţi de temniţă. Încăperi boltite, triste, visătoare parcă şi pline de ecouri; săli prin care ochiul cutreiera fără pic de răgaz, urmând această înşiruire de palate. Între ele se află terase-grădini acoperite cu viţă de vie şi împodobite cu adevărate crânguri de portocali sau cu oleandri roşii în plină floare, suspendaţi la şase, zece şi chiar treisprezece metri deasupra străzii. Alte săli, cu pereţii pictaţi gata să se prăbuşească, sunt pline de pete şi rugină prin colţurile igrasioase, dar strălucesc încă în culori şi desene încântătoare prin locurile uscate. Statuetele

mutilate de pe frontoanele caselor susţin jerbe de flori şi coroane şi par gata să-şi ia zborul; alteori sunt ghemuite în nişe, contrastând cu micii cupidoni vioi care, pe o porţiune a faţadei decorată mai recent, întind ceva asemănător unei pături, care în realitate nu-i altceva decât un cadran solar. Străzi abrupte, în pantă. Palate mici (îndeajuns de spaţioase, de altfel). Terase de marmură, care dau în alei laterale. Catedrale magnifice, fără număr. Trecerea bruscă de la o stradă cu edificii măreţe la un labirint de-o murdărie neînchipuită, aburind de duhori nesănătoase, prin care roiesc copii pe jumătate goi şi gloate de oameni murdari. Toate acestea la un loc formează un spectacol care te umple de uimire: este atât de viu şi totuşi atât de lipsit de viaţă, atât de zgomotos şi, în acelaşi timp, atât de liniştit, atât de supărător şi totodată atât de sfios şi umil, atât de treaz, dar cufundat într-un somn atât de adânc totodată, încât pentru un străin a umbla mereu şi a privi în jur este un fel de beţie. O fantasmagorie uimitoare, îmbinând toate inconsistenţele unui vis cu durerile şi plăcerile unei extravagante realităţi!

Diferitele întrebuinţări simultane date acestor palate sunt, de asemenea, caracteristice. De exemplu, bancherul englez (nepreţuitul şi ospitalierul meu prieten) îşi are biroul într-un palazzo destul de impunător din Stradă Nuova. În hol (fiecare centimetru de aici este minuţios zugrăvit; cu toate acestea, este tot atât de murdar ca într-o secţie de poliţie din Londra) se află un cap de sarazin cu un nas în formă de cârlig, acoperit cu o imensă claie de păr negru (la acest cap este ataşat un trup de bărbat), care vinde bastoane. Pe cealaltă parte a uşii stă o doamnă (soţia sarazinului, bănuiesc) cu o batistă în culori ţipătoare folosită ca basma: vinde articole împletite de mână şi uneori ceva flori. Mai înăuntru, cerşesc doi sau trei orbi. Din când în când, aceştia sunt vizitaţi de un bărbat fără picioare, aşezat într-un mic cărucior. Invalidul are obrazul atât de rumen şi trunchiul atât de bine legat, încât îţi vine să juri că s-a băgat pe jumătate în pământ sau că a ieşit până la brâu pe scările

unei pivniţe, să stea de vorbă cu cineva. Puţin mai departe, câţiva bărbaţi dorm în miezul zilei: poate că sunt purtători de lectici în aşteptare de clienţi care acum lipsesc. Dacă aşa stau lucrurile, şi-au adus şi lecticile, ca să doarmă în ele! Pe partea stângă a holului se află o mică încăpere: magazinul unui pălărier. La primul etaj se află birourile unei bănci engleze. Tot la primul etaj îşi are sediul o firmă întreagă şi mai este şi o locuinţă încăpătoare. Numai Cerul poate şti ce se găseşte mai sus. Cobori şi, dacă în loc să ieşi în stradă, treci de o uşă mare, situată în spatele holului (aceasta se trânteşte singură după tine, scoţând cel mai lugubru şi mai sfâşietor geamăt), ajungi într-o curte (a aceleiaşi case) unde cu siguranţă nu a mai călcat picior de om de o sută de ani. Nici cel mai mic sunet nu-i tulbură liniştea. Nici un chip nu apare la ferestrele-i sumbre, întunecate, care te urmăresc bănuitoare, aşa încât buruienile crescute în voie printre crăpăturile dalelor nu au nici un motiv să se teamă de oamenii care ar putea să le smulgă. Chiar în faţă se ridică silueta unui gigant cioplit în piatră; se sprijină de nişte falnici munţi artificiali, iar în mână are o urnă; din ea atârna rămăşiţa unei ţevi de plumb de la care odinioară izvora, revărsându-se peste roci, un mic torent de apă. Orbitele gigantului sunt acum uscate, la fel ca şi ţeava. Uriaşul pare să fi uitat de urna care e acum cu fundul în sus, şi, după ce a plâns ca un copil rămas nemângâiat, a strigat „Totul s-a sfârşit! „, căzând apoi într-o tăcere de piatră.

Pe străzile cu magazine, clădirile sunt ceva mai mici, însă tot masive şi înalte. Sunt foarte murdare şi, dacă nasul meu este demn de crezare, emană un miros ciudat, parcă de brânză stricată şi ţinută în pături fierbinţi. Cu toată înălţimea caselor, se pare că în cartierul comercial se simte o acută lipsă de locuinţe, fiindcă pretutindeni se construiesc case noi. Oriunde se poate înghesui ori îndesa o locuinţă, în vreo fisură ori în vreun colţ, chiar acolo se şi face. Dacă se află un ungher sau un unghi în zidul unei catedrale, sau o crăpătură în vreun alt zid, de orice fel, poţi fi sigur că se

găseşte o modalitate de a se trăi acolo, într-un fel de bârlog crescut ca o ciupercă. Micile magazine sunt atât de lipite de Guvern, de vechea clădire a Senatului, de aproape toate clădirile mai mari, de parcă ar fi viermi pe nişte schelete. Oriunde ai privi, vezi acelaşi lucru: case de forme neregulate, unele retrase, altele înaintând până în mijlocul străzii, altele gata să se prăvălească, sprijinindu-se pe cele din apropierea lor, parcă şchiopătând, până ce una mai deformată decât celelalte blochează tot drumul, împiedicându-te să vezi mai departe.

Cred că unul din cartierele cu înfăţişarea cea mai dărăpănată din tot oraşul este cel din partea de jos a portului, lângă cheiul de debarcare: zic asta poate şi din cauză că impresia pe care mi-o lasă se asociază foarte mult cu seara sosirii noastre, întipărindu-se astfel mai puternic în mintea mea. Şi aici casele sunt foarte înalte şi de o infinită varietate de forme; au nenumărate ferestre de care nu se poate să nu atârne ceva răspândind un miros rânced, purtat apoi de briză peste tot. Uneori e o perdea, alteori un covor, un aşternut de pat sau chiar rufăria toată, însă întotdeauna trebuie să fie ceva. În stradă, la nivelul acestor case se află nişte arcade masive, întunecoase şi joase ca nişte cripte. Piatră sau ghipsul din care sunt făcute s-a cam înnegrit şi lângă stâlpii astfel mânjiţi se adună tot felul de murdării şi gunoaie. Sub unele din aceste arcade îşi aşează tarabele vânzătorii de macaroane şi polenta1, care nu sunt deloc îmbietoare.

1 Un fel de mămăligă (N. T).

Gunoaiele de la piaţa de peşte din apropiere (aflată pe o stradă lăturalnică, unde oamenii stau pe jos sau pe fel de fel de parapete şi şoproane şi vând peşte, atunci când au aşa ceva de vânzare) şi resturile de la piaţa de legume – constituită după acelaşi principiu – contribuie la împodobirea acestui cartier şi, cum toate afacerile sunt încheiate aici şi este aglomeraţie toată ziua, asupra cartierului pluteşte un miros foarte puternic. Tot aici se

găseşte Porto Franco, unde, pentru mărfurile aduse din străinătate nu se plăteşte nici o vamă, până ce nu au fost vândute şi luate de acolo (ca într-un magazin-depozit din Anglia). La poartă stau doi gardieni cu priviri ameninţătoare şi cu tricornuri pe cap; aceştia au consemn să controleze pe cei suspecţi şi, mai ales, să nu dea drumul înăuntru călugărilor şi femeilor. Pentru că, se ştie, Sanctitatea şi Frumuseţea cedează tentaţiei de a face contrabandă în acelaşi mod, adică ascunzând mărfurile sustrase sub cutele largi ale veşmintelor. Aşa că Sanctitatea şi Frumuseţea nu pot intra acolo sub nici un motiv.

Străzile Genovei ar fi cel mai indicat loc dacă am avea intenţia să importăm câţiva preoţi arătoşi. Fiecare al patrulea sau al cincilea bărbat de pe străzile oraşului este preot sau călugăr, după cum este tot atât de sigur că în fiecare din caleştile ce gonesc pe drumurile învecinate se află o faţă bisericească. Nu am întâlnit în nici o altă parte înfăţişări mai respingătoare decât ale acestor oameni. Dacă scrisul naturii ar fi cât de cât lizibil, cu greu ai găsi specimene mai desăvârşite de trândăvie, ipocrizie şi toropeală intelectuală în orice altă specie omenească de pe lume.

Domnul Pepys1 a auzit odată un cleric afirmând în predica sa, ca o ilustrare a respectului pentru funcţia deţinută, că, dacă ar întâlni în aceeaşi clipă un preot şi un înger, el l-ar saluta mai întâi pe preot. Eu împărtăşesc mai degrabă opinia lui Petrarca. Atunci când Boccaccio, discipolul său, i-a scris cu mare mâhnire că fusese vizitat şi admonestat pentru scrierile sale de un călugăr cartusian2, care pretindea că este un mesager însărcinat fără zăbavă în acel scop chiar de către Cer, Petrarca i-a răspuns că, în ceea ce-l priveşte, şi-ar lua libertatea să verifice exactitatea însărcinării aceluia prin judecata personală asupra feţei, ochilor, frunţii, purtării şi conversaţiei mesagerului. Eu cred, după o cercetare similară, că mulţi trimişi ai Cerului, neavând nici o acreditare, pot fi văzuţi furişându-se prin

străzile Genovei sau ducându-şi viaţa într-o continuă lene prin alte oraşe italiene.

1 Samuel Pepys (1633-1703), autor al unui celebru Jurnal (N. T.).

2 Membru al unui ordin religios auster şi contemplativ, fondat de Sf. Bruno în 1084, la Chartreuse, lângă Grenoble (N. T).

Poate capucinii, deşi nu sunt un corp de învăţaţi, să fie, ca ordin, mai buni prieteni ai celor din popor. Par capabili să se apropie mai lesne de oamenii simpli, ca sfătuitori şi ca persoane în stare să aline durerile; merg printre ei mai mult când sunt bolnavi şi-şi bagă nasul mai puţin decât membrii altor ordine bisericeşti în secretele familiei cu scopul de a căpăta o ascendenţă periculoasă asupra celor mai slabi de înger; de asemenea, par să fie mânaţi de o dorinţă mai puţin aprigă de a converti, iar pe cei convertiţi nu-i lasă chiar atât de uşor să se prăbuşească sufleteşte ori fiziceşte. Capucinii pot fi văzuţi în veşmintele lor aspre prin toate părţile oraşului, pe orice timp, cerşind prin pieţe, dimineaţa devreme. Iezuiţii, la rândul lor, se adună pe străzi şi se furişează fără zgomot peste tot, câte doi, ca nişte cotoi negri.

Anumite negoţuri sunt concentrate în câteva din pasajele înguste. Există o stradă a bijutierilor şi o cale a vânzătorilor de cărţi. Chiar şi în aceste locuri, unde nu se va putea pătrunde vreodată cu trăsura, se află palate vechi şi masive, închise între cele mai întunecate şi mai ferecate ziduri, lipsite aproape complet de soare. Foarte puţini negustori ştiu să-şi prezinte marfa sau să şi-o pună la vedere. Dacă domnia ta, străine, vrei să cumperi ceva, te uiţi încoace şi încolo prin magazin până ce zăreşti obiectul, îl iei, dacă se află la îndemână, şi întrebi cât costă. Totul se vinde în cele mai neaşteptate locuri. Dacă vrei cafea, te duci la un magazin de bomboane; dacă vrei carne, probabil o vei găsi în spatele unei perdele vechi, în josul câtorva trepte, în vreun ungher ascuns, atât de greu de găsit, de parcă marfa

ar fi otrăvită şi legile Genovei l-ar condamna pe cel care-i pronunţă numele.

Majoritatea farmaciilor sunt spaţioase localuri de trândăveală. Aici, oameni cu înfăţişare gravă, sprijinindu-se în bastoane, stau la răcoare ore în şir, trecându-şi din mâna în mână un ziar jerpelit, şi comentează ştirile pe jumătate adormiţi, vorbind cu glas scăzut. Doi sau trei dintre aceştia sunt doctori săraci, gata să intervină în cazuri de urgenţă. Îi poţi recunoaşte după felul în care îşi întind gâturile, atenţi când intri, şi după oftatul cu care recad în ungherele lor întunecate, văzând că te interesează doar un medicament. Deşi foarte numeroase, frizeriile duc lipsă de clienţi, întrucât aproape fiecare bărbat se rade singur. Farmacia însă îşi are grupul ei de paraziţi, care-şi pierd timpul printre sticle, cu mâinile încrucişate pe mânerele bastoanelor. Stau atât de nemişcaţi şi de liniştiţi, încât fie că nu-i vezi în întunericul încăperii, fie că îi confunzi (aşa cum mi s-a întâmplat mie într-o zi cu un om ca o fantomă, îmbrăcat îmtr-un costum verde închis şi având o pălărie ca un dop) cu un flacon uriaş, în care se află vreun medicament pentru cai!

În serile de vară, genovezii folosesc, ca şi strămoşii lor la întemeierea de case, fiecare centimetru de spaţiu liber dinăuntrul şi dinafara oraşului. Se adună în roiuri, ca nişte albine, pe toate uliţele şi aleile, pe fiecare ridicătură, pe fiecare zid, oricât de pipernicit, pe fiecare scară publică. Între timp (în zilele de sărbătoare mai ales), clopotele catedralelor bat încontinuu, dar nu în sunetul cunoscut, obişnuit, ci într-un nesfârşit şi îngrozitor dangăt, nervos şi fără nici o cadenţă, cu o pauză bruscă la fiecare al cincisprezecelea sunet, sau cam aşa ceva: un vacarm înnebunitor. Această performanţă este îndeobşte realizată de un băiat cocoţat în clopotniţă, care apucă limba clopotului sau bucată de funie atârnată de ea şi încearcă să bată clopotul cât mai tare, luându-se la întrecere cu un alt băiat care caută, la rândul lui, să facă acelaşi lucru. Se

crede că zgomotul acesta este insuportabil pentru duhurile rele, însă, privind sus în clopotniţe şi văzându-i (şi mai ales auzindu-i) pe aceşti tineri creştini cât sunt de zeloşi, s-ar putea în chip foarte firesc să-i confunzi cu însuşi Necuratul.

La începutul toamnei, zilele de sărbătoare sunt foarte numeroase. Cu ocazia acestor sărbători, uneori două în aceeaşi săptămână, toate magazinele sunt închise. Într-o seară, casele din vecinătatea unei catedrale erau luminate în întregime; catedrala însăşi era luminată pe dinafară cu torţe; pe un câmp, dincolo de una dintre porţile oraşului, se zărea o adevărată pădurice de făclii aprinse. Această parte a ceremoniei este însă mai frumoasă şi mult deosebită la ţară, unde căsuţele iluminate însoţesc parcă tot drumul care urcă o coastă abruptă de deal, şi unde adeseori se văd ghirlande de lumânări arzând în noaptea înstelată, în faţa vreunei căsuţe singuratice la margine de drum.

În aceste zile, catedrala care poartă hramul sfântului sărbătorit este împodobită foarte vesel. Din arcade atârnă ghirlande aurite, de diferite culori; părţile altarului sunt aduse mai în faţă; uneori, chiar şi coloanele cele înalte sunt înfăşurate de sus până jos în draperii. Catedrala de aici poartă hramul Sfântului Lorenzo. Am intrat de ziua acestui sfânt în ea, tocmai când apunea soarele. Deşi ornamentele de tot felul sunt, de obicei, de un gust foarte îndoielnic, în seara aceea aveau un efect cu adevărat remarcabil. Toată clădirea era drapată în roşu, iar razele soarelui la asfinţit se strecurau înăuntru printr-o imensă cortină, pusă la uşa principală. După ce a apus soarele şi înăuntru s-a făcut destul de întuneric, dispărând orice sursă de lumină, în afară de câteva lumânări care pâlpâiau pe altarul principal, precum şi de câteva lămpiţe de argint arzând şi ele, totul s-a cufundat în mister şi emoţie. Aşa încât a adăsta într-o catedrală în amurg este ca şi cum ai lua o mică doză de opiu.

Banii colectaţi pe la astfel de sărbători sunt pentru cheltuielile legate de împodobirea catedralei, plata corului

şi costul lumânărilor. Dacă mai rămâne ceva (ceea ce cred că se întâmplă rar) de acest rest se bucură sufletele din Purgatoriu. Se spune că acestea primesc şi ceea ce se adună prin eforturile câtorva băieţaşi, care atrag atenţia trecătorilor agitând cutiile de colectă, postaţi în faţa unor mici construcţii misterioase, ca nişte bariere de ţară, care (de obicei închise bine) sunt deschise în zilele de sărbătoare, dezvăluind înăuntru o icoană şi nişte flori.

Chiar dincolo de poarta oraşului, pe drumul ce duce spre Albaro, se află o căsuţă cu un altar în ea şi o cutie de colectă fixă: pentru beneficiul sufletelor din Purgatoriu. Tot pentru a-i stimula pe cei miloşi, pe fiecare parte a porţii zăbrelite se află câte o pictură monstruoasă, pe ghips, reprezentând un grup ales de suflete perpelindu-se pe foc. Unul dintre ei are o mustaţă căruntă şi un cap cu păr cărunt, pieptănat cu grijă: ai impresia că ar fi fost tras prin fereastră dintr-o frizerie şi aruncat drept în cuptor. Iată-l: un suflet bătrân, grotesc şi comic, acoperindu-se în veci de băşici în soarele adevărat şi topindu-se în focul pictat, spre mulţumirea, îndreptarea şi mai ales convingerea sărmanilor genovezi.

Oamenii pe aici nu sunt prea petrecăreţi; rar îi vezi dansând pe la sărbători, iar locurile de distracţie pentru femei sunt bisericile şi promenadele publice. Sunt foarte cumpătaţi, îndatoritori şi harnici. Hărnicia însă nu i-a învăţat să fie şi curaţi, astfel încât locuinţele sunt nespus de murdare, în timp ce ocupaţia lor obişnuită în dimineţile frumoase de duminică este să stea pe la porţi, căutându-se în cap unul pe altul. Locuinţele lor sunt atât de înghesuite, încât, dacă aceste cartiere ale oraşului ar fi fost distruse de Massena1 în timpul teribilei blocade, cu siguranţă că lucrul acesta ar fi fost un beneficiu public printre multele nenorociri.

1 Andre Massena (1750-1817), mareşal al Franţei, supranumit de Napoleon „copilul îndrăgit al Victoriei”; s-a remarcat la Rivoli, Zürich, în asediul Genovei, la Essling şi la Wagram (N. T).

Ţărăncile, desculţe de regulă, îşi spală atât de des rufele în rezervoarele publice şi în toate pârâiaşele, încât, în mijlocul acestei murdării nesfârşite, te întrebi cine le poartă curate. Procedeul constă în a aşeza rufa de spălat, udă, pe o piatră netedă şi a o bate cu o lopăţică de lemn. Femeile fac lucrul acesta cu atâta furie, de parcă s-ar răzbuna pe haine pentru contribuţia lor la căderea omenirii în păcat.

Se prea poate ca, în timp ce ele spală, să vezi pe marginea rezervorului sau pe vreo altă piatră din preajmă un copilaş înfăşat într-o enormă cantitate de scutece, încât sărăcuţul nu poate mişca nici măcar un deget Obiceiul acesta (pe care îl vedem adeseori reprezentat şi în vechile picturi) este foarte răspândit printre oamenii simpli. Astfel legat, copilul este lăsat în orice loc, fără vreo posibilitate de a se deplasa de acolo; alteori este buşit la întâmplare de pe vreun raft ori rostogolit din pat, sau chiar agăţat din când în când de vreun cârlig şi lăsat să se legene ca o păpuşă dintr-un magazin englezesc de zdrenţe, fără să deranjeze câtuşi de puţin pe nimeni.

Într-o duminică, la puţin timp după sosirea mea la Genova, mă aflam în bisericuţa sătească din San Martino, la câteva mile de oraş, unde tocmai se boteza un copil. L-am văzut pe preot, l-am văzut pe ajutorul lui, care ţinea o lumânare mare, apoi pe un bărbat în toată firea, o femeie şi pe alţi câţiva, însă până când nu s-a terminat slujba nu am ştiut că este vorba de un botez şi nici nu mi-am dat seama că obiectul acela mic şi ţeapăn, care în timpul ceremoniei a fost trecut de la unul la altul, ţinut de un mâner – ca un mic vătrai – era copilul. La sfârşit l-am luat şi eu în braţe: era foarte roşu la faţă, însă complet liniştit şi atât de ţeapăn, încât mi-a fost imposibil să-l îndoi în vreun fel. Curând după aceea a încetat să mă mai mire numărul mare de şchiopi de pe străzi.

Există o mulţime de altare dedicate sfinţilor şi Fecioarei, aflate în general pe la colţurile străzilor. Dar lucrul cel mai îndrăgit de drept-credincioşii din Genova este un tablou

înfăţişând un ţăran îngenuncheat, cu o sapă şi alte câteva unelte agricole la îndemână, în timp ce Madonna cu Pruncul Mântuitor în braţe i se arată într-un nor. Aceasta este legendă Madonnei della Guardia, care circulă în legătură cu o capelă situată pe un munte la câteva mile de aici şi care se bucură de mare faimă. Se spune că acest ţăran trăia de unul singur, muncindu-şi peticul de pământ pe vârful muntelui, unde, ca un om pios, îşi înălţa zilnic rugăciunile către Fecioară, chiar acolo sub cerul liber, întrucât coliba lui era tare sărăcăcioasă. Într-o bună zi, i s-a arătat însăşi Fecioară, ca în tablou, şi l-a întrebat: „De ce te rogi aici, unde nu ai preot?" Ţăranul i s-a plâns că făcea aşa fiindcă prin apropiere nu exista nici preot şi nici biserică: o plângere cu adevărat neobişnuită în Italia! „Atunci, dorinţa mea este", a spus vizitatoarea din Ceruri, „să se construiască o capelă chiar aici, ca să aibă cei credincioşi unde să se roage." „Dar, Santissima Madonna", s-a văitat ţăranul, „eu sunt om sărac, iar capelele se construiesc cu bani mulţi. Pe urmă, Santissima, capelele trebuie să fie îngrijite; fiindcă să ai o capelă şi să nu o întreţii cu sârg este un lucru necuviincios, ba chiar un păcat de moarte." Simţirea ţăranului i-a făcut multă plăcere Madonnei, care i-a spus: „Du-te în valea aceea din stânga, unde-ai să găseşti un sat, un alt sat în valea din dreapta şi un altul într-altă parte, care vor contribui cu bucurie la construcţia unei capele aici. Du-te la ei! Povesteşte-le ce ai văzut şi nu te îndoi că se vor aduna suficienţi bani ca să fie ridicată capela care, apoi, va fi întreţinută în belşug." Toate acestea (în mod miraculos) s-au dovedit foarte adevărate. Şi ca dovadă a acestei revelaţii, iată că există capela Madonei della Guardia, bogată şi înfloritoare şi în ziua de azi.

Splendoarea şi varietatea catedralelor genoveze pot fi cu greu depăşite. În special Catedrala Annunciata, construită, ca multe altele, pe cheltuiala unei familii de nobili (acum se repară într-un ritm destul de lent) este atât de măiestrit pictată şi aurită, de la portal şi până sus în cupolă, încât

arată (aşa cum o descrie Simond într-o minunată carte despre Italia) ca o imensă tabacheră smălţuită, din acelea pentru tutun de prizat. Catedralele mai înstărite au picturi frumoase şi alte podoabe de mare preţ laolaltă cu efigii deformate de călugări cu trăsături melancolice, precum şi alte fleacuri şi zorzoane.

Lipsa de grijă şi respect faţă de trupurile celor morţi poate fi şi o consecinţă a faptului că gândurile (şi conţinutul buzunarelor) se îndreaptă mai întotdeauna spre sufletele din Purgatoriu. Pentru cei mai săraci există, dincolo de zidurile oraşului, în spatele unei proeminenţe a fortificaţiilor, lângă mare, gropi comune – una pentru fiecare zi a anului – care rămân închise până ce le vine rândul să primească cadavrele. Printre soldaţii din oraş sunt şi câţiva elveţieni. Când moare vreunul dintre ei, e înmormântat cu bani dintr-un fond alcătuit de compatrioţii săi care locuiesc la Genova. Autorităţile sunt cuprinse de o mare mirare aflând că oamenii aceştia se onorează între ei cu coşciuge.

Desigur, efectul azvârlirii atât de promiscue şi indecente a morţilor în aceste gropi comune este cât se poate de dăunător. Moartea provoacă astfel nejustificate resentimente, îndreptate în mod inconştient împotriva celor sortiţi să moară. Rezultatul firesc este indiferenţa şi uitarea, la fel cum alinarea unei mari pierderi este negată în mod brutal.

Când moare vreun bătrân Cavaliere, sau altcineva de rang mare, în catedrală se înalţă un morman de bănci în chip de catafalc, învelit cu un văl de catifea neagră, iar deasupra se pun pălăria şi sabia defunctului; în jur se formează un mic careu de scaune; se trimit invitaţii la prieteni şi la cunoştinţe, să vină, să vegheze şi să asculte slujba care este oficiată la altarul principal, împodobit pentru această ocazie cu o mulţime de lumânări.

Când moare vreunul din oamenii înstăriţi, sau chiar dacă e doar pe moarte, rudele cele mai apropiate se retrag de

obicei la ţară pentru o mică schimbare de decor, lăsând trupul acestuia la voia întâmplării, fără nici un fel de instrucţiune despre ce să se facă cu el. În mod obişnuit se formează o procesiune, alcătuită din membrii unei Confraternita; aceştia poartă coşciugul şi îndeplinesc funeraliile. Confraternita este un fel de penitenţă voluntară; membrii ei preiau prin rotaţie îndeplinirea celor necesare pentru morţi şi, pentru a îmbina orgoliul cu umilinţa, se îmbracă într-o rasă largă şi lungă până la pământ, în timp ce faţa le este ascunsă într-o glugă prevăzută cu deschizături pentru gură şi ochi. Efectul acestui costum este înspăimântător, mai ales când e vorba de cel purtat de membrii aşa-zisei Confraternita albastră, din Genova, care astfel îmbrăcaţi sunt înfiorător de urâţi. Aceştia, întâlniţi pe neaşteptate în timpul pioasei lor procesiuni pe străzi, arată ca nişte vampiri sau demoni care au înhăţat trupul neînsufleţit, ca să-l folosească cine ştie în ce fel, pentru propria lor plăcere.

Cu toate că o astfel de rânduiala poate fi lesne expusă abuzurilor care însoţesc multe obiceiuri italieneşti (de pildă, abuzul de a adopta penitenţa ca pe un procedeu care stabileşte o firească învoială cu Cerul, pe baza căreia se plăteşte prea uşor pentru faptele rele din viitor, sau care este folosită drept ispăşire pentru păcatele din trecut), trebuie să admitem că e bună şi practică. Un canon voluntar ca acesta este, fără îndoială, mai folositor decât o penitenţă impusă (lucru nicidecum rar), cum ar fi aceea de a săruta de nu ştiu câte ori cutare sau cutare piatră din pardoseală catedralei, ori vreun jurământ făcut Madonnei de a nu îmbrăca veşminte de altă culoare în afară de albastru timp de un an sau doi. Se presupune că un astfel de legământ ar produce o mare încântare sus în Ceruri, albastrul fiind (după cum bine se ştie) culoarea preferată a Madonnei. Aşa încât pe străzile oraşului poţi întâlni la tot pasul femei care s-au devotat acestui act de credinţă.

În oraş sunt trei teatre, fără a socoti unul mai vechi care acum este arareori deschis. Cel mai mare dintre ele, Carlo Felice, opera din Genova, este un teatru splendid, spaţios şi frumos. Când am sosit eu în oraş, tocmai juca o trupă de comedianţi, iar după plecarea acesteia a sosit o trupă de operă de mâna a doua. Aici stagiunea începe o dată cu Carnavalul, deci primăvara. De câte ori m-am dus la teatru (şi am fost destul de des), nimic nu m-a impresionat mai mult decât manifestările neobişnuit de violente şi de brutale ale spectatorilor, care iau în nume de rău cea mai mică greşeală şi nu ştiu deloc de glumă; stau permanent la pândă, în aşteptarea unui prilej de a huidui, şi nu le cruţă pe actriţe sau pe actori. Însă, cum nu există un alt loc în public în care italienii să-şi exprime fie şi cea mai mică dezaprobare, poate că sunt hotărâţi să profite cât mai mult de acest prilej.

De asemenea, sunt foarte multe oficialităţi piemonteze cărora li se acordă privilegiul de a-şi pierde vremea în stal aproape pe gratis, deoarece guvernatorul insistă să li se permită acestor domni intrarea gratuită sau cu preţ redus la toate manifestările publice sau semipublice. În consecinţă, ei sunt cei mai aprigi critici şi categoric mai pretenţioşi la aceste spectacole, pentru ei gratuite, decât cei care plătesc o avere pe bilete, spre disperarea nefericitului director.

Teatro Diurno, sau Teatrul de Zi, nu-i decât o scenă în aer liber, unde spectacolele au loc la lumina zilei, în răcoarea după-amiezii, cu începere de la ora patru sau cinci şi durează vreo trei ore. Este destul de ciudat ca, spectator fiind, să poţi admira în acelaşi timp frumoasă privelişte a dealurilor şi caselor din apropiere, să-i vezi pe vecini privind de la ferestre ori să auzi clopotele catedralelor şi mănăstirilor sunând în cea mai deplină neconcordanţă cu ceea ce se petrece pe scenă. În afară de aceste amănunte, la care se adaugă noutatea de a vedea o piesă jucată în aer liber, în răcoarea plăcută a înserării, când întunericul

cuprinde treptat totul, nu-i nimic formidabil ori de luat aminte în spectacol. Actorii sunt obişnuiţi şi, cu toate că uneori se prezintă una din comediile lui Goldoni, baza repertoriului rămâne drama franceză. Orice produs naţional este periculos pentru guvernele despotice şi regii sfătuiţi de iezuiţi.

Un spectacol la Teatrul de Păpuşi, sau Marionetti, prezentat de o celebră trupă din Milano, este, fără nici un fel de exagerare, cea mai bizară şi hazlie reprezentaţie la care am asistat vreodată în viaţa mea. Niciodată nu am văzut ceva mai caraghios. Păpuşile par de aprope un metru şi jumătate înălţime, dar în realitate sunt mult mai mici, aşa încât, atunci când vreun muzicant din orchestră se întâmpla să-şi pună pălăria pe scenă, aceasta capătă dimensiuni gigantice, anihilându-l aproape complet pe „actor”. De obicei, se prezintă o comedie urmată de un balet. Personajul comic din comedia pe care am văzut-o într-o seară era valet într-un hotel. De când e lumea n-a mai existat un „actor” ca acesta: nu stă locului o clipă! Marioneta are nişte articulaţii suplimentare la picioare şi un ochi mobil cu care face mereu celor de la parter, într-un mod absolut de nesuportat pentru un străin, dar pe care spectatorii iniţiaţi, în majoritate oameni simpli, îl primesc (aşa fac cu toate celelalte) ca pe un lucru cât se poate de firesc. Individul este tot timpul într-o formă extraordinară. Îşi mişcă încontinuu picioarele şi face mereu cu ochiul, în piesă mai apare şi un tată corpolent, cu păr cărunt, care şade pe marginea scenei şi-şi binecuvintează fiica în modul obişnuit; e teribil! Numai un om adevărat poate fi atât de obositor. Un adevărat triumf al artei!

În balet, un vrăjitor răpeşte mireasa chiar în ceasul nunţii! O duce în peştera lui şi încearcă să o farmece. Cei doi stau pe o canapea (canapeaua regulamentară, în locul regulamentar, lângă intrarea a doua!) şi pe scenă îşi face apariţia un cârd de muzicanţi; unul dintre ei bate de zor la tobă, căzând din picioare la fiecare lovitură. Cum aceştia nu

reuşesc să o dispună pe mireasă, apar nişte dansatori. La început sunt patru, apoi rămân doar doi: vedetele trupei! Felul în care dansează, înălţimea la care sar, piruetele imposibile şi neomeneşti pe care le fac, dezgolirea absurdă a picioarelor, aterizarea în poante, urmată de o pauză (aşa o cere muzica), retragerea domnului când e numărul doamnei şi retragerea doamnei când e numărul domnului, pasiunea pas-des-deux-ului din final şi ieşirea din scenă cu o săritură – vă mărturisesc că niciodată după acest spectacol n-am mai putut vedea în linişte un balet adevărat.

Într-o altă seară m-am dus să văd marionetele într-o piesă intitulată „Sf. Elena sau Moartea lui Napoleon”. Începea chiar cu Napoleon, cu un cap imens, care şedea pe un divan în camera sa din Insula Sfântă Elena; la el intră valetul şi anunţă foarte nedesluşit: „Sir Yew-ud-se-on Low” (pronunţând pe ow ca ov din mov!)1

1 Ortografiere şi pronunţie voit greşită a numelui lui Sir Hudson Lowe (1769-1844), general englez, guvernator al Insulei Sfânta Elena în timpul exilului lui Napoleon (N. ED. Engl.).

Sir Hudson (dacă i-aţi fi văzut uniforma!) era o adevărată namilă de om în comparaţie cu Napoleon, groaznic de urât, cu o faţă monstruos de disproporţionată şi cu o buturugă în loc de falcă, ca să-i demaşte firea tiranică şi încăpăţânată. Îşi începe sistemul lui de şicane, adresându-i-se prizonierului cu „Generale Bonaparte”, la care acesta îi răspunde în modul cel mai tragic cu putinţă: „Sir, nu mă numi astfel. În cazul în care continui să mi te adresezi aşa, e mai bine să pleci! Eu sunt Napoleon, împăratul Franţei!” Sir Yew-ud-se-on Low, fără să fie câtuşi de puţin impresionat, continuă să-i reţină atenţia cu o ordonanţă a Guvernului Britanic, reglementând natura mobilierului la care are dreptul prizonierul şi limitând numărul aghiotanţilor la patru sau cinci. „Patru, cinci aghiotanţi pentru mine!” strigă Napoleon. „Pentru mine! În ultimul timp sub comanda mea unică erau o sută de mii de oameni

şi acest englez vorbeşte de patru sau cinci aghiotanţi pentru mine!” În tot timpul piesei, Napoleon (care semăna foarte mult la vorbă cu adevăratul Napoleon şi ţinea tot timpul mici monologuri) era foarte pornit pe „aceşti ofiţeri englezi” şi pe „aceşti soldaţi englezi”, spre marea satisfacţie a spectatorilor pe deplin încântaţi să-l vadă pe Low terorizat astfel şi blestemându-l ori de câte ori acesta zicea „Generale Bonaparte” (ceea ce făcea tot timpul, primind corecţia cuvenită!). Ar fi greu de spus de ce se manifestau astfel, fiindcă italienii au foarte puţine motive să-l compătimească pe Napoleon.

Piesa nu avea nici un fel de intrigă, în afară de amănuntul că un ofiţer francez, deghizat în englez, vine să-i propună prizonierului un plan de evadare. Ofiţerul fiind descoperit – însă nu înainte ca Napoleon să fi refuzat cu mărinimie să-şi fure libertatea – Low ordonă să fie imediat spânzurat. Ordinul a fost dat pe lungimea a două tirade care nu se mai sfârşeau şi pe care Low le-a făcut nemuritoare scoţând nişte sunete ciudate, precum „Yas!” – ca să arate că era englez – şi care au stârnit ropote de aplauze. Napoleon a fost atât de afectat de această catastrofă, încât a leşinat acolo pe loc şi a fost dus pe braţe de alte două păpuşi. Judecând după ceea ce a urmat, s-ar părea că nu şi-a mai revenit după şoc, fiindcă în actul următor l-am văzut întins în pat (perdelele patului erau roz şi albe), într-o cămaşă curată, iar o doamnă îndoliată a adus doi copilaşi care au îngenuncheat lângă marginea patului, în timp ce împăratul se sfârşea în chip decent, ultimele cuvinte de pe buzele sale fiind Vatterlo, Vatterlo.

Totul a fost de un ridicol de nedescris. Cizmele lui Bonaparte, de pildă, scăpaseră de sub orice control şi făceau fel de fel de minunăţii, de capul lor, se îndoiau, ajungeau sub masă, se bălăbăneau în aer, alteori alunecau cu el cu tot, în giumbuşlucuri depăşind orice închipuire omenească – toate acestea se întâmplau când Napoleon era în toiul vreunei tirade – nenorociri care erau redate nu mai

puţin absurd prin neclintita melancolie zugrăvită pe faţa-i. Ca să pună capăt unei întrevederi cu Low, a trebuit să se ducă la o masă, să citească într-o carte. A fost momentul cel mai frumos din spectacol: să-i fi văzut corpul aplecat peste volum, ca o limbă de încălţat, din aceea cu coadă, şi cu ochii săi melancolici fixaţi cu încăpăţânare în stal! A fost extraordinar de bine şi la sfârşit, când zăcea în pat: la cămaşă avea un guler imens, iar mânuţele şi le ţinea pe cuvertură. Tot aşa era şi doctorul Antommarchi1, interpretat în piesă de o păpuşă cu un păr lung şi lins, ca al lui Mawworm2, care, fiindcă i se încâlciseră sforile, tot dădea târcoale deasupra sofalei, ca un vultur, şi împărţea sfaturi din aer. Era aproape tot atât de bun ca şi Low, însă acesta nu avea egal: o brută, un tâlhar sadea, mai presus de orice îndoială. Low a fost grozav mai ales la sfârşit, când, auzindu-i pe doctor şi pe valet că anunţă „împăratul e mort!”, şi-a scos ceasul şi l-a întors, exclamând cu brutalitatea care-l caracteriza, „Ha! Ha! Şase fără unşpe minute! Generalul mort! Şi spionul spânzurat!” Şi cu aceasta s-a lăsat cortină, într-un adevărat triumf.

1 Francesco Antommarchi, doctorul lui Napoleon în timpul exilului la Sfânta Elena; născut, ca şi împăratul, în Corsica (1780-1838) (N. A.).

2 Mawworm – personaj din piesa Ipocritul (adaptare după Tartuffe a lui Moliere) scrisă de dramaturgul irlandez Isaak Bickerstaffe (mort în 1812) (N. T).

Nu există în toată Italia, aşa se zice (şi cred asta), o locuinţă mai încântătoare decât Palazzo Peschiere sau Palatul Bălţilor cu Peşte, în care ne-am mutat imediat ce a expirat închirierea pe trei luni a „închisorii purpurii” din Albaro.

Palatul se află pe o înălţime, dincoace de zidurile Genovei, însă detaşată oarecum de oraş; este înconjurat de grădini frumoase, care fac parte din proprietate, împodobite cu statui, vaze, fântâni, bazine de marmură, terase, alei de portocali şi de lămâi, tufe de trandafiri şi camelii.

Apartamentele sunt frumoase toate prin proporţii şi decoraţiuni, însă marea sală, înaltă de peste cincisprezece metri, cu trei ferestre, dezvăluind întreaga panoramă a Genovei, spre port şi spre mare, oferă una dintre cele mai fascinante şi mai încântătoare privelişti din lume. Ar fi greu de închipuit o casă mai veselă şi mai demnă de locuit sau un peisaj mai desfătător, la lumina zilei sau a lunii. Este mai mult un loc vrăjit dintr-o poveste orientală decât o locuinţă. Poţi cutreiera din cameră în cameră, fără să te plictiseşti vreodată de nestăvilitele fantezii înşirate pe pereţi şi pe tavane, atât de strălucitoare în culorile lor proaspete, de parcă ar fi fost pictate ieri. Etajul, sau chiar marea sală din care se deschid alte opt camere, este destul de lung, ca o promenadă adevărată; deasupra se găsesc alte coridoare şi dormitoare, pe care nu le folosim niciodată; le vizităm doar arareori şi abia dacă ştim drumul până la ele; fiecare din cele patru laturi ale clădirii priveşte spre un peisaj aparte. Dintre acestea, cel care se deschide din marea sală este pentru mine un adevărat vis. Mă întorc mereu, în închipuirea mea, la această privelişte, aşa cum am făcut de sute de ori pe zi în liniştita realitate; şi rămân la ea, să o privesc, copleşit de aromele îmbătătoare ce se ridică din grădini peste tot în preajma mea, ca într-un adevărat vis de fericire.

Acolo jos, într-o chipeşă îngrămădire, e Genova întreagă, cu nenumăratele ei catedrale şi mănăstiri, ale căror turle se avântă spre cerul însorit; iar mai aproape, chiar acolo unde încep acoperişurile, se află parapetul unui pension de maici, construit ca o galerie prevăzută la capăt cu un drug de fier pus de-a curmezişul, unde uneori, dimineaţa devreme, văd un mic grup de maici acoperite cu văluri întunecate, alunecând parcă întristate încoace şi încolo şi oprindu-se din când în când, ca să privească pe furiş la lumea care tocmai se trezeşte şi de care ele nu au parte. Bătrânul Monte Faccio, cel mai luminos dintre dealuri pe vreme frumoasă, însă cel mai mohorât pe timp de furtună, se află

aici, la stânga. Fortul din interiorul zidurilor (bunul rege l-a construit ca să domine oraşul şi să atace casele genovezilor în caz că aceştia ar fi nemulţumiţi) stăpâneşte înălţimea din dreapta. Dincolo, în faţă, se întinde marea nesfârşită, iar linia ţărmului, începând din apropierea farului şi subţiindu-se în depărtare, până ce devine o simplă pată în purpura orizontului, marchează frumosul drum de coastă care duce la Nisa. Grădina din apropiere, cuprinsă între acoperişuri şi case, roşie toată de trandafiri şi răcorită de mici fântâni, este Acqua Sola: promenada publică, unde fanfara militară cânta vesele melodii şi unde vălurile albe se adună în grupuri compacte, în timp ce nobilimea genoveză îşi etalează mai degrabă veşmintele bogate şi echipajele luxoase decât deplina înţelepciune. La o aruncătură de băţ (cel puţin aşa pare!) se vede publicul de la Teatrul de Zi: feţele spectatorilor sunt îndreptate chiar înspre noi. Dar, cum scena nu se zăreşte, este de-a dreptul ciudat să observi nişte chipuri a căror fizionomie se schimbă brusc, fără un motiv anume, de la atenţie încordată la râs, sau, ceea ce este şi mai curios, să auzi ropote de aplauze. Fiind duminică seara, se joacă piesa cea mai bună din repertoriu. Apoi soarele coboară într-o magnifică desfăşurare de roşu, verde şi auriu, pe care nici o pană sau pensulă nu ar putea-o zugrăvi, şi, în sunetul clopotelor anunţând slujba de seară, se lasă brusc întunericul, fără nici un fel de amurg. În Genova şi pe drumurile din împrejurimi încep să pâlpâie luminile, iar farul din largul mării trimite o rază care sclipeşte o secundă pe faţada acestui palat ori portic şi îl luminează precum strălucirea lunii ţâşnită de după un nor, pentru ca apoi să-l cufunde într-un întuneric şi mai adânc. Aceasta este, după câte ştiu eu, singura explicaţie pentru care genovezii ocolesc palatul nostru după căderea întunericului, gândind poate că e bântuit de stafii.

Amintirile mele vor bântui multe nopţi pe acolo. Aceeaşi „stafie” va porni din când în când în câte-o călătorie în depărtări, aşa cum am făcut eu într-o plăcută seară de

toamnă, când am lăsat frumoasa Genovă ca să ajung în aerul proaspăt al dimineţii la Marsilia.

Coaforul corpolent, cu papucii săi bej, şedea încă în faţa prăvăliei, însă doamnele, care făceau altădată piruete în vitrină, încetaseră, cu inconstanţa firească a sexului frumos, să se mai rotească şi stăteau acum complet nemişcate, cu feţele îndreptate spre ungherele întunecate ale salonului, unde era imposibil să pătrundă admiratorii.

Am sosit cu vaporul de la Genova după o încântătoare călătorie care a durat optsprezece ore, şi urma să ne întoarcem acolo pe drumul de coastă, pornind de la Nisa, fiindcă nu ne mulţumeam să vedem numai din depărtare frumoasele oraşe care se înalţă ca nişte albi ciorchini pitoreşti din mijlocul pădurilor de măslini, precum şi dintre stâncile şi dealurile de-a lungul ţărmului.

Vasul cu care am pornit spre Nisa într-o seară la ora opt era foarte mic şi atât de încărcat cu mărfuri, încât abia mai era loc să te mişti; la bord nu se găsea nimic de mâncare sau de băut, în afară de pâine şi cafea. Însă, cum trebuia să ajungem la Nisa a doua zi dimineaţa pe la opt, nu ne făceam griji. Deci, după ce am început să clipim la stelele luminoase de pe cer, ca răspuns la clipirea lor către noi, ne-am întors la hamacele noastre, într-o cabină aglomerată, dar răcoroasă, şi am dormit duşi până în zori.

Însă vasul nostru, fiind cea mai mică, cea mai înceată şi cea mai încăpăţânată ambarcaţiune din câte s-au construit vreodată, nu a ajuns în port decât pe la ora prânzului, când nu ne gândeam la nimic altceva decât la masă. Aveam la bord o încărcătură de lână. Lâna nu putea rămâne în vama de la Marsilia mai mult de douăsprezece luni în şir, fără să se plătească taxe vamale. Pentru a evita plata vămii, se obişnuieşte că lâna nevândută să fie scoasă din vamă, când se apropie scadenţa celor douăsprezece luni, dusă oriunde şi adusă imediat înapoi, fiind înmagazinată ca încărcătură nouă, pentru o altă perioadă de douăsprezece luni. Această lână, pe care o aveam noi la bord, provenea de undeva din

Orient. În momentul în care am intrat în port, lână a fost declarată produs oriental. În consecinţă, pitoreştile bărcuţe de agrement, pline cu oameni petrecându-şi ziua de odihnă şi care veniseră în larg să ne întâmpine, au fost somate de autorităţi să se îndepărteze de vasul nostru, iar noi am fost declaraţi în stare de carantină şi, pentru a face cunoscută situaţia aceasta întregului port, pe uriaşul catarg de pe chei a fost înălţat în mod solemn un steag mare.

Era o zi înăbuşitoare. Eram neraşi, nespălaţi, neîngrijit îmbrăcaţi, nemâncaţi şi cu greu ne putea bucura gândul absurd de a zăcea plictisindu-ne de moarte într-un port lipsit de activitate şi cu tot oraşul privindu-ne de la o distanţă respectuoasă, în timp ce la un post de gardă de pe chei soarta noastră era discutată de către nişte bărbaţi cu favoriţi şi tricorn; îi urmăream neliniştiţi cu ajutorul ocheanelor şi-i vedeam făcând nişte gesturi care prevesteau cel puţin o săptămână de izolare! Dar, chiar şi în această situaţie, bravul nostru curier a reuşit să se descurce. A făcut semne cuiva (eu personal n-am văzut pe nimeni!), unuia de la hotel sau aflat en rapport cu autorităţile în această împrejurare deosebită. I s-a răspuns la semne şi, într-o jumătate de oră sau chiar mai puţin, de la corpul de gardă s-a auzit un strigăt puternic. Era chemat căpitanul. L-am ajutat cu toţii să coboare în barcă. Ne-am pregătit bagajele, crezând că plecăm şi noi. Căpitanul s-a îndepărtat vâslind şi a dispărut după un chei al închisorii pentru condamnaţii la galere; curând s-a întors foarte îmbufnat, aducând ceva cu sine. Bravul nostru curier l-a întâmpinat la parapetul vasului şi a luat acel ceva, el fiind adevăratul posesor. Acest ceva era un coş de papură împletită, învelit într-o ţesătură de in; în el se aflau două sticle mari de vin, un pui fript, peşte sărat, tăvălit în mujdei de usturoi, o pâine mare, vreo zece piersici şi alte câteva fleacuri. După ce ne-am ales propriul dejun, bravul nostru curier a invitat pe câţiva aleşi să se bucure de aceste aperitive, asigurându-i că nu trebuia să se abţină din motive de pudoare, fiindcă va

comanda un al doilea coş, care va fi furnizat pe cheltuiala lor. Ceea ce a şi făcut – nu se ştie cum – şi căpitanul a fost din nou chemat, din nou s-a îmbufnat şi s-a reîntors cu un alt coş, asupra căruia nepreţuitul meu ajutor a oficiat ca şi înainte, tăind carnea cu un briceag ceva mai mic decât o sabie romană.

Întregul grup de la bordul vasului s-a mai înveselit după primirea acestor provizii neaşteptate, însă nimeni nu s-a înveselit atât de tare precum un francez scund şi vorbăreţ, care s-a îmbătat în cinci minute, şi un capuccino viguros, care le plăcea tuturor şi care era unul din cei mai buni călugări din lume, sunt convins de asta.

Călugărul era un bărbat frumos, de vreo cincizeci de ani, cu o înfăţişare deschisă şi cu o bogată barbă castanie care i se revărsa pe piept A venit la noi mai devreme dimineaţa şi ne-a întrebat dacă eram siguri că vom ajunge la Nisa pe la unsprezece, explicându-ne că voia să ştie acest lucru neapărat, întrucât urma să ţină o slujbă la acea oră şi trebuia, deci, să se îngrijească de prescură şi să postească. Dar, dacă nu era nici o speranţă să fim acolo la timp, putea lua micul dejun imediat. Ne-a comunicat toate acestea având impresia că viteazul nostru curier era căpitanul vasului şi avea toate motivele, fiindcă acesta arăta a căpitan mai mult decât oricare altul de la bord! Primind asigurări că vom ajunge în port la timp, a ţinut post şi, pe când postea, se adresa tuturor cu mult farmec şi bună dispoziţie; răspundea la glumele făcute pe socoteala călugărilor cu glume pe seama mirenilor şi se fălea, călugăr fiind, că avea curajul să se prindă cu oricine că ridică doi dintre cei mai voinici bărbaţi aflaţi la bord, unul după altul, cu dinţii, şi că-i poartă de-a lungul punţii. Nimeni nu i-a dat prilejul, dar îndrăznesc să spun că ar fi făcut-o: avea o statură impunătoare şi demnă de admirat, chiar în straiele lui de capuccino, care sunt tare urâte şi dizgraţioase.

Toate acestea l-au amuzat grozav pe francezul vorbăreţ, care, te miri cum, a început să-l trateze cu multă

condescendenţă pe călugăr, părând să-l compătimească ca pe unul care, născut francez, a fost lovit de o soartă ingrată. Deşi aerul lui protector era acela pe care îl poate avea şoarecele faţă de leu, francezul avea o părere foarte bună despre propria sa bunăvoinţă şi, înfierbântat de acest sentiment, se ridica netam-nesam pe vârful picioarelor şi-i ardea călugărului una în spate.

Când au sosit coşurile cu merinde, fiind prea târziu pentru predică, călugărul s-a pus vârtos pe treabă, înfulecând cu râvnă din carnea rece şi din pâine şi dând pe gât câte o duşcă serioasă de vin, după care s-a pus pe fumat ţigări de foi şi pe prizat tutun, susţinând în acelaşi timp o conversaţie neîntreruptă, însoţită cu gesturi largi. Din când în când se repezea la parapetul vasului ca să strige la cineva de pe chei că trebuia să iasă într-un fel sau altul din carantină, întrucât trebuia să participe la o procesiune religioasă care urma să aibă loc chiar în după-amiaza aceea. După aceasta venea înapoi, râzând cu gura până la urechi, bine dispus, în timp ce francezul îşi încreţea faţa mică în zeci de mii de cute şi se tot minună cât de hazliu şi ce băiat de treabă era călugărul! După un timp, căldura soarelui de afară şi vinul dinăuntru l-au toropit pe francezul nostru. Astfel că, în toiul patronajului acordat uriaşului său protejat, s-a întins printre baloturile de lână şi a început să sforăie.

Trecuse de ora patru când am fost, în fine, eliberaţi. Francezul murdar şi plin de scame de lână mai dormea încă; călugărul, însă, a coborât pe ţărm. Imediat după ce ni s-a dat drumul, ne-am grăbit cu toţii care încotro, să ne spălăm şi să ne îmbrăcăm, ca să apărem decenţi la procesiune. N-am mai văzut nici urmă de francez până când ne-am oprit într-un loc pe strada principală, pe unde avea să treacă procesiunea; francezul tocmai se strecura într-un loc mai în faţă. Era îmbrăcat cu multă grijă; renunţase la hăinuţa pe care o purtase pe vas, ca să etaleze acum o tunică de catifea cu dungi late, presărată peste tot cu steluţe. S-a strecurat în primul rând de spectatori, cu

intenţia vădită de a-l zăpăci pe călugăr atunci când avea să treacă pe acolo.

Procesiunea era foarte lungă şi se compunea dintr-un imens număr de oameni împărţiţi în grupuri mici, fiecare grup cântând în legea lui şi fără să-i pese de ceilalţi, rezultatul fiind o adevărată hărmălaie. Se aflau acolo îngeri, cruci, Fecioare purtate pe nişte platforme înconjurate de cupidoni, coroane, sfinţi, cărţi de rugăciune, soldaţi, lumânări, călugări, călugăriţe, relicve, demnitari ai bisericii, purtând pălării verzi sau păşind sub umbrele roz şi, ici şi colo, un fel de felinare sfinte, ridicate pe câte o prăjină. I-am căutat cu nerăbdare pe capuccini şi deodată i-am văzut apropiindu-se într-un grup compact, în sutanele lor maronii şi cu funii la cingătoare.

L-am observat pe micul francez chicotind de unul singur la ideea că, atunci când călugărul de pe vas îl va vedea îmbrăcat în haina aceea minunată, va exclama în sinea lui: „Cerule mare, bărbatul ăsta distins este chiar protectorul meu!” şi va fi cuprins de tulburare. Dar, ce să vezi! Niciodată n-a fost francezul mai decepţionat ca acum! Prietenul nostru capuccino înainta cu braţele încrucişate, privind drept în ochii micuţului francez, cu o indiferenţă plină de bunăvoinţă, fără să arate nici cea mai mică urmă că l-ar cunoaşte ori că s-ar amuza şi neavând nici cea mai palidă amintire a pâinii, cărnii, vinului şi a ţigărilor de foi. „C'est lui-męme”1, l-am auzit pe micul francez exclamlnd cu oarecare îndoială. Da, era chiar el! Nu era nici fratele lui, nici nepotu-său. Era el, în carne şi oase! Păşea cu mare demnitate, fiind unul dintre superiorii ordinului. Nimic nu era mai izbutit decât felul contemplativ în care îşi întârzia privirea placidă asupra noastră, tovarăşii lui de mai înainte, de parcă nu ne-ar fi văzut niciodată în viaţa lui, aşa cum nu ne vedea nici acum. Francezul, cam umilit, şi-a scos în cele din urmă pălăria, însă călugărul a trecut liniştit mai departe, cu aceeaşi seninătate imperturbabilă, iar haina lui cu dungi late a dispărut în mulţime şi nu s-a mai văzut.

1 E chiar el (franc.).

Procesiunea s-a încheiat cu o salvă de muschete care a făcut să zăngăne toate geamurile din oraş. În după-amiaza următoare am pornit înapoi spre Genova, pe vestitul drum de pe coasta Mediteranei.

Un vetturino1, pe jumătate francez, pe jumătate italian, şi-a luat răspunderea să ne ducă până la Genova în trei zile în trăsura lui mică şi zgomotoasă, trasă de doi telegari. Era un tip flegmatic, plăcut la înfăţişare şi ale cărui înclinaţii spre voie bună şi cântat nu cunoşteau limite, fireşte, atâta vreme cât totul mergea strună. Cât timp lucrurile au mers ca pe roate, a avut câte un cuvânt, câte un zâmbet şi câte o şfichiuitură de bici pentru toate fetele de ţărani întâlnite în drum, trezind cu câte-un crâmpei din Sonnambula toate ecourile.

2. Birjar (ital.).

Cât timp totul a fost perfect, am trecut prin sătuleţele din drum însoţiţi de zornăitul clopoţeilor de la cai şi al inelelor din urechile vizitiului nostru: un adevărat meteor de galanterie şi bună dispoziţie. Dar l-am putut vedea şi într-o altă ipostază, cu totul opusă celei dintâi, când, la un moment dat al călătoriei, am ajuns într-un loc îngust, unde drumul era blocat de o căruţă sfărâmată. A început atunci să-şi smulgă părul din cap, de parcă cele mai cumplite dezastre s-ar fi abătut asupră-i. Înjura pe franţuzeşte, se ruga pe italieneşte şi se agita încolo şi încoace, bătând furios cu piciorul în pământ, cuprins fiind de disperare. În jurul căruţei s-au adunat mai mulţi vizitii şi oameni cu catâri şi, în cele din urmă, un bărbat cu o sclipire deosebită a minţii a propus să se facă un efort comun ca să se elibereze calea – o idee care, sunt convins, nu i-ar fi trecut niciodată prin cap prietenului nostru, chiar dacă ar fi fost să rămânem acolo până azi. Treaba s-a făcut fără vreo cheltuială de muncă prea mare, însă, la fiecare întrerupere a lucrului, mâinile omului nostru se încolăceau din nou în păr, de parcă n-ar fi existat nici o rază de speranţă care să-l

lumineze în nenorocire. În momentul în care s-a urcat din nou pe capră şi am pornit iarăşi la drum, gonind nebuneşte în josul dealului, veturinul s-a reîntors la Sonnambula lui şi la fetele de ţărani, ca şi cum nici o nenorocire de pe lume n-ar fi putut să-l întristeze.

Farmecul frumoaselor oraşe şi sate de pe acest splendid drum dispare aproape complet când intri în ele, fiindcă multe din acestea au un aspect cu totul mizerabil; străzile sunt strâmte, întunecate şi murdare, locuitorii sunt slăbănogi şi slinoşi, iar bătrânele, scofâlcite şi cu părul lor cărunt şi sârmos încolăcit pe creştetul capului, într-un coc ca o perniţă, pe care duc greutăţile, sunt atât de urâte, fie aici, de-a lungul Rivierei, fie la Genova, încât, torcând în pragurile întunecate ale caselor ori bârfind pe la colţuri, seamănă cu nişte vrăjitoare cărora le lipsesc doar măturile, dat fiind că, în mod sigur, nu au nici un alt instrument de făcut curăţenie. Nici burdufurile din piele de porc, folosite de obicei pentru păstrarea vinului, atârnate la soare peste tot, nu au un efect ornamental prea mare, deoarece au întotdeauna forma unor porci adevăraţi, umflaţi, cu capetele şi picioarele tăiate, legănându-se de propriile lor cozi.

Altfel, când te apropii de aşezări şi le vezi cuibărindu-se cu mănunchiurile lor de acoperişuri şi turle printre pomii de pe coastele abrupte de deal, ori la ţărmul unor splendide golfuri, orăşelele sunt absolut încântătoare. Pretutindeni creşte o vegetaţie luxuriantă, iar palmierii constituie pentru noi un lucru inedit în aceste peisaje neaşteptate. La San Remo – un loc cu adevărat extraordinar, construit pe nişte arcade, încât se poate hoinări pe sub întregul oraş – se găsesc frumoase terase-grădini. În alte orăşele poţi auzi peste tot ciocanele constructorilor de vase, după cum poţi vedea meşterii făurind mici ambarcaţiuni chiar pe plajă. Unele golfuri sunt atât de largi, încât ar putea adăposti toate flotele Europei. Fiecare grup de case arată, văzut din

depărtare, ca o îngrămădire de forme pitoreşti şi pline de fantezie.

Drumul însuşi oferă călătorului noi frumuseţi în fiecare moment: se avânta când sus, deasupra mării sclipitoare ce-şi sparge valurile de ţărmul stâncos, când jos, la marginea vreunui golf, când traversează albia tăiată în stâncă de vreun râu de munte, când coboară până la plajă, când şerpuieşte printre stâncile crăpate şi multicolore şi când este mărginit de turnuri solitare, năruite, din cele rămase dintr-un sistem de fortificaţii ridicat pe vremuri ca să apere coasta de invazia corsarilor berberi. Când aceste atracţii, oferite de peisajul de-a lungul drumului, iau sfârşit, ne continuăm călătoria pe un ţărm întins spre Genova, printr-un lung şir de suburbii, iar diferitele privelişti dezvăluite de frumosul oraş-port ne trezesc din nou interesul, împrospătat cu fiecare casă de la marginea căii, veche, imensă şi locuită doar pe jumătate. Apogeul este atins când ajungem la porţile oraşului: aici Genova ni se înfăţişează în faţa ochilor în toată splendoarea ei, cu frumosul port şi dealurile înconjurătoare.

SPRE PARMA, MODENA ŞI BOLOGNA.

Am părăsit Genova la 6 noiembrie, având ca destinaţie o mulţime de locuri (printre ele şi Anglia). Mai întii am pornit spre Piacenza, în coupé-ul unui vehicul foarte asemănător cu o căruţă mare, împreună cu bravul nostru curier şi cu o doamnă însoţită de un dulău cât toate zilele, care a lătrat lugubru toată noaptea, la intervale regulate. Era multă umezeală, frig şi întuneric şi călătoream cu o viteză care abia atingea patru mile pe oră, fără să ne oprim să mai gustăm câte ceva. În dimineaţa următoare, pe la orele zece, fiind la Alessandria, am fost înghesuiţi într-o altă diligenţă (al cărei interior ar fi fost neîncăpător chiar şi pentru o muscă) împreună cu un preot foarte bătrân, un tânăr iezuit (însoţitorul său, care ducea breviarele şi alte cărţi pe care le aveau cu ei şi care, în efortul de a se urca în diligenţă, se alesese cu o crăpătură prin care, între ciorapul negru şi

pantalonii negri, se vedea o fâşie de came rozã, ceea ce mi-a amintit de Hamlet în iatacul Ofeliei, numai cã la acesta crăpătura se vedea la ambele picioare), un avvocato provincial şi, în fine, un domn cu un nas roşu: un nas cu un luciu neobişnuit şi ciudat, cum n-am mai văzut vreodată la vreun pământean. Aşa am călătorit până la patru după-amiază; drumurile erau foarte proaste, iar diligenţă foarte înceată. Colac peste pupăză, pe bătrânul preot îl încercau nişte dureri la picioare, aşa încât la fiecare zece minute scotea câte un răcnet teribil, de trebuia scos afară prin eforturile reunite ale întregii companii. Durerile bătrânului şi starea drumurilor constituiau subiectul principal de conversaţie. Aşa că, după-amiază, aflând eu că din coupé au coborât doi pasageri şi că s-a urcat unul singur (un tip din Toscana, monstruos de urât şi cu o imensă mustaţă roşcată, care nici i nu se vedea în întregime când îşi punea pălăria), am profitat de ocazie şi am continuat călătoria alături de el (fiind foarte dornic de conversaţie şi plin de bună-dispoziţie) până aproape de ceasurile unsprezece seara, când vizitiul ne-a adus la cunoştinţă că nici nu se gândeşte să meargă mai departe şi, în consecinţă, am făcut popas într-un loc numit Stradella.

Hanul era, de fapt, o serie de galerii ciudate, împrejmuind o curte în care se înghesuiau claie peste grămadă diligenţa noastră, două-trei căruţe şi o mulţime de orătănii laolaltă cu o stivă de lemne de foc, încât nu mai puteai şti care-i pasăre şi care vehicul. Un bărbat adormit, purtând o torţă ce abia pâlpâia, ne-a condus într-o cameră mare şi friguroasă, cu două paturi extrem de largi, aranjate pe un fel de mese de brad imense. În mijlocul camerei, pe duşumeaua goală, era o altă masă de brad de dimensiuni asemănătoare; mai erau patru ferestre şi două scaune. Cineva mi-a spus că acolo voi înnopta şi timp de jumătate de oră m-am plimbat încoace şi încolo prin ea, uitându-mă pe rând la tipul din Toscana, la bătrânul preot, la preotul cel tânăr şi la avvocato (Nas-Roşu

locuia chiar în acest orăşel şi se dusese acasă), care şedeau pe paturi şi se holbau la rândul lor la mine.

Ciudăţenia cam plicticoasă a acestei stări de fapt a fost întreruptă de o comunicare venită din partea nepreţuitului meu curier (care în tot timpul acesta gătise), potrivit căreia cina era gata; ne mutăm deci în camera preotului (camera alăturată, la fel cu a mea). Primul fel: varză fiartă, cu o mare cantitate de orez, într-un castron plin cu apă clocotită şi aromată cu brânză. Este atât de fierbinte şi noi suntem atât de îngheţaţi, încât ni se pare grozavă. Felul doi: câteva bucăţele de carne friptă şi rinichi de porc. Trei: două păsări rumenite. Patru: doi curcănei rumeniţi. Cinci: o fiertură de usturoi înăbuşită, un fel de ciuperci şi nu mai ştiu ce, după care distracţia se încheie.

Înainte de a mă aşeza pe pat în camera mea, ca să constat că este cea mai umedă dintre toate, uşa se deschide şi în mijlocul unei mari cantităţi de vreascuri, îşi face apariţia bravul meu curier: seamănă cu Pădurea Birnam1 plecată iarna la plimbare. Cât ai clipi, curierul aprinde grămada de vreascuri, apoi scoate la iveală o butelcă de brandy tare; sticla aceasta îi ţine tovărăşie în toate anotimpurile, iar acum e plină cu cea mai pură eau de vie2. După ce a săvârşit această mare ispravă, se retrage să se odihnească şi îl aud după aceea, timp de o oră şi, de fapt, până ce adorm, făcând glume în vreun cotlon (pe cât se pare, chiar sub camera mea), unde fumează ţigări de foi cu un grup de prieteni foarte intimi. Este prima oară că intră în casa aceasta, dar n-are importanţă: pretutindeni îi cunoaşte pe toţi şi se împrieteneşte cu oricine în mai puţin de cinci minute; cu siguranţă că şi aici şi-a atras, între timp, devotamentul entuziast al întregului local.

1 Amintită în tragedia Macbeth de Shakespeare. Macbeth avea să fie învins când Pădurea Birnam se va fi pus în mişcare (N. T.).

2 Rachiu (franc.).

Toate acestea se întâmpla la orele douăsprezece noaptea. La patru dimineaţa, curierul este din nou în picioare, mai proaspăt decât un trandafir abia înflorit; aprinde focul fără să aibă nici cea mai mică aprobare din partea proprietarului, scoate la iveală căni mari cu cafea clocotită, când alţii nu capătă decât apă rece, şi se duce pe uliţele cufundate încă în întuneric, strigând în gura mare că vrea lapte proaspăt, cu speranţa că cineva care are vacă se va trezi şi-i va da. În timp ce caii „vin acuşi”, mă plimb şi eu afară, prin târg. Totul pare să se reducă la o piazza mică; printre arcade suflă un vânt rece şi umed, care bate când într-o direcţie, când în alta, după program parcă. Este o beznă de-ţi bagi degetele în ochi şi plouă încontinuu cu găleata; dacă aş veni a doua zi, nu aş mai recunoaşte locul, dar să mă ferească Cerul să mai ajung vreodată pe aici!

Cam într-o oră sosesc şi caii. În acest răstimp, vizitiul blestemă de mama focului, trăgând uneori înjurături creştine, alteori păgâne. Câteodată, când înjurătura este mai lungă şi compusă, începe cu creştinii şi încheie cu păgânii. Sunt trimişi mesageri, nu atât după cai, cât mai ales unii după alţii. Primul care s-a dus să-i aducă nu se mai întoarce deloc şi toţi ceilalţi fac la fel. După un timp, îşi fac apariţia caii, înconjuraţi de toţi mesagerii: unii îi îndeamnă cu picioarele, alţii îi trag de dârlogi şi toţi îi suduie în cor. Apoi preotul bătrân, preotul cel tânăr, avvocato, tipul din Toscana, cu toţii ne reluăm locurile în diligenţă. Voci adormite, de pe la uşile bordeielor, din diferite părţi ale curţii, se aud strigând: Addio, corriere mio! Buon'viaggio, corriere! Cu un rânjet monstruos, curierul răspunde într-un mod asemănător acestor demonstraţii de afecţiune, în timp ce noi ne îndepărtăm, zdravăn hurducaţi prin noroi.

La Piacenza, care se află la o depărtare de patru sau cinci ore de hanul din Stradella, am tras chiar în faţa hotelului, de unde micul nostru grup s-a împrăştiat cu deosebite manifestări de prietenie din partea tuturor. Înainte de a fi parcurs jumătatea străzii, bătrânul preot a fost apucat din

nou de dureri, aşa încât tânărul preot, după ce a aşezat legătura de cărţi pe o treaptă de la o uşă, s-a apucat să frece cu multă sârguinţa picioarele bătrânului. Clientul avocatului îl aştepta pe acesta la poarta grădinii şi l-a sărutat pe fiecare obraz cu un pupat răsunător, încât tare mi-e teamă că ori are un proces foarte greu, ori o pungă cam slab garnisită. Domnul din Toscana şi-a pus o ţigară de foi în gură şi s-a depărtat agale, ducându-şi pălăria în mână, ca să poată să-şi răsucească mai bine capetele zbârlite ale mustăţilor. Cât despre bravul meu curier, în timp ce făcea cu mine câţiva paşi, ca să vedem ce-i în jur, a început deîndată să mă întreţină cu viaţa intimă şi afacerile de familie ale oamenilor din grupul care tocmai se risipise.

Piacenza este un oraş vechi, decăzut şi mohorât. Un loc părăsit, singuratic, năpădit de iarbă, cu fortificaţiile căzute în ruină. Tranşeele, umplute pe jumătate cu pământ, au fost transformate în păşuni rău mirositoare pentru vacile jigărite care hoinăresc de colo-colo; străzi cu tot felul de case sumbre, părând să se încrunte la cele de peste drum. Prin tot oraşul cutreieră cei mai adormiţi şi mai jerpeliţi dintre soldaţi, aflaţi sub dublul blestem al leneviei şi al sărăciei şi îmbrăcaţi în nişte uniforme boţite în fel şi chip; prin şanţuri se joacă cei mai murdari dintre copii, cu nişte jucării improvizate (adică porci şi noroi); câinii cei mai slăbănogi hoinăresc printre cele mai întunecoase arcade, căutând necontenit ceva de mâncare, fără rezultat, pare-se. Un palat misterios şi solemn, păzit de două statui gigantice, geniile gemene ale locului, tronează cu gravitate în mijlocul oraşului adormit. Regele cu picioarele de marmură, care prospera în timpul celor o mie şi una de nopţi, ar putea trăi mulţumit în acest palat, fără să aibă vreodată puterea de a ieşi până afară, ca să-şi contemple regatul.

Cât de ciudată este senzaţia de moleşeală, pe jumătate dureroasă, pe jumătate voluptoasă, care te cuprinde când cutreieri prin aceste locuri adormite şi lâncezind la soare! Parcă fiecare dintre orăşelele mucegăite, triste şi uitate de

Dumnezeu din câte se află în lumea largă se întrece să fie culmea. Oprindu-mă pe o ridicătură de pământ, unde pe vremuri se afla un bastion, iar pe timpul stăpânirii romane o fortăreaţă vuind de forfotă, am devenit brusc conştient de ceea ce nu cunoscusem niciodată până atunci: ce înseamnă să fii leneş! Veveriţele, cu siguranţă, se simt la fel când se retrag sub acoperământ în vizuina lor; tot aşa broasca ţestoasă, înainte de a dispărea cu totul în carapace. Am impresia că ruginesc. Că orice încercare de a gândi este însoţită de un scrâşnet îngrozitor. Că nimic nu-i de făcut ori necesar. Că nu există nici dezvoltare a omenirii, nici mişcare, nici efort şi nici progres, de orice fel. Că întreaga maşinărie s-a oprit aici acum câteva secole şi s-a întins la odihnă până la ziua Judecăţii de Apoi.

Nici vorbă, însă, de aşa ceva, cât timp mai trăieşte bravul meu curier! Priviţi-l cum, părăsind Piacenza, în huruitul şi clătinarea celei mai înalte diligenţe din câte s-au văzut vreodată, se uită prin fereastra din faţă de parcă s-ar zgâi peste un gard de grădină, în timp ce surugiul – o esenţă concentrată a tuturor jerpeliţilor din Italia – se opreşte pentru o clipă din sporovăială ca să atingă borul pălăriei, în semn de salut adresat unei mici Sfinte Fecioare cu nasul ciopârţit şi cu nimic mai puţin jerpelită decât el, pusă în raclă la ieşirea din oraş.

La Genova şi prin împrejurimi, viţa de vie este întinsă pe nişte grătare fixate de pari groşi, care sunt oricum, numai pitoreşti nu. Prin aceste locuri însă, viţa se împleteşte în jurul pomilor, târându-se în voie printre gardurile vii; viile sunt pline de pomi, plantaţi îndeobşte în acest scop, fiecare având propria-i viţă încolăcită şi făcută ciorchine în juru-i. În această perioadă, frunzele de viţă sunt colorate în cele mai luminoase nuanţe de auriu şi roşu: nicăieri n-am văzut ceva mai încântător şi mai graţios. Pe mile întregi, drumul şerpuieşte prin astfel de forme şi culori. Ghirlandele sălbatice, împletiturile elegante, coroanele şi cununile de toate felurile, ţesăturile de vis, aruncate peste pomii

încărcaţi, făcându-i în joacă prizonieri: toate sunt atât de neaşteptate! Şi din nou un lung, lung şir de pomi înlănţuiţi în ghirlande nesfârşite, ca şi cum s-ar fi prins unul de altul într-un dans de-a lungul câmpului!

Parma are străzi vesele şi interesante – lucru neaşteptat pentru un oraş italienesc – şi, prin urmare, nu se aseamănă cu multe alte localităţi mai puţin însemnate. Priveliştea e aceeaşi, în afară de piazza retrasă, unde se află într-o bogată şi magnifică armonie catedrala, baptisteriul şi campanila: nişte edificii vechi, de un cafeniu sumbru, împodobite cu numeroşi monştri groteşti şi creaturi de basm cioplite în marmură şi în piatră roşie. Tăcuta lor prezenţă era tulburată, când le-am văzut eu, doar de ciripitul păsărelelor fără număr care zburau din crăpăturile de piatră şi din ungherele clădirilor unde îşi făcuseră cuiburile. Se zbenguiau, avântându-se din umbra rece a templelor durate de om în eterul însorit al Cerurilor. Nu tot aşa făceau şi adoratorii dinăuntru, care ascultau psalmodierile somnoroase, se închinau la icoanele luminate de lumânări, ori şopteau cu capetele plecate în confesionalele întunecoase, asemenea celor pe care-i lăsaserăm la Genova şi în alte părţi.

Picturile deteriorate, ori mutilate chiar, cu care este împodobită catedrala au, după părerea mea, darul să-l întristeze şi să-l descurajeze pe privitor. Este mai mare jalea să vezi operele de artă – o fărâmă din sufletul pictorilor – pierind, muritoare ca şi oamenii. Catedrala din Parma este îmbibată de mirosul de mucegai provenind de la frescele pictate de Coreggio, care putrezesc în cupolă. Numai Cerul ştie cât de frumoase au fost odată. Cunoscătorii cad şi acum în extaz când le privesc, însă labirintul de braţe şi de picioare, grămezile de mădulare scurtate, răsucite, amestecate într-un adevărat talmeş-balmeş în aceste fresce, nu şi l-ar fi putut imagina nici măcar un chirurg care a înnebunit şi a fost cuprins de cel mai sălbatic delir.

Tot aici se găseşte o catedrală subterană, extrem de interesantă: tavanul se sprijină pe stâlpi de marmură, în spatele fiecăruia aflându-se cel puţin un cerşetor la pândă – fără a mai menţiona că tot aici ies la iveală, şchiopătând, ca să cerşească, mulţi bărbaţi şi femei cu mâinile sau picioarele răsucite, ori cu fălcile clămpănind întruna, cu gesturi de paralitici, cu firi idioate, sau cu o altă tristă infirmitate, aşa încât, dacă frescele ruinate din catedrala de sus s-ar anima dintr-o dată şi ar coborî aici, cu greu ar putea să producă o confuzie mai mare ori o desfăşurare mai năucitoare de braţe şi de picioare schiloade.

De asemenea, aici se află monumentul lui Petrarca, baptisteriul cu frumoasele-i arcade şi imensa cristelniţă şi o galerie cu nişte picturi cu adevărat remarcabile (unele din ele fiind copiate chiar atunci de câţiva artişti cu feţe păroase şi cu nişte bonete de catifea gata să le cadă de pe cap). Mai este şi Palatul Farnese, care oferă unul dintre cele mai triste spectacole de paragină din câte s-au văzut vreodată: un teatru grandios, vechi, mohorât, ce stă să se prăbuşească-n ruină.

Este o construcţie mare, din lemn, în formă de potcoavă; locurile din stal sunt aranjate în plan roman; deasupra lor, în chip de loji, se află nişte adevărate camere mari şi îmbâcsite în care şedeau odinioară nobilii, retraşi în propriul lor orgoliu. Nimeni nu cunoaşte mai bine decât viermii dezolarea ce a cuprins acest teatru, mărită în fantezia celui ce îl priveşte de nobila şi vesela lui menire, apusă acum. Au trecut o sută zece ani de când aici nu s-a mai jucat nici o piesă. Prin găurile din tavan străluceşte cerul de afară; lojile, locuite numai de şobolani, se prăbuşesc şi dispar; umezeală şi mucegaiul mânjesc culorile şterse şi umplu panourile cu hărţi spectrale; acolo unde odată se aflau ghirlandele bogate ale avanscenei, atârnă acum zdrenţe subţiri; scena este atât de putredă, încât peste ea s-a pus o podişcă îngustă de lemn, altfel vizitatorul s-ar prăbuşi în adâncul întunecos de sub el.

Dezolarea şi decăderea acestui loc impresionează. Aerul are miros de mucegai şi gust de ţărână; orice sunet rătăcit din exterior, care se strecoară înăuntru cu vreo rază de soare răzleţită şi ea pe aici, este înăbuşit şi grav; viermii, larvele şi putregaiul au schimbat suprafaţa lemnului tot aşa cum timpul încreţeşte şi înăspreşte pielea netedă. Dacă stafiile joacă în piese, atunci cu siguranţă că apar pe această fantomatică scenă.

Când am intrat în Modena, era o vreme cu adevărat superbă, ceea ce mai înveselea obscuritatea sumbrelor colonade care însoţesc strada principală pe ambele părţi, cerul luminos şi de un albastru minunat dându-le un aspect reconfortant şi agreabil. Am trecut din splendoarea zilei în întunericul unei catedrale în care tocmai se făcea slujba mare; lumânările abia ardeau, oamenii îngenuncheau în faţa feluritelor moaşte, iar preoţii îngânau obişnuitul cânt, cu vocea lor caracteristică: slabă, monotonă, tărăgănată şi tristă.

Tocmai mă gândeam la cât de ciudat este să regăsesc în fiecare din aceste oraşe adormite aceeaşi inimă bătând cu aceeaşi pulsaţie monotonă, când, ieşind pe o altă uşă, am fost brusc speriat de moarte de un sunet strident de trâmbiţă. Imediat, de după colţ a apărut în goana cailor o trupă de dresori de cai, venind tocmai de la Paris. Au defilat pe sub ziduri, deranjând cu tropotul sec al copitelor grifonii, leii, tigrii şi alţi monştri din piatră şi marmură care decorează exteriorul catedralei. În fruntea lor călărea un nobil impunător, cu o groază de păr pe cap şi fără pălărie, purtând un stindard pe care scria: MAZEPPA! ASTĂ – SEARĂ! Urma un şef mexican cu o măciucă grozavă, în formă de pară, pe care o ţinea pe umăr, ca Hercule. Apoi veneau şase sau opt care romane, fiecare ducând o frumoasă doamnă costumată într-o fustiţă extrem de scurtă şi cu ciorapi strânşi pe pulpe, nefiresc de roz, care stătea mândră în car şi arunca priviri înflăcărate mulţimii. Printre spectatori domnea o nelinişte latentă, pe care nu mi-am

putut-o explica până ce, carele fiind deschise în spate, am observat imensa greutate cu care picioarele roz îşi menţineau perpendicularitatea pe pavajul bolovănos al oraşului. Procesiunea era încheiată de câteva zeci de războinici fioroşi de mai multe neamuri, călărind doi câte doi şi privind de sus paşnica populaţie a Modenei; totuşi, aceştia consimţeau din când în când să-şi arate mărinimia, împrăştiind printre spectatori afişe scrise de mână. După ce s-au foit încoace şi încolo printre lei şi tigri, proclamând cu sunete de trâmbiţă distracţia din seara aceea, toată procesiunea s-a strecurat mai departe prin capătul celălalt al pieţii, lăsând în urmă o plictiseală reînnoită şi mult sporită.

După ce procesiunea a trecut, ţipătul trompetei s-a pierdut în depărtare şi coada ultimului cal a dispărut după colţ, cei care ieşiseră din catedrală să caşte ochii la actori au intrat din nou înăuntru. O bătrână doamnă, îngenuncheată chiar lângă uşă, văzuse totul de acolo fără să se mai ridice şi se arătase tot timpul extrem de curioasă. S-a întâmplat să-i surprind privirea tocmai când era în culmea curiozităţii, spre confuzia reciprocă a amândurora. Cu toate acestea, şi-a ascuns repede stânjeneala, făcându-şi cruce cu pioşenie şi plecându-se cât era de lungă, cu faţa în jos, înaintea unei statuete împodobite cu o fustiţă plină de fantezie şi cu o coroniţă aurită, care se asemăna atât de mult cu dansatoarele din alai, încât se prea poate că femeia să fi considerat spectacolul de afară ca fiind o viziune cerească. Oricum, admiţând că i-aş fi fost părintele confesor, i-am iertat interesul pe care i-l stârnise circul.

În catedrală se mai află şi un bătrân mic de statură, cu ochi aprigi şi adus dintr-un umăr, care mi-a luat în nume de rău faptul că nu mă interesa deloc să văd căldarea (păstrată într-un turn vechi) cucerită de locuitorii Modenei de la cei din Bologna în secolul al patrusprezecelea, o căldare pentru care s-a făcut război şi căruia Tasso i-a dedicat un poem eroicomic şi câte altele. Mulţumindu-mă, cu toate acestea,

să privesc turnul pe dinafară şi să mă delectez, în închipuire, cu căldarea dinăuntru şi preferind să-mi petrec timpul la umbra înaltei campanile şi prin jurul catedralei, mărturisesc că nici în momentul de faţă nu am vreo cunoştinţă personală despre susnumita căldare.

Am ajuns, aşadar, la Bologna înainte ca bătrânul cel mic de stat (sau ghidul turistic) să fi putut confirma că am parcurs măcar jumătate din minunile Modenei. Însă nu există plăcere mai mare pentru mine decât să las în urmă peisagii noi ca să întâlnesc altele şi mai noi şi, mai mult decât atât, mă cuprinde un fel de stare ciudată când e vorba de vederi decupate, uscate şi dictate, încât mi-e tare teamă că am să păcătuiesc în acelaşi mod faţă de astfel de ghizi autorizaţi în orice alt loc pe care-l voi vizita.

Acestea fiind zise, duminica următoare, dimineaţa, mă plimbam printre impunătoarele morminte şi colonade din frumosul cimitir din Bologna, în tovărăşia unui grup de ţărani şi escortat de un mic cicerone din acest oraş, care era peste măsură de preocupat să salveze onoarea locului şi să-mi distragă atenţia de la monumentele urâte, în timp ce nu contenea să le ridice în slăvi pe cele frumoase. Văzându-l pe acest omuleţ (bine dispus şi cu chipul numai dinţi şi ochi strălucitori) că privea melancolic la un anumit loc acoperit cu iarbă, l-am întrebat cine-i înmormântat acolo. „Oameni sărmani, signore”, mi-a răspuns, dând din umeri, zâmbind şi oprindu-se să mă privească, pentru că mergea întotdeauna puţin în faţa mea şi-şi scotea pălăria ori de câte ori îmi prezenta un monument. „Numai oameni sărmani, signore! E foarte plăcut! E foarte vesel! Câtă verdeaţă, ce răcoare! E ca o pajişte! Sunt cinci acolo.” Mi-a arătat toate degetele de la mâna dreaptă, ca să întărească cele spuse: un gest pe care-l face orice ţăran italian ori de câte ori are de precizat ceva în afara celor zece degete. „Acolo sunt înmormântaţi cinci din copilaşii mei, signore; chiar în acel loc, puţin mai la dreapta. Ei, ce să-i faci! Slavă Domnului! E

foarte plăcut. Câtă verdeaţă, ce răcoare! E într-adevăr ca o pajişte!”

M-a privit foarte insistent în faţă şi, văzând că mă întristez, a tras o priză de tabac (orice cicerone prizează tabac) şi a făcut o mică plecăciune: parte ca dezaprobare pentru faptul că rostise o aluzie la un astfel de subiect şi parte în memoria copiilor şi a sfântului său preferat. Era o plecăciune neafectată şi cât se poate de naturală, aşa cum n-am mai văzut niciodată. Imediat după aceasta, când şi-a scos pălăria şi m-a invitat să privesc monumentul următor, ochii şi dinţii îi străluceau mai tare ca oricând.

PRIN BOLOGNA ŞI FERRARA.

La cimitirul în care îşi avea micuţul cicerone îngropaţi copiii se afla un funcţionar cu o înfăţişare atât de impunătoare, încât, atunci când însoţitorul meu mi-a sugerat în şoaptă că nu ar fi nici o supărare dacă, drept recompensă pentru câteva mici servicii, i-aş oferi acestui oficial câţiva pauli (vreo zece pence, în bani englezeşti), am privit uimit bicornul, mănuşile din piele lucitoare, uniforma bine croită şi nasturii ce străluceau de-ţi luau ochii şi, cu o mişcare gravă a capului, am refuzat categoric propunerea. Fiindcă, prin apariţia lui de o strălucire orbitoare, individul acela părea cel puţin egalul uşierului secund al Vergelei Negre1 şi ideea că ar fi primit, cum ar spune Jeremy Diddler, „un fleac de zece pence”, mi s-a părut monstruoasă. Cu toate acestea, când mi-am luat inima în dinţi ca să îi dau, i-a luat fără alte mofturi şi şi-a scos bicornul cu o reverenţă care merita de două ori pe atâţia bani.

1 Black Rod (Vergeaua Neagră) – principalul aprod al Camerei Lorzilor şi al altor organe legislatoare din Commonwealthul Britanic (N. ED. Engl).

Se pare că sarcina sa era să le descrie vizitatorilor monumentele din cimitir; în orice caz, asta făcea şi, când l-am comparat, precum Gulliver în Brobdingnag, „cu instituţiile din scumpa mea ţară, nu mi-am putut reţine

lacrimile de mândrie şi bucurie.” Nu se grăbea deloc. Mergea alene, ca o broască ţestoasă, potrivindu-şi paşii după cei ai vizitatorilor, astfel încât aceştia să-şi poată satisface curiozitatea şi, din când în când, îi lăsa chiar să citească inscripţiile de pe morminte. Nu era nici meschin, nici insolent, nici morocănos şi nici ignorant Vorbea propria-i limbă extrem de corect şi părea că se consideră, în felul său, un fel de învăţător al celorlalţi oameni, menţinând un respect echitabil atât pentru el, cât şi pentru semenii lui. Un astfel de om nu ar fi fost numit însoţitor la Westminster Abbey, după cum nici vizitatorii nu ar fi lăsaţi vreodată să vadă monumentele pe gratis (aşa cum se face la Bologna)1.

1 De când au fost scrise aceste rânduri, la Westminster Abbey publicul se bucură de o mai liberală şi mai dreaptă recunoaştere (n.a.).

Din nou vizităm un vechi oraş sumbru, cu cerul strălucitor, arcade masive deasupra trotuarelor străzilor din cartierele mai vechi şi arcade mai suple şi mai vesele parcă în noile cartiere. Din nou câte-un şir de lăcaşuri sfinte, cu păsări luându-şi zborul din crăpăturile zidurilor şi monştri nenumăraţi, arătându-şi colţii pe la baza coloanelor. Din nou catedrale bogate, slujbe adormitoare, fum de tămâie ridicându-se în rotocoale, clopote care bat, preoţi oficiind în odăjdii strălucitoare; tablouri, lumânări, pânze dantelate pe altar, cruci, icoane şi flori artificiale.

Deasupra oraşului pluteşte un aer grav, savant, şi o melancolie plăcută, care ar face ca oraşul să rămână o amintire aparte în mulţimea de alte oraşe, dacă în memoria călătorului n-ar rămâne mai degrabă cele două turnuri de cărămidă, înclinate în cruciş (suficient de neaspectuoase în ele însele, trebuie să recunoaştem), ca şi cum şi-ar face reciproc o plecăciune cam ţeapănă, încheind astfel cu un efect extraordinar perspectiva câtorva dintre străzile mai înguste. Colegiile, catedralele, palatele şi, mai presus de toate, Academia de Arte Frumoase, unde se află o mulţime de tablouri interesante, în special cele de Guido,

Domenichino şi Ludovico Caracci; acordaţi-i acesteia un loc separat între amintiri. Şi, chiar dacă nu ar fi aceste lucruri, chiar dacă nu ar fi nimic de văzut, marele meridian de pe pardoseala Catedralei San Petronio, pe care razele de soare marchează timpul printre oamenii îngenuncheaţi, ar fi de ajuns.

Întrucât drumul spre Florenţa era impracticabil din cauza inundaţiilor, Bologna se umpluse de turişti obligaţi să rămână pe loc. În aceste condiţii, am fost cazat la mansarda unui hotel, într-o cameră izolată pe care nu reuşeam niciodată să o găsesc. Avea un pat îndeajuns de mare pentru un internat întreg, în care eu nici nu puteam să adorm. Şeful valeţilor, care m-a vizitat în ascunzişul acesta retras, unde nu aveam altă tovărăşie decât cea a rândunelelor de pe streaşina largă de deasupra ferestrei, era un om cu o idee fixă în ceea ce îi priveşte pe englezi, ţinta monomaniei sale nevinovate fiind lordul Byron. Am făcut această descoperire odată la micul dejun, când am remarcat că împletitura cu care era acoperită duşumeaua era foarte potrivită pentru acel sezon. Mi-a răspuns imediat că lui Milor Beeron îi plăceau foarte mult astfel de împletituri. Observând, în acelaşi timp, că nu beam lapte, a exclamat cu entuziasm că Milor Beeron nu se atingea niciodată de lapte. La început, în inocenţa mea, am luat-o de bună, crezând că fusese unul dintre servitorii lui Beeron. Da' de unde, mi-a răspuns el, avea doar obiceiul să le vorbească despre lord domnilor englezi, asta era tot! Susţinea că ştie totul despre el. Şi, ca să-mi dovedească acest lucru, se referea la el ori de câte ori venea vorba de ceva: de la vinul de Monte Pulciano, servit la masă (produs pe o moşie pe care o stăpânise poetul), la imensul pat, copia fidelă a celui care îi aparţinuse lui Byron. Când am părăsit hotelul, la plecăciunea din urmă, în curte, a adăugat o ultimă asigurare cum că drumul pe care urma să călătoresc fusese drumul preferat al lui Milor Beeron şi nici n-au apucat bine copitele cailor să scapere pe pavaj că a şi

zbughit-o vioi sus pe scări; îndrăznesc să cred că se ducea să-i spună altui englez aciuat în vreo cameră solitară că oaspetele care tocmai plecase era imaginea vie a lordului Beeron.

Când am venit la Bologna, am ajuns în oraş târziu, aproape de miezul nopţii, şi pe tot drumul, mai ales după ce am intrat pe teritoriul Statului Papal, care nu este prea bine guvernat (cheile Sfântului Petru fiind cam ruginite în ziua de azi!), şi după căderea întunericului, birjarul a fost în permanenţă terorizat de teama că vom fi atacaţi de tâlhari, molipsindu-l într-atâta pe bravul meu curier şi oprind atât de des diligenţa ca să coboare şi să se asigure că lada legată în spate era la locul ei, încât m-aş fi simţit îndatorat oricui ar fi avut bunătatea să-l fure de acolo. Din această cauză am stabilit că, pe viitor, trebuia să plecăm în aşa fel din Bologna, încât să ajungem la Ferrara înainte de opt seara. A fost o călătorie superbă, chiar dacă am trecut printr-un ţinut de câmpie acoperit de mlaştini în urma revărsării pârâiaşelor, după ploile abundente căzute cu puţin timp înainte.

La asfinţit, pe când mă plimbam de unul singur în timpul popasului, m-am găsit în faţa unui peisaj care, printr-unul din acele procese cerebrale obişnuite minţii noastre, mi s-a părut cunoscut, văzându-l tot atât de distinct şi acum. De fapt, nu era mare lucru. În crepusculul sângeriu, se întindea o pânză de apă, melancolică şi abia încreţită de vântul de seară, în timp ce pe marginea ei fremătau câţiva pomi. În prim-plan se vedea un grup de fete de la ţară, tăcute, care stăteau aplecate peste parapetul unui podeţ şi priveau când sus, la cer, când jos, la apă, iar în depărtare se auzea un clopot cu rezonanţe grave; în acest timp umbra nopţii se apropia, învăluind totul. Locul mi-era atât de cunoscut, încât chiar dacă aş fi fost ucis acolo în vreuna din vieţile mele anterioare, nu mi l-aş fi amintit mai bine şi n-aş fi avut senzaţia că parcă îngheaţă sângele în mine; iar simpla impresie căpătată în acel moment a fost atât de mult

sporită de propria-mi închipuire, încât mi-e greu să cred că aş putea-o uita vreodată.

Vechea Ferrara este mai solitară, mai nepopulată şi mai părăsită decât oricare alt oraş din sfânta frăţie! Pe străzile liniştite este atât de multă iarbă, încât oricine vrea o poate cosi ca să pună fân la uscat, la soare. Însă aceasta străluceşte fără prea multă veselie în tristul oraş şi oamenii care se văd prin târg sunt atât de puţini, încât hrana locuitorilor pare să fie iarba însăşi, crescută prin pieţe.

Mă întreb de ce într-un oraş italian starostele arămarilor se află întodeauna alături de hotel sau vizavi, făcându-l pe călător să se simtă de parcă loviturile de ciocan ar fi propria-i inimă care bate din răsputeri. Mă întreb de ce dormitorul este înconjurat pe toate laturile de coridoare lugubre şi are o mulţime de uşi nefolositoare, care nu se închid şi nu se deschid cum trebuie şi care dau într-un întuneric beznă! Nu e de ajuns ca spiritele nopţii să caşte gura la visele omului cât e noaptea de lungă; mai e nevoie şi de geamlâcuri rotunde sus, în perete, care-ţi dau impresia, ori de câte ori se aude un şoarece în spatele lambriului, că cineva zgârie peretele cu degetele de la picioare, în efortul de a ajunge la geamlâc ca să se zgâiască înăuntru! Mă întreb de ce lemnele sunt astfel puse în sobă încât, atunci când li se dă foc sau li se adaugă altele, rezultatul nu este decât o agonie a căldurii! Mai presus de toate, mă întreb cum se face că cea mai de seamă trăsătură comună a arhitecturii locale în hanurile italieneşti este aceea că tot focul se duce în sus pe horn, numai fumul nu!

Răspunsul contează prea puţin. Arămarii, uşile, geamlâcurile, fumul şi stivele de lemn nu mă deranjează defel. Este de ajuns să văd chipul zâmbitor al unui servitor sau servitoare, manierele curtenitoare, dorinţa amabilă de a face plăcere, privirea sinceră, din inimă – sclipind ca nişte mărgăritare în noroi – şi a doua zi sunt din nou al lor!

Casa lui Ariosto, închisoarea lui Tasso, o veche catedrală şi, desigur, multe alte catedrale, sunt punctele de atracţie ale

Ferrarei. Străzile lungi şi tăcute însă, palatele în paragină, unde în loc de stindarde flutură iederă şi unde buruienile enorme se caţără încet în sus, pe scările lungi, neumblate, sunt priveliştile cele mai demne de atenţie.

Aspectul acestui oraş plicticos, cu o jumătate de oră înaintea răsăritului de soare, într-o dimineaţă minunată, când l-am părăsit eu, era pe cât de pitoresc, pe atât de ireal, spectral chiar. Nu avea nici o importanţă că locuitorii oraşului nu se dăduseră încă jos din pat, fiindcă şi dacă s-ar fi sculat cu toţii şi ar fi fost la treabă, aceasta ar fi schimbat cu foarte puţin înfăţişarea de deşert a acestui loc. Este mai bine să-l vezi aşa, fără nici o făptură: un oraş al morţilor, în care nu a mai rămas nici un supravieţuitor. Ca şi cum ciuma ar fi pustiit străzile şi pieţele, ori jaful şi asediul ar fi provocat ruina caselor vechi, smulgându-le uşile şi ferestrele şi lăsând găuri mari în acoperişuri. Undeva spre cer se ridică un turn mare: singurul punct de reper în peisajul cuprins de tristeţe, în altă parte se înalţă singuratic un castel cu un şanţ împrejur: era atât de mare, încât părea el însuşi un orăşel lugubru. În temniţele întunecate ale acestui castel au fost decapitaţi, în puterea nopţii, Parisina1 şi iubitul ei. Zorii purpurii, care tocmai începeau să strălucească când i-am privit eu, îi mânjeau parcă zidurile pe dinafară, aşa cum de multe ori odinioară au fost mânjite pe dinăuntru, şi, cu toate semnele de viaţă pe care le dădea, castelul şi cetăţuia păreau a fi ocolite de orice fiinţă omenească din momentul în care securea s-a abătut asupra celor doi îndrăgostiţi, iar după aceea niciodată n-a mai vibrat în ele un alt sunet:

După acea lovitură care, spre butuc, A răzbit cu-un şuierat puternic şi sinistru.

1 Descoperind dragostea incestuoasă dintre soţia sa, Parisina, şi fiul său bastard, Hugo, marchizul d'Este i-a condamnat pe cei doi la moarte prin decapitare. Tragedia, petrecută în secolul al cincisprezecelea la Ferrara,

constituie subiectul poemului Parisina de Byron, publicat în 1816 (N. ED. Engl.).

Când am ajuns la Po, grozav de umflat şi învolburat, a trebuit să trecem fluviul pe un pod plutitor şi astfel am intrat în teritoriul austriac, reluându-ne călătoria printr-un ţinut care, pe multe mile, se află în mare parte sub apă. La început, timp de o jumătate de oră sau chiar mai mult, bravul meu curier s-a certat cu grănicerii pe chestia eternului nostru paşaport. Însă acest lucru constituia o destindere zilnică pentru curier, care rămânea întotdeauna surd când funcţionarii meschini, în uniformă, dădeau buzna din gheretele de lemn ca să se uite la paşapoarte sau, cu alte cuvinte, să cerşească. Surd ca o stană de piatră la insistenţele mele să-i dăm omului un fleac acolo, ca să ne putem continua călătoria în linişte, curierul obişnuia să-i şi înjure pe funcţionari într-o englezească stâlcită, în timp ce faţa nefericitului, care nu pricepea nimic din ceea ce spunea spre defăimarea sa, părea un portret de agonie mintală înrămat în fereastra trăsurii, În cursul călătoriei din ziua aceea aveam drept surugiu un vagabond fioros, dar foarte chipeş. Un tip înalt, bine legat, foarte brunet, cu un belşug de laţe negre, lungi şi încâlcite, care îi atârnau pe toată faţa, şi cu nişte favoriţi negri şi imenşi, ce se întindeau în jos până spre beregată. Era îmbrăcat într-un costum zdrenţuit de culoare verde închis, garnisit ici şi colo cu roşu. Pe cap purta o pălărie roasă, ca o turlă, cu o pană frântă şi mânjită de noroi, înfiptă în panglică. Pe umeri îi atima o basma de un roşu aprins. Nu călărea în şa, ci stătea destul de confortabil pe un fel de treaptă joasă de lemn, în faţa diligenţei, jos printre cozile cailor – tocmai cum era mai potrivit să se vadă cu creierii împrăştiaţi în orice clipă de vreo lovitură de copită. S-a întâmplat ca, la un moment dat, când mergeam într-un trap uşor, bravul meu curier să-i sugereze acestui brigand că ar fi mai practic să mâne ceva mai repede. Surugiul a primit propunerea cu un adevărat strigăt de dispreţ: şi-a rotit biciul pe deasupra capului (ce

mai bici! Părea mai degrabă un arcan!), a sărit în picioare, s-a avântat şi apoi a dispărut, cuprins parcă de paroxism, undeva în vecinătatea osiei. Mă aşteptam să-l văd zăcând pe drum, la o sută de metri în spate, când iată! în clipa următoare pălăria ca o turlă a apărut din nou, şi l-am văzut aşezat ca pe o sofa, amuzându-se şi ţipând cât îl ţinea gura „Ha, ha! Fir-ar a dracului! Mai repede! Dii-i-i-i!” (Această din urmă izbucnire era un strigăt sfidător, care nu poate fi reprodus). Fiind nerăbdător să ajungem la destinaţie chiar în seara aceea, cu prima ocazie mi-am luat inima în dinţi şi am repetat experienţa aceasta pe riscul meu. A avut exact acelaşi efect. Biciul s-a rotit deasupra capului cu aceeaşi mişcare ostentativă, dispreţuitoare, călcâile i-au scăpărat din nou, pălăria ca o turlă a dispărut undeva jos şi a reapărut brusc, aşezându-se ca mai înainte şi făcându-l pe proprietar să spună „Ha, ha! Mai repede! Fir-ar a dracului! Dii-i-i-i!”

UN VIS ITALIAN.

Călătoream de câteva zile, odihnindu-mă foarte puţin noaptea şi niciodată ziua. Succesiunea rapidă şi neîntreruptă a noilor peisaje care se perindau prin faţa mea semăna cu un şir de vise închegate doar pe jumătate. Iar când mergeam pe vreun drum mai singuratic, prin mintea mea se învălmăşeau în cea mai mare dezordine şi confuzie o mulţime de amintiri. Din când în când, câte un vis se oprea din zborul lui şi atunci puteam să-l privesc mai bine şi să-l desluşesc mai clar. După câteva clipe, visul se risipea ca o imagine dintr-o lampă fermecată şi, pe când mai vedeam încă destul de limpede o parte din el, în faţa ochilor îmi apărea o altă privelişte, dintr-un alt loc pe care-l vizitasem în ultima vreme, zăbovind asupra lui şi străbătându-l din nou. La rândul ei, această nouă imagine nu dăinuia mult, transformându-se degrabă într-alta.

La un moment dat, de pildă, mă aflam din nou în faţa vechilor catedrale cenuşii şi severe din Modena. Am recunoscut stâlpii aceia ciudaţi, cu monştrii neînduplecaţi

de la bază; mi se părea acum că-i văd stând singuri în liniştita piaţă din Padova, unde se aflau clădirea veche şi gravă a Universităţii şi statuile în veşminte sobre, grupate ici şi colo în spaţiul deschis din jurul ei. Apoi, de parcă le-aş fi văzut cu câteva ore înainte, mă plimbam prin cartierele acestui oraş plăcut, admirând neobişnuita rânduire a caselor, grădinilor şi livezilor. Brusc, în locul lor s-au înălţat cele două turnuri din Bologna şi nici chiar cele mai încăpăţânate amintiri n-au reuşit să reziste mai mult de un minut în faţa monstruosului castel din Ferrara, împrejmuit cu şanţul de apă, de parcă ar fi fost o ilustraţie la o poveste de groază; castelul se profila în răsăritul roşu, stăpânind peste oraşul solitar, năpădit de iarbă şi lipsit de viaţă. Pe scurt, aveam în minte acel amestec incoerent, dar plăcut, pe care numai călătorii sunt în stare să-l aibă, doritori chiar să-l împrospăteze cât mai des. Fiecare zgâlţâitură a diligenţei în care mă aflam pe jumătate aţipit în întuneric părea să scoată din memorie câte o amintire, introducând apoi brusc o alta în locul ei, şi lucrul acesta s-a petrecut fără întrerupere până ce m-a cuprins somnul.

Într-un târziu am fost trezit, după câte mi-am dat seama, de oprirea diligenţei. Era noapte de-a binelea şi ne aflam pe malul unei ape. La mal se legăna o barcă neagră, cu o căscioară mică pe ea (un fel de cabină), de o culoare tot atât de mohorâtă. După ce mi-am luat locul în barcă, aceasta s-a dezlipit de mal, înaintând către o lumină strălucitoare, aflată în depărtare, pe mare; la vâsle trăgeau doi bărbaţi.

Vântul scotea încontinuu un oftat lugubru. Suflarea lui tulbura apa, zgâlţâia barca şi gonea norii grei care zburau pe cer, ascunzând privirii stelele. Nu puteam în acele clipe decât să cuget cât de ciudat este să pluteşti la o oră târzie din noapte, lăsând în urmă uscatul şi înaintând către o lumină răsărind din mare. Curând, aceasta a devenit tot mai intensă; la început era doar o luminiţă, iar acum, când barca se apropia de ea pe o cale parcă de vis, marcată pe

mare cu prăjini, se transformase într-un ciorchine de lumânări clipind şi strălucind din apă.

Înaintasem fără încetare cam cinci mile pe apa aceea întunecată, când am auzit-o, în visul meu, spărgându-se de vreun obstacol, undeva prin apropiere. Privind cu multă atenţie, am desluşit prin beznă cum alunecam pe lângă ceva negru şi masiv, un fel de mal care abia se distingea alungit pe apă, ca o plută. Unul dintre vâslaşi mi-a spus că acolo se aflau morminte.

Cuprins de curiozitate şi uimire la gândul că acolo, departe, în singurătatea mării, se afla un cimitir, mi-am aţintit privirea spre el, în timp ce întunericul lui se retrăgea din calea noastră, până când a dispărut brusc din vedere. Înainte de a mă dezmetici bine, am descoperit că alunecam de-a lungul unei străzi: o stradă fantomă; pe ambele părţi, din apă se ridicau case, iar barca noastră aluneca pe sub ferestre. La unele dintre acestea ardeau lumânări, încercând cu razele lor adâncimea fluviului negru; şi totul împrejur rămânea cufundat într-o tăcere profundă.

Astfel am plutit prin acest oraş-nălucă, urmându-ne calea prin străzi şi uliţe înguste, străbătute toate de apă. În unele locuri, unde drumul se ramifica, colţurile erau atât de bruşte şi de strâmte, încât părea imposibil ca lunga şi subţirica noastră barcă să cotească în ele, însă vâslaşii, cu un strigăt melodios, ca să-i prevină pe alţii, o strecurau mai departe, fără să oprească. Uneori, vâslaşii unei alte bărci, la fel de neagră ca şi a noastră, răspundeau cu strigăte asemănătoare şi-şi încetineau viteza (cum cred că făceau şi ai noştri), plutind uşor pe lângă noi ca o nălucă. Alte bărci, de aceeaşi culoare sumbră, erau legate cu odgoane de nişte stâlpi zugrăviţi, lângă o serie de uşi întunecate şi misterioase care dădeau drept în apă. Unele bărci erau goale, iar în altele zăceau moţăind vâslaşii. Am văzut cum nişte siluete plăcut îmbrăcate şi însoţite de purtători de torţe se strecurau de-a lungul unei arcade întunecate către una dintre bărci. Le-am văzut doar o clipă, fiindcă au

dispărut repede după un pod atât de jos şi de aproape de suprafaţa apei, încât părea gata să cadă peste noi şi să ne strivească (era unul din multele poduri care îmi tulburaseră visul). Am plutit mai departe spre inima acestui loc straniu, înconjuraţi peste tot de apă, aşa cum nu mi s-a mai întâmplat niciodată. Din apă se ridicau ciorchini de case, catedrale, îngrămădiri de clădiri măreţe şi pretutindeni domnea aceeaşi tăcere nefirească. La un moment dat, am traversat un fluviu mai lung şi, după ce am trecut, mi se pare, prin faţa unui spaţios chei pavat, unde lămpile descopereau lungi şiruri de stâlpi şi arcade masive şi puternic zidite, dar tot atât de suple la vedere că şi ghirlandele de promoroacă (acolo, pentru prima oară în visul meu, am văzut câţiva oameni mergând pe caldarâm), am tras la piciorul unei scări care ducea la o casă mare. După ce am străbătut o sumedenie de coridoare şi galerii, m-am aşezat să-mi trag sufletul şi să ascult zgomotul uşor al bărcilor negre alunecând pe apa care clipocea prin faţa ferestrei, până când, în cele din urmă, am adormit. Splendorea zilei ce m-a cuprins în acest vis, prospeţimea, mişcarea, optimismul ei, scânteierea soarelui în apă, cerul albastru, fără pic de nor, ca şi freamătul vântului, nu pot fi descrise în cuvinte. De la fereastra mea am văzut vase şi corăbii, catarge, pânze, parâme, pavilioane, grupuri de marinari manevrând încărcăturile vaselor. Mi-am plimbat privirea pe cheiurile largi, ticsite cu baloturi, butoaie şi mărfuri de tot felul, în timp ce în apropiere corăbiile se legănau într-o mândră nepăsare. Am privit la insulele încoronate cu domuri şi turnuri magnifice. În vârful superbelor catedrale care răsăreau parcă din mare, străluceau în lumină cruci de aur! Plimbându-mă la marginea mării verzi, care se rostogolea în faţa uşii şi umplea străzile, am dat peste un loc de o neasemuită frumuseţe şi grandoare, pe lângă care toate celelalte păreau neînsemnate şi şterse.

Acest loc era o spaţioasă piazza, ancorată, ca toate celelalte, în marea nesfârşită. Pe pieptul ei larg se ridica un palat mai impunător şi mai magnific în senectutea lui decât toate clădirile lumii, aflate în splendoarea şi plenitudinea tinereţii lor. De jur împrejurul acestui palat şerpuiau coridoare boltite şi galerii atât de suple, de parcă erau opera unor mâini vrăjite; şi totuşi, s-au dovedit atât de trainice, încât secolele le-au asaltat în zadar. Galeriile se întâlneau până la catedrala minunat împodobită cu fanteziile infinit de bogate ale Răsăritului. Nu departe, îşi înălţa spre cer mândrul său cap un splendid turn singuratic, care privea departe, spre Marea Adriatică. Aproape de marginea canalului se aflau două coloane, de rău-augur parcă, din granit roşu, una având în vârf statuia unui bărbat cu sabie, iar cealaltă un leu înaripat. Nu departe de acesta se ridica un al doilea turn: n-am mai văzut ceva atât de împodobit, chiar şi aici, unde totul abundă în podoabe; turnul susţinea un mare cadran, strălucind de aur şi azur pur; pe cadran erau cele douăsprezece semne şi o imitaţie de soare se rotea în jurul lor, iar deasupra doi uriaşi de bronz băteau orele într-un clopot răsunător. Tabloul cuprindea şi o piaţă dreptunghiulară, străjuită de case măreţe, construite din piatra cea mai albă şi înconjurată de o arcadă delicată şi frumoasă; ici-colo, din pavajul acestui sol atât de puţin consistent se ridicau catarge pentru steaguri.

În visul meu, am intrat în catedrală şi am străbătut numeroasele-i arcade, traversându-i întreaga întindere. O construcţie măreaţă, de vis, aurită, cu vechi mozaicuri, parfumată de arome, întunecoasă de atâta fum de tămâie, bogată prin comorile ei de pietre şi metale preţioase ce sclipeau printre barele de fier, sfântă prin trupurile de sfinţi înmormântaţi aici, luminată de un curcubeu de vitralii, întunecată de lemnăria sculptată şi marmura colorată, nedesluşită în vasta-i înălţime şi în distanţele-i alungite, inundată de strălucirea lămpilor de argint: o construcţie în

întregime ireală, fantastică, solemnă şi de neînchipuit. Se făcea apoi că am intrat în vechiul palat, păşind prin galeriile-i tăcute şi prin camerele de consiliu, în care cârmuitorii de odinioară ai acestei stăpâne a apelor priveau severi din tablourile de pe perete, iar în picturi galerele cu prora ridicată se luptau încă şi izbândeau ca în vremurile de demult. Îmi închipuiam pe urmă că păşeam prin sălile ce-au cunoscut mărirea şi triumful – deşerte şi pustii acum! – cugetând asupra mândriei şi puterii de-altădată, dispărute azi, pentru că totul a trecut, totul s-a dus! Şi am auzit o voce spunând „Multe dovezi ale vechii orânduiri şi unele cauze ale decăderii ei pot fi descoperite chiar în acest palat!”

Apoi am visat că eram condus mai departe, în nişte încăperi ciudate care comunicau cu o închisoare de lângă palat, separată de aceasta printr-un pod măreţ ce traversa o stradă îngustă; numele acestui pod fiind, în visul meu, Puntea Suspinelor.

Dar mai întâi am trecut pe lângă două deschizături făcute într-un zid cu marginile ascuţite şi neregulate: erau nişte guri de leu – rămase fără dinţi acum – în care, în groază coşmarului meu, mi-am închipuit că de multe ori, în bezna nopţii, se prăvăleau denunţuri şi pâre, nenorocind pe nevinovaţii căzuţi pradă vechiului şi necruţătorului Consiliu. Aşa încât, când ani văzut camera în care erau aduşi prizonierii pentru interogatoriu şi uşa prin care ieşeau după ce au fost condamnaţi – o uşa care niciodată nu s-a închis în urma unui om având în faţă şi speranţa – am simţit că inima a încetat să-mi bată.

Totuşi, sufletul mi-a fost cu mult mai impresionat când, din bucuria zilei, am coborât cu torţa în mâna printre două şiruri suprapuse de celule din piatră, înfricoşătoare şi groaznice. Erau foarte întunecoase. În fiecare se găsea câte o gaură în zid unde, în timpurile de demult, se punea o torţă, ca să-l lumineze pe prizonierul dinăuntru doar pentru o jumătate de oră. La sclipirea acestor puţine raze, captivii

au scrijelit şi au săpat inscripţii în boltele înnegrite. Le-am văzut. Truda lor cu un vârf de cui ruginit a supravieţuit agoniei timpului peste generaţii.

Am văzut o celulă în care nici un om nu rămânea mai mult de douăzeci şi patru de ore: cel ce intra în ea era un condamnat la moarte. În imediata ei apropiere era o alta, înfricoşătoare şi ea, în care, la miezul nopţii, venea confesorul – un călugăr înveşmântat într-o sutană cafenie şi acoperit cu o glugă – o apariţie înspăimântătoare chiar la lumina zilei şi în libertate; în bezna închisorii obscure, el era nimicitorul oricărei speranţe şi vestitorul Morţii. Am păşit pe locul unde, la înfricoşătorul soroc, osânditul la moarte era sugrumat; am atins cu mâna uşa complice – scundă şi tainică

— Prin care sacul greu era purtat la barcă. Aceasta se depărta apoi şi sacul era azvârlit într-un loc unde aruncarea năvodului era pedepsită cu moartea.

În jurul acestei fortăreţe-închisoare, ca şi asupra unei părţi din ea, stăpânea aceeaşi apă care umplea visul meu; afară, apa izbea în zidurile zgrunţuroase, în timp ce pe dinăuntru le îmbâcsea cu mucegai şi noroi, îndesind buruieni ude şi reci laolaltă cu murdărie prin crăpături, ca şi cum piatra şi drugii ar fi avut guri. Apa – cale netedă pentru îndepărtarea victimelor neştiute ale Statului – era un drum gata oricând să le însoţească pe acestea, alergând chiar înaintea lor, ca un ofiţer zelos şi crud.

Am ieşit din palat, coborând pe o scară numită, cred, a Giganţilor. Mi-am imaginat un bătrân care, după ce a abdicât, coboară încet şi umil această scară, însoţit fiind de sunetul clopotului care-l proclama pe succesorul său. Am pornit apoi cu una din bărci până la un vechi arsenal păzit de patru lei din marmură. Ca să-mi facă visul mai monstruos şi mai ireal, unul dintre aceştia avea scrise pe corp cuvinte dintr-o epocă neştiută, într-o limbă necunoscută, menirea lor fiind un mister pentru toţi oamenii.

Deoarece, după cum am mai spus, grandoarea oraşului dispăruse, la şantierul naval nu se prea auzea zgomot de ciocane şi se lucra foarte puţin. Într-adevăr, locul semăna mai degrabă cu o epavă purtată de vânt undeva, pe mare; un steag straniu era arborat pe catargul cel mare, iar la cârma ei se găseau acum străinii. Corabia superbă, cu care vitejii de odinioară au cucerit mările, nu mai e; în locul ei se află o palidă copie, făcută din amintiri, ca şi măreţia oraşului. Era o mărturie a ceea ce fusese odată (aşa cum cei puternici şi cei slabi sunt totuna în ţărână), o mărturie tot atât de elocventă ca şi stâlpii masivi, arcadele şi cupolele, toate zidite ca să întreacă în splendoare corăbiile de altădată, care acum nu-şi mai aruncă umbra nicăieri, pe apă ori pe uscat.

Se afla acolo şi un arsenal, dărăpănat şi spoliat, totuşi un arsenal. Un stindard venit să înspăimânte, capturat de la turci, zăcea inofensiv în obscuritatea închisorii sale. Erau adunate acolo zale bogate, purtate odinioară de războinici vestiţi, arbalete, tolbe pline cu săgeţi, lăncii, săbii, pumnale, ghioage, scuturi şi securi grele. Mai erau şi platoşe de oţel şi de fier forjat, care transformau orice roib într-un monstru acoperit cu solzi mari de metal. De asemenea, era expus un fel de arc (uşor de purtat la piept) care-şi făcea treaba fără nici un zgomot şi era menit să-i străpungă pe duşmani cu săgeţi otrăvite.

Am văzut un teasc, un fel de cufăr, plin cu blestemate instrumente de tortură, groaznic imaginate să apuce, să ciupească, să macine şi să zdrobească oasele victimelor, sfâşiindu-i, chinuindu-i cu tortura şi omorându-i de o mie de ori. În faţa cufărului se aflau două măşti de fier făcute în aşa fel încât să se închidă strâns şi cu încetul pe capul victimelor; pe fiecare se găsea o mică protuberantă sau nicovală, pentru ca bestia care dirija tortura să-şi poată odihni cotul în voie şi să asculte lângă urechea înzidită lamentările şi confesiunile epavei dinăuntru. Măştile aveau o sinistră asemănare cu forma omenească – erau forme de

chipuri năduşite, chinuite, pline de suferinţă – încât ţi-era greu să crezi că sunt goale; înăuntru încă zăboveau contorsiuni teribile, care păreau să mă urmărească chiar şi când, urcându-mă din nou în barcă, am pomit către un fel de grădină sau promenadă publică, împodobită cu iarbă şi flori şi aflată chiar acolo pe mare. Le-am uitat însă când m-am apropiat – în visul meu – şi am i privit peste ape la soarele care apunea. În faţă, pe cer şi peste adâncuri se întindea o strălucire purpurie, în timp ce în spate oraşul se desfăşura parcă pe apă în fâşii roşiatice, incandescente.

În uimirea nesfârşită stârnita de acest vis atât de neobişnuit, nu m-am gândit deloc la timp şi am simţit prea puţin trecerea lui. Dar timpul cuprinde zile şi nopţi, iar când soarele era sus, sau când razele felinarelor se răsfrângeau pe apă, eu încă pluteam în gândul meu; valurile fluxului împroşcau zidurile şi casele, iar barca mea neagră, purtată de ape, rătăcea pe străzi.

Uneori, coborând la porţile catedralelor sau ale palatelor mari, hoinăream din încăpere în încăpere, din naos în naos, prin labirinturile de altare bogate, monumente vechi, prin apartamente în paragină, unde mobila pe jumătate îngrozitoare, pe jumătate grotescă, stă să se prăbuşească în fărâme. Se aflau acolo tablouri pline de atâta farmec şi vigoare, de atâta pasiune, adevăr şi putere, încât păreau nişte realităţi imediate, proaspete, ciudat amestecate într-o lume de spectre care închipuiau zilele trecute ale oraşului, splendorile, tiranii, căpitanii, patrioţii, negustorii, curtenii, ba chiar pietrele, cărămizile şi locurile publice – toate trăiau din nou împrejurul meu, pe ziduri. Apoi, coborând pe nişte scări de marmură, până într-un loc unde apa susura şi se scurgea încet pe trepte, m-am întors din nou în barcă şi mi-am continuat drumul în vis.

Am vâslit de-a lungul unor uliţe înguste unde, în ateliere, dulgherii lucrau cu rindeaua şi cu daltă şi aruncau talajul direct în apă, lăsându-l să plutească acolo ca iarba de mare sau în grămezi încâlcite; am trecut pe lângă uşi deschise,

năruite şi putrede din cauza îndelungatei îmbibări cu apă. Prin ele se vedea câte un crâmpei de viaţă strălucind în lumină, iar frunzele-i tremurătoare aruncau nişte umbre neobişnuite pe pavaj. Am trecut pe lângă cheiuri şi terase, pe care păşeau femei voalate cu multă graţie; pe pietrele pavajului şi pe treptele scărilor erau întinşi la soare o seamă de pierde-vară. Am trecut pe sub poduri unde, tot aşa, leneşi şi oameni fără treabă îşi pierdeau vremea pălăvrăgind şi căscând ochii. Peste tot se vedeau balcoane de piatră ridicate la o înălţime ameţitoare în faţa unor ferestre înalte, tocmai potrivite acestor case extrem de înalte. Am trecut pe lângă grădini, terase, locuri de rugăciune, pe lângă construcţii de o arhitectură impunătoare – gotico-sarazină – abundând în tot felul de fantezii din toate epocile şi ţările. Am trecut pe lângă clădiri înalte sau scunde, negre sau albe, drepte sau prăvălite, micuţe sau mari, fragile sau trainice, strecurându-mă printr-o mulţime de bărci şi de şlepuri până ce, în fine, am dat într-un Mare Canal! Acolo, în fantezia nestăpânită a visului meu, l-am văzut pe bătrânul Shylock1 trebăluind pe un pod ticsit de dughene, în vacarmul tuturor limbilor de pe lume, în timp ce silueta, în care mi s-a părut că o recunosc pe Desdemona2, se apleca printr-un oblon zăbrelit ca să culeagă o floare. Şi în visul meu m-am gândit că spiritul lui Shakespeare se afla undeva în străinătate, plutind pe ape, furişându-se anume în acest oraş.

1 Cămătarul evreu din piesa Neguţătorul din Veneţia de W. Shakespeare (N. Tr.)

2 Eroina piesei Othello de W. Shakespeare (N. Tr.)

Noaptea, pe când două lămpi votive ardeau în faţa unei icoane a Fecioarei într-o galerie din afara marii catedrale, mi-am imaginat că întinsa piazza, unde se afla Leul Înaripat, era inundată toată în lumină şi că arcadele erau înţesate cu oameni împrăştiaţi apoi în splendidele cafenele din jurul pieţii, care nu se închideau nicioadată. Iar când giganţii de bronz au bătut în clopot miezul de noapte, am avut impresia

că viaţa şi animaţia oraşului s-au concentrat aici, în timp ce cheiurile liniştite, de-a lungul cărora m-am depărtat vâslind, erau punctate ici-colo de barcagii înfăşuraţi în pelerine şi dormind întinşi pe lespezile de piatră, cât erau de lungi.

Apa se târa pretutindeni: pe lângă cheiuri şi catedrale, pe lângă palate şi închisori, sugând din ziduri şi izvorând din rănile neştiute ale oraşului. Fără zgomot, mereu de veghe, încolăcită de mai multe ori în jurul oraşului, pătrunzând în cutele lui nenumărate, ca un şarpe bătrân; aşteptând să vină timpul când vor căuta în adâncurile ei pietrele vechiului oraş, mândru şi puternic odată, peste toate stăpân.

Aşa m-a purtat apa, până ce m-am trezit în vechea piaţă din Verona. De atunci, m-am gândit de nenumărate ori la acest ciudat vis pe apă, întrebându-mă dacă oraşul se mai afla încă acolo şi dacă numele lui nu cumva era Veneţia.

VERONA, MANTUA ŞI MILANO. PRIN TRECĂTOAREA SIMPLON ÎN ELVEŢIA.

Mi-era oarecum teamă să mă duc la Verona, ca să nu fiu cumva decepţionat de Romeo şi Julieta De cum am ajuns însă în vechea piaţă a oraşului, teama mi-a dispărut. Este un loc atât de pitoresc, de ciudat, de plin de fantezie, de variat şi de bogat în clădiri fantastice, încât nu poate exista ceva mai bun în inima acestui oraş romantic decât scena uneia dintre cele mai romantice şi mai frumoase poveşti.

Era destul de firesc ca din piaţă să mă duc direct la casa Capuleţilor, degenerată acum în cel mai nenorocit han. Vetturini zgomotoşi şi trăsuri murdare de la piaţă îşi disputau stăpânirea asupra curţii (plină de un noroi adânc până la glezne) laolaltă cu o droaie de gâşte jegoase. Într-un prag de uşă mai era şi un câine fioros la înfăţişare, care gâfâia nărăvaş: sunt convins că, dacă s-ar fi aflat prin preajmă în momentul în care Romeo sărea gardul, l-ar fi înhăţat cu siguranţă de picior. Livada a încăput pe alte mâini, fiind despărţită de fosta proprietate cu mulţi ani înainte, dar a existat, cel puţin aşa se spune, pe lângă casa

Julietei. Pălăria sculptată în piatră, vechiul blazon al familiei, poate fi încă văzută deasupra porţii. Gâştele, trăsurile de piaţă, birjarii şi câinele erau departe de a fi în ambianţa povestirii, trebuie mărturisit, şi ar fi fost mai plăcut să găsesc casa goală şi să pot umbla în voie prin camerele nelocuite. Însă pălăria era o adevărată consolare, ca şi locul unde fusese odată grădina. Casa are o înfăţişare destul de dubioasă şi este de dimensiuni neînchipuit de mici, dar eu am fost mulţumit de ea, gândindu-mă că este adevăratul conac al bătrânului Capulet. M-am arătat, deci, extrem de recunoscător, aşa cum se cuvine, în mulţumirile mele, unei doamne de vârstă mijlocie – patroana extrem de nesentimentală a hanului – care stătea tolănită în prag privind gâştele şi care se asocia cu familia Capuleţilor doar prin faptul că ea însăşi urma să-şi sporească familia, fiind însărcinată!

De la casa Julietei la mormântul acestuia este o trecere tot atât de firească pentru vizitator pe cât a fost şi pentru frumoasa eroină însăşi, sau pentru cea mai mândră dintre Julietele pentru care s-au aprins vreodată torţe. Am pornit, aşadar, însoţit fiind de un ghid, spre o veche grădină care pe vremuri aparţinea unei mănăstiri de maici şi, după ce o femeie cu ochi strălucitori care tocmai spăla rufe m-a lăsat să intru printr-o poartă prăvălită, am mers pe o alee pe unde, printre frânturi de zid vechi şi movile acoperite de iederă, creşteau graţioase plante frumoase şi flori proaspete, până când, în cele din urmă, mi-a fost arătat un fel de albie ori jgheab de apă, despre care femeia cu ochi strălucitori ştergându-şi mâinile ude pe şorţ – a spus că este la tombă di Giulietta la sfortunata1.

1 Mormântul nefericitei Julieta (ital.).

Fiind în cea mai bună dispoziţie de pe lume şi gata să cred orice, nu am putut decât să cred ceea ce credea şi femeia cu ochi strălucitori, aşa că i-am acordat tot creditul şi, pe deasupra, obişnuitul onorariu în bani gheaţă. Faptul că locul de odihnă al Julietei fusese dat uitării era o plăcere

mai degrabă decât o dezamăgire. Oricât de consolator ar fi pentru stafia lui Yorick să tot audă paşi răsunând pe lespedea de deasupra şi numele-i repetat de douăzeci de ori pe zi, este mai bine ca Julieta să se odihnească în afara traseelor turiştilor şi să nu aibă alţi vizitatori decât ploaia de primăvară, aerul dulce şi strălucirea soarelui.

Frumoasă Verona! Palate superbe şi vechi şi un ţinut încântător, care se întinde până departe, se văd din aleile de pe terase şi din galeriile maiestuoase prevăzute cu balustrade. Porţile romane leagă şi-acum frumoasele ei străzi, aruncând peste lumina de azi umbra de acum o mie cinci sute de ani. Mai sunt şi catedralele durate în marmură, turnurile măreţe, arhitectura bogată, străzile vechi, liniştite şi ciudate, pe unde răsunau odinioară strigătele Montague-ilor şi ale Capuleţilor, silind Pe veronezii doritori de pace şi-ncărunţiţi în cinste să-şi dezbrace podoaba mândră ce frumos le şade şi-n mâini să prindă vechile lor suliţi1

Apoi fluviul care curge vijelios, vechiul pod pitoresc, castelul, chiparoşii unduitori şi perspectiva atât de încântătoare şi plină de viaţă! Frumoasă Verona!

1 Romeo şi Julieta, act I, scena 1, în româneşte de Şt O. Iosif, text revăzut de Al. Philippide, BPT, 1962 (N. T).

Chiar în inima oraşului, în Piazza di Bra – ca un spirit al timpurilor de demult, sălăşluit printre relaţiile obişnuite ale clipei de azi – se află Amfiteatrul Roman. Este bine păstrat şi îngrijit cu atenţie, aşa încât fiecare şir de scaune se află la locul lui, intact. Pe unele dintre arcade pot fi văzute şi acum cifrele romane; coridoarele, scările, pasajele subterane pentru fiecare şi căile în serpentină deasupra şi sub pământ se află încă acolo, ca şi atunci când miile de spectatori avizi se grăbeau înăuntru, absorbiţi de scenele sângeroase din arenă. În unele din adăposturile şi nişele din ziduri se află acum înghesuite forjele fierarilor, iar parapetul este acoperit de buruieni şi frunze. Acestea, însă, sunt cam toate schimbările.

După ce am cercetat totul cu mult interes, m-am urcat pe cel mai înalt rând de locuri şi mi-am întors privirea de la admirabila panoramă înconjurată de Alpii din depărtare la adâncul edificiului: în faţa mea părea că se află interiorul unei pălării enorme din papură împletită, cu un imens bor larg şi cu fundul adânc, împletiturile fiind reprezentate de patruzeci şi patru de rânduri de bănci. Dacă stau să mă gândesc, comparaţia este cât se poate de banală şi fantezistă, mai ales pe hârtie, dar în acel moment ea mi-a fost sugerată în mod irezistibil.

Cu puţin timp înainte, pe acolo trecuse o trupă de dresori de cai – aş crede că era aceeaşi trupă care i se arătase bătrânei doamne din pragul catedralei la Modena, iar la unul din capetele arenei se amenajase, pentru spectacolele date de ei, un mic manej în care urmele lăsate de copitele cailor erau încă proaspete. Nu am putut să nu-mi imaginez o mâna de spectatori adunaţi pe două-trei bănci de piatră şi vreun cavaler împodobit cu paiete făcând pe grozavul, sau vreun Policinello plin de haz, producându-se între aceste ziduri mohorâte care îi priveau de sus. Mai mult, m-am gândit cât de contrariate ar fi aceste vestigii romane dacă ar vedea acea scenă de tot hazul cu englezii călători, în care un nobil britanic (lordul John) foarte burtos, îmbrăcat cu un frac albastru lung până la călcâie, pantaloni bufanţi de un galben strălucitor şi o pălărie albă pe cap, călare pe un cal cabrat, este însoţit de o englezoaică (lady Betsy) cu o bonetă de paie, un voal verde şi o jachetă roşie, cărând întotdeauna după ea o poşetă imensă şi o umbrelă de soare mereu deschisă.

Mi-am petrecut restul zilei plimbându-mă prin oraş şi cred că m-aş fi putut plimba pe acolo şi acum. Într-un loc, am văzut un teatru destul de modem, unde tocmai se juca piesa (totdeauna populară la Verona) cu Romeo şi Julieta. În alt loc, sub o colonadă, se află o colecţie de vestigii greceşti, romane şi etrusce, lăsată în grija unui bătrân care ar fi putut fi el însuşi o relicvă etruscă. Acesta, după ce a

descuiat poarta de fier, nu a mai avut destulă putere să o şi închidă şi nici o voce destul de sonoră ca să se facă auzit când descria curiozităţile, după cum n-avea nici ochi să le vadă: era tare, tare bătrân. În altă parte, am dat peste o galerie cu tablouri atât de urâte, încât era o adevărată plăcere să le vezi scorojindu-se. Dar pretutindeni, în catedrale, în palate, pe străzi, pe pod, lângă fluviu, se întrupa mereu frumoasa Veronă şi aşa va rămâne în memoria mea pentru totdeauna.

În noaptea aceea, am recitit în camera mea de la hotel „Romeo şi Julieta" (cu siguranţă că nici un alt englez nu a citit-o vreodată acolo), iar în ziua următoare, la răsăritul soarelui, am pornit spre Mantua repetând în gând (în cupeul unui omnibuz, lângă conductorul care citea „Misterele Parisului") versurile:

Nu-i lume nicăierea-n afară de Verona ci numai chinul veşnic, iadul doar gonit de-aici, sunt izgonit din lume.

Şi-acest surghiun e moartea…1 ceea ce mi-a amintit că, la urma urmei, Romeo a fost exilat la numai douăzeci şi cinci de mile depărtare de Verona şi asta mi-a cam zdruncinat încrederea în energia şi îndrăzneala sa.

1 Romeo şi Julieta actul II, scena 3, oP. Cit să fi fost drumul către Mantua tot atât de frumos şi pe timpul lui Romeo? Şerpuia oare prin păşuni tot atât de verzi, străbătut de aceleaşi râuri scânteietoare, împestriţat cu răcoroase crânguri de pomi graţioşi? Munţii aceia de purpură se aflau la orizont şi pe vremea lui, cu siguranţă, iar portul fetelor de ţărani, care îşi pun în părul adunat la spate un ac mare cu măciulie de argint, cât un ciomag englezesc, nu poate să se fi schimbat prea mult. Speranţa pe care ţi-o dă o dimineaţă atât de luminoasă ori un răsărit de soare atât de frumos trebuie să fi fost la fel de neobişnuită, chiar şi pentru inima unui îndrăgostit exilat; iar Mantua însăşi, cu turnurile, zidurile şi râul ei, trebuie să-i fi apărut surghiunitului din depărtare la fel ca şi mie, care mă apropiam de oraş într-un omnibuz ordinar. Poate că şi

Romeo a avut parte de aceleaşi răsuciri şi întoarceri bruşte pe cele două poduri suspendate şi poate că a trecut pe acelaşi pod de lemn lung şi acoperit şi, după ce a lăsat în urmă mlaştinile, s-a îndreptat spre poarta ruginită a neclintitei Mantua.

Dacă s-a întâmplat vreodată ca un bărbat să se potrivească perfect cu reşedinţa sa şi dacă mediul ambiant i-ar fi croit pe măsură, atunci cu siguranţă că slăbănogul de spiţer1 şi Mantua s-au potrivit cum nu se poate mai bine. Poate că potrivirea lor a fost chiar mai tulburătoare pe vremea lui Romeo. Dacă este aşa, spiţerul era un vizionar şi ştia ce va fi în Mantua în anul o mie opt sute patruzeci şi patru. Postea mult şi, neîndoios, acest lucru îl ajuta, dându-i darul profeţiei.

1 Personaj din Romeo şi Julieta. De la el cumpără Romeo otrava cu care se sinucide (N. T).

Am tras la hotelul „Leul de Aur” şi tocmai mă găseam în camera mea, făcându-mi planuri cu bravul meu curier, când s-a auzit o bătaie uşoară în uşa care dădea într-o galerie exterioară şi în prag s-a arătat un omuleţ extrem de zdrenţăros, care a întrebat dacă domnul ar avea nevoie de un cicerone ca să-i arate oraşul. Chipul lui, în cadrul uşii pe jumătate deschisă, era atât de trist şi de neliniştit, iar hainele roase, pălăriuţa nenorocită şi mănuşile jerpelite dovedeau atâta sărăcie (era evident că acestea erau hainele sale de sărbătoare, îmbrăcate în grabă), încât mai curând ar fi trebuit să-l omor decât să-l concediez. L-am tocmit deci pe loc şi a intrat înăuntru.

Până ce am terminat conversaţia în care eram angajat, a rămas într-un colţ, bucurându-se de unul singur şi simulând că-mi perie pălăria cu braţul. Dacă i-aş fi dat onorariul nu în franci, ci în napoleoni, acest lucru nu ar fi putut arunca asupra zdrenţelor lui o rază de soare mai luminoasă decât aceea a veştii că fusese angajat.

„Ei! „, am zis când am terminat, „mergem prin oraş?”
„Dacă domnul binevoieşte. Este o zi frumoasă. Puţin cam

răcoroasă, dar încântătoare, întru totul încântătoare. Să-mi dea voie domnul să-i deschid uşa. Aceasta este curtea hotelului. Curtea „Leului de Aur”! Să binevoiască domnul să aibă grijă la scări!”

Eram acum pe stradă.

„Aceasta este strada Leului de Aur. Aici este exteriorul Leului de Aur. Interesanta fereastră de acolo, sus, de la primul piano1, aceea cu geamul spart este tocmai fereastra camerei domnului!”

1 Etaj (ital.).

După ce am contemplat aceste remarcabile obiective turistice, l-am întrebat dacă erau multe lucruri de văzut în Mantua.

„Deh! Sincer să fiu, nu. Nu prea multe. Aşa şi-aşa”, a răspuns el, ridicând din umeri a scuză.

„Catedrale?” „Nu. Aproape toate au fost închise de francezi.” „Mănăstiri de călugări ori de maici?” „Nu. Tot francezii. Aproape toate au fost închise de Napoleon.” „Prăvălii?” „Foarte puţine.” „Străini mulţi?” „Ah, Doamne!”

Am crezut că leşină.

„Atunci, după ce vedem cele două catedrale mari de colo, ce o să facem?”

S-a uitat în susul străzii, apoi în josul ei, şi-a frecat bărbia timid şi pe urmă, privindu-mă de parcă se făcuse lumină în mintea lui, mi-a zis pe un ton care îmi cerea umil iertare, un ton absolut irezistibil: „Putem face un mic tur prin oraş, signore!” (Şi puo far' un piccolo giro della citta).

Nu puteam fi decât încântat de propunere, aşa că am pornit-o împreună, cuprinşi de o bună-dispoziţie fără seamăn. Ca o uşurare, ghidul şi-a deschis inima şi mi-a spus tot ce putea spune un cicerone despre Mantua.

„Omul trebuie să mănânce”, a declarat el, „însă locul ăsta e tare nesuferit, nu încape îndoială!”

Mi-a dat o mulţime de amănunte despre Basilica San Andrea (o biserică frumoasă) şi despre o porţiune împrejmuită din caldarâm în jurul căreia ardeau lumânări şi

se aflau câţiva oameni îngenuncheaţi; sub lespedea aceea, se zice, se păstrează sfântul potir din vechile romane cavalereşti. După ce am vizitat bazilica aceasta şi apoi o alta (Catedrala San Pietro), ne-am dus la muzeul care era închis. „Tot ăia e”, a zis ghidul. „Nu-i mare lucru înăuntru.” Apoi ne-am dus să vedem Piazza del Diavolo, construită de diavol (fără nici un scop anume) într-o singură noapte, apoi Piazza Virgiliana, apoi statuia lui Virgiliu; „poetul nostru”, a accentuat micul meu prieten, căpătând pentru o clipă un aer spiritual şi trăgându-şi pălăria pe o sprânceană. Apoi am plecat să vizităm o galerie de tablouri, la care se ajungea printr-un fel de gospodărie aflată în cea mai groaznică stare. În momentul în care am deschis poarta, în jurul nostru s-au adunat vreo cinci sute de gâşte, întinzându-şi gâturile şi ţipând în modul cel mai hidos, ca şi cum ar fi strigat „Oho! Uite că a venit cineva să vadă tablourile! Nu vă duceţi! Nu vă duceţi!” În timpul vizitei, tot cârdul a aşteptat cuminte lângă uşă, gâgâind din când în când în surdină. Însă în momentul în care am reapărut, şi-au lungit iar gâturile ca nişte telescoape şi au început o mare hărmălaie care, fără nici un dubiu, însemna: „Aşa, vasăzică nu v-aţi lăsat? Şi, mă rog, ce părere aveţi? Cum v-a plăcut?” Apoi ne-au însoţit până la poartă şi ne-au împins, în bătaie de joc, înapoi în Mantua.

În comparaţie cu gâştele care au salvat Capitoliul, acestea erau nişte culmi ale înţelepciunii. Ce mai galerie! Nu era de mirare că în materie de artă preferam opinia lor şi nu discursurile lui Sir Joshua Reynolds1!

Acum, după ce ajunseserăm iar în stradă, escortaţi atât de neceremonios, micului meu prieten nu-i mai rămânea decât „un piccolo giro”, adică acel mic tur al oraşului pe care mi-l propusese mai înainte. Însă sugestia mea de a vizita Palazzo Té (despre care auzisem o sumedenie de legende, ca fiind ceva straniu şi sălbatic) i-a dat un nou avânt şi am plecat într-acolo.

Secretul lungimii urechilor lui Midas2 ar fi fost cu mult mai cunoscut dacă sclavul care-l şoptea trestiilor ar fi trăit în Mantua, unde se află trestie şi papură destulă ca să răspândească taina în toată lumea. Palazzo Té se află într-o mlaştină plină de astfel de vegetaţie şi este cu adevărat un palat atât de straniu, cum n-am mai văzut niciodată.

1 Sir Joshua Reynolds (1723-1792), pictor, primul preşedinte al Acadamiei Regale de Arte; autor al unor Discursuri ţinute în faţa membrilor Academiei între 1769 şi 1790. Discursurile au fost reeditate în 1842 (N. T).

2 Rege frigian, pedepsit de Apollo să poarte o pereche de urechi de urechi de măgar, pe care Midas şi le ascundea de ruşine; de ele ştia doar sclavul care-l tundea şi care, oprit sub pedeapsa cu moartea să divulge secretul, şoptea taina într-o gaură făcută în pământ; din gaură a crescut o trestie care a dus mai departe păţania regelui (N. T).

Şi nu este straniu din cauza aspectului deosebit de lugubru. Nici pentru umezeala din el, deşi este peste măsură de igrasios. Nici pentru poziţia lui izolată, deşi nu se afla palat mai pustiu şi mai neglijat. Este în mod deosebit straniu din cauza coşmarurilor de nedescris cu care a fost decorat (pe lângă alte scene de o execuţie mai delicată) în interior de către Giulio Romano. De pildă, deasupra unui cămin se află un gigant care priveşte chiorâş, iar pe pereţii unei alte săli se află zeci de alţi giganţi (Titani războindu-se cu Zeus), neînchipuit de urâţi şi de groteşti, încât te minunezi cum de a putut un om să-şi imagineze astfel de creaturi. În încăperea în care abundă aceşti monştri cu feţe umflate şi obraji plesniţi şi cu tot felul de schimonoseli, ei sunt zugrăviţi clătinându-se sub greutatea unor clădiri ce se prăbuşesc, copleşiţi de ruine, dislocând mase de rocă ori îngropându-se sub ele, încercând în zadar să susţină stâlpii unor acoperişuri masive ce li se prăvălesc în cap, provocând la rândul lor tot felul de alte distrugeri nebuneşti. Figurile sunt imense, exagerate până la cel mai înalt grad de ciudăţenie, coloritul este grosolan şi dezagreabil, încât

întregul efect seamănă (zic eu) mai mult cu o năvălire violentă a sângelui în capul spectatorului decât cu emoţia pe care o poate provoca un tablou real, realizat de mâna unui artist. Acest spectacol apoplectic ne-a fost prezentat de o femeie cu o înfăţişare bolnăvicioasă, datorată aerului rău al mlaştinilor, însă era imposibil să nu-ţi treacă prin minte că femeia era pur şi simplu bântuită de acei giganţi şi că prezenţa lor o înfricoşa de moarte, dacă te gândeşti că stătea singură cuc în cisterna aceea de palat, printre trestii şi papură, şi cu ceţurile care pluteau neîncetat afară, de jur-împrejur.

Plimbarea noastră prin Mantua ne-a dat prilejul să vedem, aproape pe fiecare stradă, catedrale închise: unele erau folosite acum drept magazii, iar altele nu erau folosite deloc; toate erau atât de părăginite şi de deteriorate, încât depăşeau orice închipuire. Oraşul acesta mlăştinos este atât de sumbru şi de plat, încât ai impresia că murdăria nu se adună în chip obişnuit, ci mai curând zăboveşte multă vreme pe tot întinsul lui, ca pe o apă stătută. Şi totuşi, aici se fac negoţuri destul de rentabile, fiindcă am văzut nişte arcade pline de evrei: aceşti oameni extraordinari stăteau în faţa dughenelor şi-şi contemplau baloturile de ţesături, lână, baticurile în culori ţipătoare şi podoabele şi se arătau, în toate privinţele, a fi tot atât de pricepuţi şi de afacerişti ca şi fraţii lor din Houndsditch, Londra.

După ce am ales un vetturino dintre creştinii de prin apropiere (care a acceptat să ne ducă până la Milano în două zile şi jumătate şi să pornească la drum în dimineaţa următoare, o dată cu deschiderea porţilor) m-am întors la „Leul de Aur” şi am cinat princiar în camera mea, masa fiind aşezată în intervalul strâmt dintre cele două paturi: în faţă aveam un foc ce abia fumega, iar în spate un scrin. În dimineaţa următoare, pe la orele şase, am pornit în întuneric, prin ceaţa umedă şi rece care învăluia oraşul şi, înainte de prânz, veturinul (de fel din Mantua şi având vreo 60 de ani) a început să întrebe care-i drumul spre Milano!

Se mergea prin Bozzolo, care fusese odată, demult, o mică republică, iar acum unul din orăşelele cele mai părăsite şi mai crunt lovite de sărăcie. Aici, stăpânul unui han cât se poate de nenorocit (acesta-i era obiceiul săptămânal, Dumnezeu să-l binecuvinteze!) distribuia monede de o valoare infinitezimală unei gloate zgomotoase de femei şi copii, ale căror zdrenţe fluturau în vânt şi ploaie în faţa uşii la care se adunau sa se bucure de mărinimia lui. Toată ziua aceea şi în cea următoare ne-am croit drum prin ceaţă, noroi, ploaie şi printre viţa de vie întinsă pe jos, pe pământ, până ce am ajuns la primul loc de popas: Cremona, vestită pentru catedralele ei de cărămidă arsă şi pentru turnul incredibil de înalt, Torazzo, fără a mai pune la socoteală şi viorile, din care cu siguranţa nu se mai produce niciuna în aceste timpuri degenerate. Al doilea loc de popas a fost Lodi. Apoi ne-am continuat călătoria prin şi mai mult noroi, mai multă burniţă şi ploaie, prin mlaştini şi printr-o ceaţă din aceea pe care englezii, fermi în convingerea unicităţii suferinţelor lor, sunt în stare să o considere tipic britanică, de negăsit în afara ţării lor. Tot mergând aşa, am pătruns pe străzile pavate ale Milanului.

Şi aici ceaţa era atât de deasă, încât turnul ascuţit al cele brului Dom ar fi putut tot atât de bine să se găsească la Bombay, dacă ar fi să ne luăm după cât se putea vedea din el în acea zi. Dar, cum ne-am oprit în oraş pentru câteva zile, ca să ne refacem, urmând să revenim la Milano vara următoare, am avut nenumărate prilejuri de a admira superba construcţie în toată măreţia şi frumuseţea ei.

Sfântul care se odihneşte în această catedrală merită întregul omagiu al creştinităţii! În calendar sunt mulţi sfinţi buni şi adevăraţi, însă San Carlo Borromeo se bucură – dacă o pot cita în această privinţă pe doamna Primrose – de toată „căldura inimii mele”. Îi cinstesc memoria ca doctor milos pentru cei bolnavi şi ca prieten generos pentru cei săraci, iar aceasta nu dintr-un spirit de oarbă bigoterie, ci ca îndrăzneţ adversar al enormelor abuzuri din biserica

papistaşă. I-o cinstesc tot atât de mult pentru că era cât pe ce să fie ucis de un preot, tocmit de înalţi prelaţi ca să-l omoare la altar, drept recompensă pentru eforturile sale de a reforma o frăţie de călugări falsă şi ipocrită. Cerul să-i apere pe toţi discipolii lui San Carlo Borromeo, aşa cum l-a apărat pe el! Un Papă reformator ar avea chiar şi azi nevoie de apărare.

Capela subterană în care este păstrat trupul sfântului contrastează izbitor cu alte capele pe care le-am văzut. Lumânările ce ard aici, jos, aruncă o lumină strălucitoare pe nişte alti-rilievi în aur şi argint, făurite de mâini îndemânatice şi care înfăţişează principalele evenimente din viaţa sfântului. Pe fiecare latură strălucesc bijuterii şi metale preţioase. Un troliu deplasează încet faţa altarului şi, în interior, într-o raclă splendidă de aur şi argint, se poate vedea, prin alabastru, mumia zbârcită a unui bărbat. Veşmântul pontifical cu care este împodobit sclipeşte de diamante, smaralde şi rubine, toate pietre nespus de preţioase şi magnifice. Sărmana ţarină chircită în mijlocul acestei măreţe străluciri este mai vrednică de milă decât dacă ar zăcea în murdărie. Fiecare rază de lumină încătuşată în toată strălucirea şi văpaia bijuteriilor parcă râde de orbitele prăfuite unde, odată, se aflau ochii. Fiecare fir din bogatele veşminte vorbeşte de scurtul drum al mătăsii, de la viermii care o ţes la cei care o rod în morminte.

În vechiul refector al Mănăstirii Santa Maria delle Grazie, în ruină şi ea, se află opera de artă poate cea mai cunoscută de pe lume: „Cina cea de taină” a lui Leonardo da Vinci; inteligenţi nevoie mare, călugării dominicani au tăiat o uşă prin ea, ca să circule mai uşor cu bucatele pentru masă.

Nu pretind că sunt un priceput în arta picturii şi nu am alte criterii de a o judeca decât asemănarea cu modelul ori înfrumuseţarea naturii şi felul în care artistul prezintă în mod graţios combinaţii de forme şi culori. Prin urmare, nu sunt deloc o autoritate în privinţa „tuşelor” unuia sau altuia

dintre maeştri, deşi ştiu foarte bine (cum poate şti oricine dintre cei are îşi dau osteneala să se gândească la acest lucru) că foarte puţini mari maeştri puteau, omeneşte vorbind, să picteze în timpul vieţii măcar jumătate din picturile care le poartă numele, picturi care sunt recunoscute de către mulţi pretendenţi la faima de oameni cu gust ca fiind fără îndoială originale. Dar acestea le spun doar aşa, fiindcă a venit vorba. Despre „Cina cea de taină” aş dori să remarc doar că, în ceea ce priveşte admirabila ei compoziţie şi înfăţişare, este o pictură minunată, însă că, din punct de vedere al originalităţii, coloritului şi expresiei fiecărui chip sau trăsătură, nu o putem numi aşa. În afară de stricăciunile provocate de umezeală, degradare sau neglijenţă, pictura a fost (după cum arată şi Barry) atât de mult retuşată şi repictată, şi lucrul acesta a fost făcut atât de stângaci, încât multe dintre chipuri sunt acum adevărate diformităţi, cu petice de vopsea şi ipsos lipite pe ele ca nişte cucuie, care le contorsionează cumplit expresia. Artistul original şi-a pus pecetea geniului său pe câte un chip, pe care aproape doar cu o linie sau o tuşă l-a separat de alţi pictori minori şi l-a făcut ceea ce este; cei care l-au urmat au lucrat de mântuială, pictând de-a curmezişul straturilor şi crăpăturilor, nefiind destul de îndemânatici ca să-i imite mâna şi adăugând de la ei nişte priviri posomorâte, încruntături sau zbârcituri care au pătat şi au stricat lucrarea. Acest lucru este atât de bine stabilit ca fapt istoric, încât nu vreau să-l mai repet, riscând să fiu plicticos, dar am observat un domn englez postat în faţa picturii şi făcând mari eforturi să cadă în nişte convulsiuni decente în legătură cu anumite detalii de expresie care nici nu îşi aveau locul acolo. Ar fi comod şi raţional ca vizitatorii şi criticii laolaltă să ajungă la o înţelegere comună, şi anume că pictura a avut odată o valoare extraordinară – dovadă fiind faptul că, deşi au rămas atât de puţine din frumuseţile originale, măreţia subiectului este suficientă ca să facă din ea o operă demnă de un mare interes.

Cu alte ocazii am văzut şi celelalte privelişti ale Milanului, care este un oraş frumos, deşi nu îndeajuns de italienesc ca să aibă trăsăturile caracteristice multor oraşe mai puţin importante. Corso este o superbă promenadă publică, umbrită de şiruri nesfârşite de pomi; aici nobilimea din Milano se plimbă în trăsuri încoace şi încolo şi mai degrabă ar flămânzi decât să se lipsească de această îndeletnicire. În splendidul teatru La Scala, după o operă, se prezentă un balet intitulat „Prometeu”, la începutul căruia vreo sută sau două de bărbaţi şi femei întruchipau muritoarea noastră rasă înainte ca rafinamentele artelor şi ştiinţelor, dragostea şi frumuseţea să coboare pe pământ ca să-i înalţe. Niciodată n-am văzut ceva mai eficient. În general, calitatea pantomimică a italienilor este remarcabilă mai mult prin ceea ce are neaşteptat şi impetuos decât prin expresia delicată; în cazul de faţă însă, monotonia, platitudinea, existenţa anostă, apatică, descurajatoare, pasiunile şi dorinţele sordide ale creaturilor umane lipsite de acele impulsuri înălţătoare, cărora le datorăm atât de mult şi ale căror promotori se bucură de atât de puţină stimă din partea noastră, erau exprimate într-o manieră cu adevărat energică şi impresionantă. N-aş fi crezut vreodată că este posibil să se prezinte atât de sugestiv o astfel de idee pe scenă, fără ajutorul vorbirii.

Nu mult după orele cinci dimineaţa, Milano a rămas în urma noastră şi, înainte ca statuia de aur de pe turnul Domului să se facă totuna cu cerul albastru, în faţa noastră au apărut Alpii: un amestec uimitor de piscuri şi creşte, nori şi zăpadă.

Am continuat să înaintăm spre munţi până la căderea nopţii şi, cât a fost ziua de lungă, piscurile lor ni s-au înfăţişat într-o suită de forme schimbătoare, după cum drumul le arăta din diferite unghiuri. Frumoasă zi era tocmai pe sfârşite, când am ajuns la Lago Maggiore, cu minunatele sale insule. Căci, oricât de fantastică ar fi fost Isola Bella, şi aşa este, ea rămâne întâi şi întâi frumoasă. Tot

ceea ce se înalţă din apa albastră a lacului, laolaltă cu peisajul dimprejur, nu poate fi decât frumos.

Când am ajuns la Domo d'Ossola, la poalele Trecătorii Simplon, era zece noaptea. Cum luna strălucea puternic şi pe cerul înstelat nu era fir de nor, nu era cazul să ne ducem la culcare, ci să mergem mai departe pe drum. Aşa că, după oarecare zăbavă, am tocmit o trăsură mică şi am început urcuşul.

Era pe la sfârşitul lui noiembrie şi zăpada mare, de peste un metru, acoperea drumul bătătorit de pe creastă (în unele locuri troienele erau şi mai mari), iar aerul rece cam pişca. Dar noaptea senină, splendoarea drumului, umbra deasă, întunericul adânc şi bruştele cotituri descoperite de lumina lunii, precum şi mugetul neîncetat al torentului care se prăvălea la vale, făceau cu fiecare pas călătoria şi mai frumoasă.

Curând, lăsând sub noi liniştitele sate italieneşti cufundate în somn sub raza lunii, drumul a început să se răsucească printre pomi şi, după un răstimp, am ieşit într-o regiune pustie, foarte abruptă şi greu de străbătut. Aici, luna strălucea şi mai tare sus, pe cer. Treptat, mugetul torentului de apă a devenit mai puternic; drumul superb, depăşind hăul peste un pod, se strecura printre doi pereţi de stâncă, masivi şi perpendiculari, care aproape că răpeau vederii luna şi lăsau numai câteva stele să strălucească în fâşia îngustă de cer de deasupra. Aceasta a dispărut şi ea în întunericul gros al unei peşteri prin care străbătea calea; teribila cataractă tuna şi urla foarte aproape sub noi, iar spuma şi pulberea de apă pluteau ca o ceaţă în jurul intrării. După ce a ieşit din tunel, apărând din nou la lumina lunii şi trecând peste un pod ameţitor, dmmul se târa şi se răsucea acum prin cheile râului Gondo, atât de sălbatice şi sublime, încât erau mai presus de orice descriere: pe ambele părţi se ridicau pereţii netezi şi atât de înalţi că aproape se întâlneau undeva sus, deasupra capului. Am mers aşa toată noaptea, urcând pe acest drum bolovănos

tot mai sus şi mai sus, fără să ostenim un minut, pierduţi fiind în contemplarea stâncilor negre, a înălţimilor şi a adâncurilor înspăimântătoare, a fâşiilor de zăpadă care se întindeau în despicături şi în văi şi a torentelor tumultuoase ce se prăvăleau impetuos, însoţite de tunete, în abisul fără fund.

Către zori, am înaintat prin nămeţi într-un loc unde sufla un vânt tăios. După ce am reuşit cu mare greutate să-i trezim pe locatarii unei cabane de lemn aflată în această pustietate, unde vântul viscolea cu furie, prinzând zăpada în vârtejuri ca s-o azvârle mai departe, am luat micul dejun într-o încăpere construită din buşteni necojiţi, însă încălzită straşnic de o sobă bine clădită (aşa cum şi trebuia să fie), ca să facă faţă furtunilor mari. După ce ni s-a pregătit o sanie cu patru cai, am pornit-o iar la drum, brăzdând zăpada. Înaintam tot spre vârf, însă de data aceasta în lumina rece a dimineţii, iar marele deşert alb, prin care călătoream, era neted şi neîntinat.

Am ajuns cu bine pe vârful muntelui şi, pe când priveam în faţa noastră la rudimentara cruce de lemn, care indica acolo cea mai înaltă altitudine faţă de nivelul mării, lumina soarelui care tocmai răsărea a inundat deodată întinderea de zăpadă, transformând albul ninsorii într-un roşu aprins. În acel moment, grandoarea priveliştii a atins apogeul.

Pe când ne continuăm drumul cu sania, din arhondaricul ridicat de Napoleon a apărut un grup de ţărani drumeţind cu toiege şi raniţe. Aceştia se odihniseră peste noapte acolo şi acum erau întovărăşiţi de doi-trei călugări, gazdele lor, care-şi târau cu greu picioarele, mergând pe lângă ei de dragul de a le ţine de urât. Ne-a făcut plăcere să le urăm bună dimineaţa şi ne-am bucurat când, privind în urmă, am văzut că şi ei îşi întorceau privirile după noi, iar când unul din caii noştri s-a împiedicat şi a căzut, am înţeles că se întrebau dacă era cazul să vină să ne ajute. Însă calul s-a ridicat cu ajutorul unui căruţaş vânjos şi al oamenilor săi, care s-au grăbit la locul accidentului, şi după ce, la rândul nostru, i-am ajutat să treacă de un obstacol, ne-am continuat drumul pe marginea unei prăpăstii abrupte, printre pinii de munte.

Curând după aceea, putând iarăşi să călătorim cu trăsura, am început un coborâş vertiginos. Treceam acum pe sub gheţarii veşnici, prin nişte galerii arcuite din care picurau

ciorchini de ţurţuri, pe deasupra şi pe dedesubtul unor căderi de apă înspumate, pe lângă locuri de refugiu şi galerii de adăpost, prin peşteri pe deasupra căror acoperişuri alunecau primăvara avalanşele, prăvălindu-se în hăul de jos. Coboram, gonind peste poduri înalte şi prin râpe înfricoşătoare; eram o mică pată schimbătoare în acea dezolare imensă de gheaţă şi zăpezi şi stânci monstruoase de granit. Ne strecuram prin cheile adânci ale Saltinelui, unde ne-a asurzit torentul care se năpusteşte nebuneşte în jos, printre blocurile de stâncă prăvălită, ca să ajungem la depărtatele ţinuturi de la şes. Treptat, tot avântându-ne pe drumuri în zig-zag, tăiate în peretele prăpastiei adânci, am coborât spre o climă mai caldă, într-un aer mai calm şi un peisaj mai blând, până ce în faţa noastră, sclipind ca aurul şi argintul în strălucirea soarelui, s-au arătat domurile şi turlele roşii, verzi şi galbene, dintr-un oraş elveţian.

Dar, cum obiectul acestor amintiri este legat de Italia şi preocuparea mea fiind, prin urmare, să mă reîntorc în această ţară cât mai repede posibil, nu voi aminti (deşi sunt foarte tentat să o fac) de satele elveţiene care, ghemuite la poalele munţilor falnici, arată ca nişte jucării, după cum nu vreau să amintesc cât de dezordonat sunt îngrămădite casele (literalmente una peste alta) şi nici cum nişte străzi foarte înguste pot opri furtunile iernii, ori cum torentele impetuoase, ce se dezlănţuie brusc primăvara, rup şi mătură podurile. La fel, nu voi descrie cum ţărăncile de pe aici poartă nişte căciuli mari, rotunde, de blană, încât seamănă cu purtătorii de sabie ai lordului primar al Londrei, cum oraşul Vevay1, care se află pe malul liniştitului Lac Geneva, este foarte pitoresc, cum statuia Sfântului Petru din Fribourg este înzestrată cu cea mai mare cheie din câte s-au văzut vreodată, sau cum Fribourgul însuşi este renumit pentru cele două poduri suspendate, precum şi pentru marea orgă a catedralei.

1 Vevey (N. Tr.)

Şi nici nu voi aminti cum, între acest oraş şi Basel, drumul şerpuieşte printre sate prospere, ale căror căsuţe de lemn au acoperişuri de stuf şi ferestre joase, cu gemuleţe lucioase şi rotunde, asemenea unor piese de o coroană, sau cum fiecare gospodărie elveţiană, cât de mică, are carul sau căruţa rânduită cu grijă lângă casă, grădina micuţă, păsările de curte şi grupuri de copii cu obrajii rumeni, cum pretutindeni domneşte un aer de destindere foarte nou şi foarte plăcut, mai ales după ce vii din Italia, sau cum portul femeilor se schimbă mereu; acum nu se mai văd „purtătorii de sabie”, în schimb au apărut frumoasele brâie albe şi căciuli mari, negre, în formă de evantai.

Tot aşa, nu voi zăbovi să descriu cât de minunat este ţinutul Munţilor Jura, presăraţi cu zăpadă şi luminaţi de lună, vuind de apele în cascadă, cum sub ferestrele marelui Hotel „Cei Trei Regi” din Basel, Rinul curge vertiginos şi învolburat, sau cum la Strasbourg Ronul este aproape tot atât de năvalnic, dar nu tot atât de învolburat – se spune că mai la vale este acoperit de ceaţă şi că, în această perioadă târzie a anului, este o cale cu mult mai puţin sigură de călătorie decât şoseaua spre Paris.

Sau cum Strasbourgul însuşi, cu măreaţa lui catedrală gotică şi casele vechi, cu acoperişuri ascuţite şi cu frontoane, constituie o galerie de privelişti ciudate; sau cum, la ora prânzului, înăuntrul catedralei se adună o mulţime de oameni, ca să vadă faimosul orologiu bătând orele douăsprezece. Şi cum, când orologiul bate orele douăsprezece, o dată cu multe alte manevre ingenioase apare o întreagă armată de păpuşi, printre care se află şi un imens cocoş, cocoţat în vârf, cântând de douăsprezece ori tare şi clar. Sau cât de neaşteptat este să vezi acest cocoş făcând eforturi să bată din aripi şi să-şi întindă gâtul, eforturi care nu au nici o legătură cu cântatul, care vine din adâncul orologiului, mult mai de jos.

Tot aşa, nu vă mai spun că drumul spre Paris era o mare de noroi, iar de la Paris până la coastă numai cu puţin mai

bun, şi asta din cauza unui îngheţ straşnic. Stâncile de la Dover mi-au oferit o privelişte încântătoare, iar Anglia mi s-a părut extrem de ordonată – deşi trebuie să recunosc că, în ziua aceea de iarnă, era tare întunecată şi-i lipsea cu desăvârşire culoarea.

Iarăşi, nu mai amintesc cum, la câteva zile după aceea, traversând din nou Canalul, era un ger atât de mare, încât punţile vasului se acoperiseră de gheaţă; iar în Franţa zăpada căzută era destul de mare. Malle Poste, de obicei impetuoasă, abia îşi croia drum acum, brăzdând zăpada, iar în regiunile de deal era trasă de un mare număr de cai puternici, înaintând într-un galop încet. În faţa Poştei din Paris se găseau nişte indivizi în zdrenţe, neobişnuit de întreprinzători, care, înarmaţi cu nişte mici greble, cercetau străzile înzăpezite în căutare de resturi.

Nu mai zăbovesc să vă spun cum, între Paris şi Marsilia, zăpada fiind foarte mare şi venind un dezgheţ brusc, diligenţa noastră a străbătut trei sute de mile mai mult târâş decât mergând pe roate; arcurile s-au rupt tocmai într-o noapte de duminică şi, în timpul reparaţiilor, cei doi pasageri au coborât să se mai încălzească şi să se refacă într-o sală nenorocită de biliard, unde nişte lăţoşi, înghesuiţi pe lângă sobe, jucau cărţi. Cărţile de joc erau foarte asemănătoare cu ei: extrem de flexibile şi de soioase.

Şi iarăşi, nu vă descriu cum, din cauza vremii, am fost reţinut la Marsilia, fiindcă vapoarele anunţate să plece nu plecau; şi cum, în cele din urmă, Charlemagne a ridicat ancora şi a avut de înfruntat o vreme atât de rea, încât era gata-gata să fie azvârlit pe ţărm când la Toulon, când la Nisa, dar cum, încetând furtuna, n-a ajuns nici la Toulon, nici la Nisa, intrând în schimb în portul Genovei, unde mi-au sunat plăcut în urechi clopotele cunoscute. Nu mai lungesc povestirea spunându-vă că la bord era un grup de călători, dintre care unul, din cabina de lângă mine, era foarte bolnav şi, fiind suferind, era tare întors pe dos şi din cauza aceasta nu voia să renunţe la dicţionarul pe care îl ţinea sub

pernă, obligându-i în felul acesta pe tovarăşii săi de călătorie să coboare tot timpul la el, ca să-l întrebe cum se spune în italieneşte o bucată de zahăr, un pahar de brandy cu apă, cât e ceasul şi alte asemenea; omul nostru insista să caute chiar el cuvintele, să le vadă cu ochii lui congestionaţi de atâta rău de mare şi refuza pur şi simplu să încredinţeze cartea altcuiva.

Ca şi Grumio1, aş fi putut să vă povestesc în amănunt toate acestea şi chiar mai multe, dacă nu aş fi fost împiedicat de gândul că preocuparea mea este Italia. De aceea, povestea aceasta, ca şi povestea lui Grumio, „va muri în uitare”.

1 Personaj din piesa Îmblânzirea Scorpiei de W. Shakespeare (N. T.).

SPRE ROMA, PRIN PISA ŞI SIENA.

Pentru mine, nimic nu este mai frumos în Italia decât drumul pe coasta mării, între Genova şi Spezzia. Pe o parte se află întinderea nesfârşită de ape când jos, în abis, când aproape la acelaşi nivel cu drumul, şi foartea adesea mărginită de colţuri de stâncă, de cele mai neaşteptate forme; pe oglinda mării, ici şi colo, pluteşte câte o pitorească feluca1. Pe cealaltă parte, se înalţă coloane înalte, presărate cu vile albe, crânguri de măslini de culoare închisă, biserici de ţară cu clopotniţe deschise şi case de la ţară zugrăvite în nuanţe vesele. Pe fiecare grindă şi movilă de pe laturile drumului înfloresc din belşug cactusul sălbatic şi aloea, după cum în frumoasele sate aflate de-a lungul căii se văd grădini colorate toată vara în roşul ciorchinilor de belladona şi înmiresmate, toamna şi iarna, cu parfumul portocalilor şi lămâilor aurii.

1 Luntre (ital.).

Unele sate sunt locuite aproape în întregime de pescari şi e o adevărată încântare să vezi bărcile mari trase pe plajă, aruncând petice de umbră la adăpostul cărora se întind să doarmă pescarii sau la care vin femeile şi copiii să se joace ori să privească marea, în timp ce bărbaţii îşi repară

năvoadele pe ţărm. Camoglia este un orăşel cu un mic port la mare, aflat la mai bine de o sută de metri sub drum; aici trăiesc familii de marinari care, încă din timpuri străvechi, au propriile lor ambarcaţiuni şi se îndeletnicesc cu comerţul pe mare, ajungând până în Spania sau în alte meleaguri. Văzut de pe drumul cocoţat sus pe coastă, portul pare o micuţă machetă construită la marginea apei încreţite de valuri, care străluceşte puternic în soare. Coborând în acest orăşel pe serpentinele drumului de catâri, ai în faţă copia perfectă a unui port primitiv, un loc mirosind a sare şi neînchipuit de sălbatic: un adevărat cuib de piraţi. Calea este pretutindeni blocată de inele mari de fier ruginit şi lanţuri vechi, cabestane şi rămăşiţe de catarge şi verigi. Pe chei flutură îmbrăcămintea marinarilor, în timp ce în port se leagănă bărci cutezătoare chiar şi pe vreme rea, care sunt trase uneori pe stâncile însorite, ca să se usuce. Pe parapetul digului rudimentar zac adormiţi câţiva indivizi cu picioarele bălăbănindu-se peste zid, arătând ca nişte amfibii pentru care pământul sau apa este tot una şi lăsând impresia că, dacă ar aluneca în apă, ar pluti acolo, moţăind confortabil printre peşti. Biserica este împodobită cu trofee marine, precum şi cu fel de fel de ofrande aduse în amintirea salvării din furtună şi din naufragii. Ca să ajungi la cartierele din afara portului trebuie să străbaţi nişte arcade ascunse şi întunecoase şi să urci pe nişte trepte prăvălite, ca şi cum, prin întunecimea şi greutatea de acces, ele ar trebui să semene cu calele de corăbii sau cu cabinele incomode aflate sub linia de plutire, şi pretutindeni te apasă mirosul de peşte, de iarbă de mare şi de frânghie putredă.

În anotimpul cald, drumul de coastă de pe care se zăreşte Camoglia, mai ales pe anumite porţiuni de lângă Genova, este vestit pentru licurici. Plimbându-mă pe acolo într-o noapte întunecoasă, am văzut un firmament atât de sclipitor, format din aceste insecte, încât stelele, în depărtarea lor, erau palide în comparaţie cu lumina şi

strălucirea presărată pe fiecare crâng de măslini şi pe fiecare coastă de deal, inundând parcă întreaga atmosferă.

Acum însă, când ne îndreptam spre Roma, nu era timpul lor. Abia trecuse de jumătatea lui ianuarie şi vremea era posomorâtă, închisă şi foarte umedă pe deasupra. Când am ajuns în pitoreasca Trecătoare Bracco, ne-a apucat o furtună cu negură şi ploaie atât de puternică, încât după aceea am călătorit tot timpul învăluiţi într-un nor. Era ca şi cum pe lume nu există nici o Mediterană, fiindcă nu mai vedeam nimic din ea, în afară de unele momente când vreo rafală de vânt, care gonea ceaţa din faţa noastră, descoperea la o mare adâncime sub noi, pentru o clipă doar, marea agitată ce biciuia stâncile şi aruncându-şi furios spuma. Ploaia nu mai contenea, aşa încât pâraiele şi torentele se umflaseră, iar prăvălirea, mugetul şi tunetul apei erau asurzitoare cum nu mai auzisem vreodată în viaţa mea. De aceea, când am ajuns la Spezzia, am aflat că apele Magrei crescuseră prea mult şi că trecerea cu bacul (întrucât nu există pod peste acest râu în drum spre Pisa) nu era îndeajuns de sigură. Am fost obligaţi să aşteptăm până în după-amiaza zilei următoare, când apele au mai scăzut puţin. Lucrul acesta nu ne-a deranjat prea mult, fiindcă Spezzia este un bun loc de popas: în primul rând pentru splendidul golf, în al doilea rând pentru hanul fantomatic şi, în al treilea rând, pentru podoabele de cap ale femeilor. Acestea poartă o micuţă pălărie de paie, ca de păpuşă, fixată în păr cam pe o parte: este pălăriuţa cea mai ciudată şi cea mai ştrengărească din câte s-au inventat vreodată.

La câteva ore după ce am trecut Magra cu bacul – trecerea nu este la fel de agreabilă, când curentul apei este învolburat şi puternic – am ajuns la Carrara. În dimineaţa următoare, devreme, am încălecat pe nişte ponei şi am pornit să vizităm carierele de marmură.

Aici sunt patru-cinci vâlcele largi, care se strecoară în sus printr-un şir de dealuri înalte, până ce nu mai pot străbate,

fiind brusc strangulate de natura însăşi. Carierele sau „peşterile”, cum se numesc pe aici, sunt construite din mai multe deschideri, sus în munte, pe fiecare parte a vâlcelelor, unde se dinamitează şi se excavează pentru extracţia marmurii, care se dovedeşte bună sau rea, şi care te poate îmbogăţi foarte repede sau te poate ruina, căci de multe ori eforturile supraomeneşti de a o obţine nu sunt răsplătite cu nimic. Unele dintre aceste peşteri au fost deschise de către romanii din antichitate şi au rămas părăsite până în ziua de astăzi, în timp ce la multe altele se lucrează de zor. Alte cariere vor fi deschise mâine, săptămâna viitoare, luna viitoare, întrucât multe zăcăminte sunt încă nevalorificate şi nimeni nu s-a gândit la ele. Peste tot, aşteptând cu răbdare momentul în care să fie descoperită, zace ascunsă destulă marmură: atât cât să ajungă pentru mai multe secole decât cele care au trecut de când s-au tăiat primele blocuri.

Din când în când, în timp ce te munceşti din răsputeri să te caţeri pe una din aceste viroage abrupte (după ce ai lăsat poneiul să-şi moaie chingile în apă, la o milă sau două mai jos), auzi printre dealuri ecoul slab, mai tăcut parcă decât tăcerea care-l precede, al unei trâmbiţe melancolice: este semnalul dat muncitorilor de la carieră pentru a se adăposti. Apoi se aude un tunet şi ecoul lui purtat din deal în deal, însoţit de o împroşcare în aer de mari fragmente de rocă, după care începi iarăşi să te lupţi cu urcuşul, până auzi sunetul unei alte trâmbiţe, într-o altă direcţie, şi te opreşti imediat, ca să nu ajungi în bătaia noii explozii.

Sus, pe pantele acestor dealuri, se află numeroşi bărbaţi la lucru, care curăţă locul şi prăvălesc în vale masele dislocate de piatră şi pământ, că să-şi croiască drum spre blocurile de marmură recent descoperite. Pe când se rostogoleau bolovanii în valea îngustată, împinşi parcă de nişte mâini nevăzute, nu am putut să nu mă gândesc la vâlceaua adâncă (asemănătoare acesteia de la cariere) în care Roc l-a părăsit pe Sinbad Marinarul şi în care negustorii adunaţi

pe înălţimile dimprejur aruncau bucăţi mari de carne ca să scoată diamantele lipite de ele. Este drept că aici nu erau vulturi care să întunece soarele cu bătaia aripilor sau să se năpustească asupra lor, însă atmosfera era la fel de sălbatică şi de fioroasă.

Dar să vedeţi drumul acela în josul căruia e coborâta marmura, oricât de grele ar fi blocurile! Geniul ţării şi spiritul instituţiilor ei pavează acest drum: îl repară, îl păzeşte, îl ţine în stare de funcţionare! Închipuiţi-vă un torent de apă care curge năvalnic într-o albie stâncoasă, amenajată cu mari grămezi de piatră de toate formele şi mărimile, şerpuind în jos chiar prin mijlocul văii: acesta este drumul şi tot acesta era acum cinci sute de ani! Imaginaţi-vă carele greoaie, asemănătoare de acum cinci sute de ani, folosite şi astăzi şi trase, aşa cum se obişnuia acum cinci sute de ani, de boi ai căror strămoşi erau munciţi până la epuizare atunci, tot aşa cum nefericiţii lor urmaşi de acum sunt sfârşiţi în numai douăsprezece luni de suferinţe! Două perechi, patru perechi, zece perechi, douăzeci de perechi la un singur bloc (după cum e mărimea) trebuie să-l coboare pe acest drum. În efortul lor, coborând din piatră în piatră cu enormele încărcături în spate, se întâmpla adeseori că aceste animale de povară să moară pe loc; şi nu numai ele, fiindcă şi aprigii oameni care le mână, uneori cu exces de zel, cad şi sunt sfărâmaţi sub roţi. Aşa era firesc acum cinci sute de ani şi tot atât de firesc trebuie să fie şi astăzi. O cale ferată coborând printre aceste prăpăstii (lucrul cel mai uşor de pe lume) ar fi curată blasfemie.

La un moment dat ne-am oprit să vedem cum coboară unul din aceste care tras de o sigură pereche de boi (fiindcă în el se afla un bloc mai mic) şi am tremurat în sinea mea pentru omul care şedea pe jugul greu, ca să-l ţină strâns pe gâtul sărmanelor animale, şi care stătea întors, privind înapoi, nu în faţă, aşa încât părea un demon al adevăratului despotism. În mână ţinea o vergea lungă, cu vârf de fier, şi, când boii nu-şi mai puteau croi şi forţa drumul prin albia

bolovănoasă a trotuarului şi se opreau, le înfigea fierul în trupuri, îi bătea în cap, îi împungea în nări şi îi tot îmboldea aşa, un metru sau doi, iar ei se opinteau, înnebuniţi de o durere neînchipuită; iar când boii se opreau din nou, el relua aceste îndemnuri cu o intensitate sporită, îi împungea mai departe, îi forţa şi-i îmboldea spre un punct mai abrupt al coborâşului. Când zbuciumul, durerea şi greutatea din spatele animalelor i-au năpustit în josul prăpăstiei, învăluiţi într-un nor de apă pulverizată, cârmaciul şi-a învârtit vergeaua deasupra capului şi a tras un chiot prelung, de parcă ar fi realizat nu ştiu ce faptă eroică, fără să-i treacă măcar prin cap că în apogeul triumfului său putea fi zvârlit jos, ca să se aleagă cu creierii zdrobiţi.

În după-amiaza aceea, aflându-mă într-unul din numeroasele ateliere din Carrara (fiindcă aici se află un mare atelier în care se păstrează copiile frumos finisate în marmură ale tuturor chipurilor, grupurilor şi busturilor mai cunoscute), mă gândeam cât de ciudat este că aceste forme desăvârşite, pline de graţie, de cugetare şi repaus delicat, să se nască prin atâta trudă, năduşeală şi tortură! Curând însă, am găsit o comparaţie şi o explicaţie a acestui fapt în fiecare virtute care se naşte din asprul pământ şi în fiecare lucru bun întrupat din durere şi suferinţă. Şi, privind afară, pe fereastra largă a atelierului, la munţii plini de marmură, roşii şi strălucitori în amurgul zilei, însă dârji şi solemni până în ultima clipă, am cugetat: o, Doamne! câte mine de inimi şi suflete omeneşti, capabile să creeze opere cu mult mai frumoase, nu rămân închise şi câte nu se distrug, în timp ce aceia care călătoresc de plăcere prin viaţă îşi abat privirile în trecerea lor şi se cutremură de groază la întunecimea şi violenţa care li se dezvăluie doar o clipă!

Ducele Modenei, care domnea pe atunci şi care stăpâneşte în parte acest teritoriu, se făleа cu mândra distincţie de a fi fost singurul suveran din Europa care nu-l recunoştea pe Louis-Philippe ca rege al francezilor! Şi nu era un om care să se ţină de glume, ba vorbea chiar foarte serios. De

asemenea, ducele este un duşman declarat al căilor ferate şi, dacă ceilalţi prinţi ar fi pus în aplicare planurile de construcţie a unor drumuri de fier în teritoriile învecinate domeniul său, probabil că el şi-ar fi oferit satisfacţia de a pune un omnibuz care să transporte călătorii de la un capăt la celălalt, de-a curmezişul posesiunilor sale nu prea vaste.

Carrara, închisă între dealuri înalte, este foarte pitorească. Turiştii stau aici puţin, iar localnicii sunt aproape cu toţii angrenaţi, într-un fel sau altul, în prelucrarea marmurii. De asemenea, printre cariere se află sate în care trăiesc muncitorii. Localitatea are un frumos teatru construit recent şi pe aici dăinuie un obicei interesant: alcătuirea unui cor al muncitorilor de la cariere; aceştia sunt autodidacţi şi cânta după ureche. I-am auzit chiar interpretând o operă comică şi un act din „Norma” şi pot să spun că s-au achitat foarte bine de ele, spre deosebire de italienii de rând, care (cu câteva excepţii, printre napolitani) cânta groaznic de fals şi au şi nişte voci dezagreabile pe deasupra.

De pe culmea unui deal înalt, dincolo de Carrara, se desfăşoară priveliştea încântătoare a unei câmpii fertile în care se află Pisa, iar şi mai departe în zare se vede, ca un punct purpuriu, Livorno. Nu numai cuprinderea întinsă umple priveliştea de încântare, ci şi ţinutul mănos şi livezile bogate de măslini prin care se strecoară drumul şi care sunt fermecătoare.

Când ne-am apropiat de Pisa, strălucea deja luna şi timp îndelungat am putut vedea ridicându-se în spatele zidurilor Turnul înclinat, ce sta oblic în lumina nesigură: era originalul vag al vechilor poze din cărţile de şcoală care prezentau „Minunile lumii”. Ca multe lucruri legate în primele lor asocieri cu cărţile şi cu anii de şcoală, turnul era prea mic şi am trăit această senzaţie foarte intens. Nu se ridica prea mult deasupra zidului, aşa cum sperasem. Era o altă decepţie printre cele multe provocate de domnul Harris, negustorul de cărţi din colţul Catedralei Sf. Paul din

Londra. Turnul său era o ficţiune, iar acesta de aici era realitatea însăşi şi, prin comparaţie, era o realitate mult mai mică! Totuşi, arăta destul de bine şi-aşa şi, lucru ciudat, era destul de înclinat faţă de perpendiculară, aşa cum îl prezenta şi Harris. Atmosfera liniştită a Pisei, marele corp de gardă de la poarta oraşului (cu numai doi soldaţi în el!), străzile pe care se văd foarte puţin cetăţeni şi râul Arno, curgând chiar prin mijlocul oraşului, toate acestea sunt splendide. Aşadar, în inima mea nu i-am purtat deloc pică domnului Harris (aducându-mi aminte de bunele sale intenţii) şi l-am iertat înainte de prânz, iar în dimineaţa următoare am ieşit plin de încântarea să văd Turnul.

Aş fi putut ghici mai bine, însă oricum, mă aşteptam să-l văd aruncându-şi umbra lungă pe vreo stradă în care să se îmbulzească toată ziua vizitatorii. A fost o mare surpriză pentru mine să-l găsesc într-un colţ retras şi liniştit, departe de locurile de mare afluenţă şi înconjurat de un covor neted de verdeaţă. Grupul de clădiri concentrate pe şi împrejurul acestui covor (incluzând turnul, baptisteriul, catedrala şi Basilica Campo Santo) este poate cel mai neobişnuit şi cel mai frumos din întreaga lume şi, datorită faptului că sunt adunate acolo, la un loc, departe de tumultul oraşului, ele capătă un caracter deosebit, venerabil şi impresionant. Ele constituie esenţa arhitecturală a unui oraş vechi, din care pulsul de viaţă nouă şi cartierele moderne au fost eliminate.

Simond compară Turnul cu obişnuitele imagini ale Turnului Babei din cărţile pentru copii. Este o comparaţie destul de fericită, care defineşte construcţia mai bine decât o sumedenie întreagă de capitole de măiastră descriere. Nimic nu poate depăşi gingăşia şi graţia construcţiei. În timpul ascensiunii către vârf (care se face pe o scară uşor de urcat), nu-ţi dai prea mult seama de înclinaţie, însă, odată ajuns sus, ea devine evidentă, dându-ţi impresia că te afli pe un vapor aplecat într-o parte din cauza refluxului. Senzaţia pe care o ai privind în jos, când te afli în galerie şi vezi coloană care se depărtează dinspre bază, este de-a

dreptul uimitoare; şi-am văzut chiar un vizitator fricos care, după ce a privit în jos, s-a proptit în mod involuntar de Turn, ca şi cum ar fi vrut să-l împiedice să cadă! Tot atât de ciudată este şi senzaţia pe care o ai când priveşti de la bază în sus, ca printr-un tub înclinat. Cu siguranţă că turnul este înclinat numai atât cât şi-ar dori turiştii. Impulsul firesc la nouăzeci şi nouă de oameni dintr-o sută, care ar dori să se întindă pe iarba de sub turn, că să se odihnească şi să contemple clădirile învecinate, va fi probabil, să nu-şi aleagă locul de sub partea înclinată.

Nenumăratele frumuseţi ale catedralei şi ale baptisteriului nu au nevoie de vreo recapitulare din partea mea, deşi în acest caz, ca şi în altele o sută, găsesc că este greu să separ propria-mi plăcere de a mi le reaminti de plictiseala pe care vi-o provoc dumneavoastră amintindu-le. În prima clădire se află un portret al Sfintei Agnes, pictat de Andrea del Sarto, iar în cea de-a doua se găsesc o varietate de coloane bogate, care grozav mă mai ispitesc să le descriu.

Sper că nu-mi încalc hotărârea de a nu intra în descrieri amănunţite, dacă amintesc aici cunoscutul Campo Santo, unde mormintele năpădite de iarbă sunt săpate în pământ adus acum mai bine de şase sute de ani de la Locurile Sfinte, fiind înconjurate de nişte ganguri boltite, a căror pardoseală de piatră îl străbat, prin ornamente delicate, lumini şi umbre atât de zglobii, încât, cu siguranţă, nici cea mai întunecată memorie nu le va uita vreodată. Pereţii acestui loc solemn sunt acoperiţi cu fresce vechi, în mare parte şterse şi foarte ciudate. Cum se întâmpla adeseori în Italia, în fiecare colecţie de pictură de orice fel se pot vedea nenumărate chipuri, iar într-unul din acestea am găsit o uimitoare asemănare (întâmplătoare) cu Napoleon. La un moment dat, obişnuiam chiar să-mi delectez imaginaţia, întrebându-mă dacă aceşti pictori de odinioară n-au avut cumva vreo presimţire în legătură cu bărbatul care avea să provoace atâtea distrugeri artei şi ai cărui soldaţi aveau să tragă la ţintă în picturile celebre şi să-şi adăpostească

bidiviii, ca într-un grajd, printre triumfurile arhitecturii. Însă mutra de corsican abundă într-atât în unele regiuni ale Italiei în aceste zile, încât explicaţia mai banală a simplei coincidenţe este inevitabilă.

Dacă, datorită turnului înclinat, Pisa este a şaptea minune a lumii, ea poate tot atât de bine să pretindă a fi cel puţin a doua sau a treia în ceea ce priveşte cerşetorii. Aceştia îl pândesc pe nefericitul vizitator la fiecare cotitură, îl escortează la orice uşă ar vrea să intre şi rămân acolo să-l aştepte, primind între timp întărituri puternice de la alţi cerşetori, care vin şi se postează la toate uşile pe unde ar putea acesta să iasă. Scrâşnetul uşii provoacă un strigăt general şi, în momentul în care apare, vizitatorul este înconjurat şi toţi năvălesc peste el cu droaia lor de zdrenţe şi diformităţi. Cerşetorii par să întruchipeze tot comerţul şi activitatea Pisei. În afară de aerul fierbinte nu simţi nimic altceva. Mergând pe străzi, poţi foarte uşor confunda faţadele caselor adormite cu dosurile lor. Sunt atât de nemişcate, de liniştite şi de diferite de casele locuite, încât oraşul pare veşnic a fi în zorii zilei sau în timpul unei sieste generale a locuitorilor. Seamănă şi cu acele fundale din stampele ordinare sau din vechile gravuri în care ferestrele şi uşile caselor sunt sugerate corect şi neconvingător şi în care se vede o siluetă (un cerşetor, desigur) îndepărtându-se într-o perspectivă fără sfârşit.

Cu totul altfel este Livorno, devenit celebru datorită mormântului lui Smollett1, un oraş prosper, stăpânit de spiritul practic şi afacerist, şi unde lenea este izgonită de comerţ.

1 Smollett, Tobias George (1721-l771), autor, printre alte romane, al celebrelor Roderick Random, Peregrine Pickle, Humphry Clinker. A murit la Monte Nero, lângă Livorno (N. T.).

Reglementările în vigoare pe aici în privinţa negoţului şi a negustorilor sunt foarte generoase şi largi, încât nu-i de mirare că oraşul trage profituri mari de pe urma lor.

Livorno avea odată faimă rea din cauza cuţitarilor şi, ca să fim drepţi, nu pe degeaba. Nu cu mulţi ani în urmă, pe aici există un distins club de asasini ai cărui membri nu aveau nicidecum dorinţa de a face rău cuiva în mod deosebit, însă uneori înjunghiau oameni noaptea, pe străzi, numai pentru plăcerea şi emoţia pe care le-o oferea această distracţie. Cred că Preşedintele acestei amiabile societăţi era cizmar. Până la urmă, a fost arestat şi clubul a fost desfiinţat. Probabil că acest club ar fi dispărut şi aşa, în desfăşurarea firească a evenimentelor, chiar înainte de a apărea calea ferată dintre Livorno şi Pisa, care este foarte bună şi care a uimit întreaga Italie printr-un precedent de punctualitate, ordine, cinste şi continuă perfecţionare: cel mai periculos şi mai eretic factor de înnoire dintre toate. Inaugurarea primei căi ferate italiene trebuie să fi produs un fel de cutremur la Vatican! După ce ne-am întors la Pisa, unde am tocmit un vetturino mai potolit, care avea patru cai, pentru a ne duce mai departe, până la Roma, am călătorit toată ziua prin frumoasele sate şi prin peisajul încântător al Toscanei. În această parte a Italiei, crucile de pe marginea drumului sunt foarte numeroase şi neobişnuite. Rareori se vede vreo figură pictată pe ele: uneori se desluşeşte câte un chip, dar faptul cu totul şi cu totul neobişnuit este că crucile sunt împodobite cu mici imitaţii cioplite în lemn ale tuturor obiectelor legate în vreun fel sau altul de moartea Mântuitorului. Aşa, de pildă, cocoşul care a cântat cucurigu de trei ori când Petru s-a lepădat de învăţătorul său este cocoţat de obicei chiar în vârf şi e un adevărat fenomen ornitologic! Sub el se află inscripţia. Apoi, pe scândura transversală se află lancea, săgeata cu buretele înmuiat în oţet şi apă, cămaşa fără cusătură trasă la sorţi de soldaţi, paharul cu care aceştia au aruncat zarurile, ciocanul cu care au fost bătute piroanele, cleştii cu care au fost scoase, scara care a fost sprijinită pe cruce, cununa de spini, instrumentul de flagelare, felinarul cu care s-a dus Maria la mormânt (aşa cel puţin presupun eu) şi sabia cu care Petru

l-a lovit pe servitorul marelui preot: un adevărat magazin de jucării, repetat la fiecare patru sau cinci mile de-a lungul şoselei.

În seara celei de a două zile de când părăsiserăm Pisa, am ajuns în vechiul şi frumosul oraş al Sienei. Aici tocmai se desfăşura ceea ce numesc ei carnavalul, însă, cum tot secretul acestuia consta într-o duzină sau două de oameni care se plimbau pe strada principală, purtând măşti obişnuite, cumpărate de la magazinele de jucării, şi fiind mai trişti, dacă e posibil, decât semenii lor din Anglia, nu mai pomenesc nimic din toate acestea. Dimineaţa următoare, devreme, ne-am dus să vedem catedrala, care este extrem de pitorească, dinăuntru şi mai ales pe dinafară, apoi locul de târg, sau marea piazza, care este cu adevărat mare şi împodobită cu o fântână cu muştiucul rupt. Am mai vizitat câteva case gotice ciudate şi un turn de cărămidă înalt şi pătrat; în vârf acest turn avea atârnat în afară (lucru foarte curios în Italia) un clopot enorm. Oraşul aduce întrucâtva cu Veneţia, dar fără apă. Mai sunt câteva palazzi deosebite la înfăţişare în oraşul vechi şi, fără să fie (pentru mine) tot atât de interesant ca Verona ori ca Genova, Siena este un loc de vis, fantastic şi nespus de interesant în felul său.

Imediat ce am terminat de văzut toate acestea, am pornit mai departe şi, pe când treceam printr-un ţinut cam mohorât (nu se vedea decât viţa de vie, nişte simpli araci în această perioadă a anului), ne-am oprit, ca de obicei, o oră-două în miezul zilei ca să se odihnească şi caii, aceasta fiind o clauză prevăzută în orice contract încheiat cu un vetturino. Am pornit-o din nou mai departe, printr-o regiune care, pe măsură ce înaintam, se făcea tot mai mohorâtă şi mai sălbatică, până ce a ajuns să arate tot atât de pustie şi de dezolantă ca un peisaj din Scoţia. Curând după lăsarea întunericului, ne-am oprit pentru popasul de noapte la osteria din La Scala, care nu-i decât o casă singuratică şi atâta tot. Familia toată era adunată în

bucătărie, în jurul unui foc straşnic ce ardea pe o platformă de piatră înaltă cam de un metru, îndeajuns de mare ca să se poată frige un bou întreg. La etajul de sus, singurul etaj al acestui han, se găsea o sala lungă şi pustie, prevăzută într-un colţ retras cu o ferestruică foarte mică şi cu patru uşi negre ce dădeau în patru dormitoare întunecate, dispuse care încotro. Ca să nu mai pomenim şi de o altă uşă neagră, care dădea într-o altă sala mare, cufundată şi ea în întuneric şi prevăzută cu o scară ce trecea brusc printr-un fel de uşă-trapă din podea, în timp ce deasupra se întrezăreau căpriorii tavanului; un mic dulăpior cu aspect dubios era pitit într-un colţ obscur şi peste tot erau împrăştiate cuţite. Vatra era o construcţie de cea mai pură arhitectură italienească, aşa încât era practic imposibil să o vezi din cauza fumului. Ospătăriţa arăta că nevasta unui brigand şi pe cap purta un acoperământ care i se potrivea de minune. Câinii lătrau de parcă înnebuniseră, iar ecourile întorceau complimentele care li se făceau. Pe o rază de douăsprezece mile nu se mai găsea nici o altă casă şi locurile aveau o înfăţişare atât de sumbră, încât te puteai aştepta să fii atacat oricând de bandiţi.

La toate acestea s-au adăugat zvonurile (care n-au îmbunătăţit deloc situaţia) că de câteva nopţi bântuiau tâlharii de drumul mare, fioroşi şi îndrăzneţi, şi că de curând aceştia opriseră poştalionul chiar în apropierea hanului. Se mai ştia că-i pândiseră nu de mult pe nişte călători chiar pe Muntele Vezuviu şi pe la toate hanurile de la marginea drumului nu se vorbea decât de asta. Dar, cum tâlharii nu ne interesau (fiindcă aveam cu noi prea puţine lucruri de valoare), ne-am distrat copios pe seama lor şi foarte curând ne-am simţit cât se poate de bine. Ne-am luat deci obişnuita cină în această casă izolată; o cină care poate fi foarte bună, dacă te-ai obişnuit cu ea. În general, ea constă în ceva preparat cu legume ori cu orez – o descriere foarte sumară ar numi felul acesta „supă”, o supă foarte bună la gust dacă adaugi multă brânză rasă, o grămadă de

sare şi piper din abundenţă. Urmează jumătatea de pasăre din care a fost făcută supa. După ea vine un porumbel înăbuşit, cu garnitură de pipote şi ficaţi, de la el şi de la alte păsări. Pe urmă ni se serveşte o bucăţică de friptură de vacă, de mărimea unei mici chifle franţuzeşti. Ni se mai aduc o bucată de brânză parmezan şi cinci mere veştede, îngrămădite toate la nimereală pe o farfurioară, înghesuite unul în altul, ca şi cum fiecare ar încerca să se salveze de posibilitatea de a fi mâncat. La urmă bem cafeaua, după care la culcare! Nu mai iei în seamă nimic: nici pardoseala de cărămidă, nici uşile căscate, nici ferestrele trântite; nu te mai deranjează nici caii, care sunt adăpostiţi într-un grajd aflat chiar sub pat şi care sunt atât de aproape, încât te trezeşti ori de câte ori unul din ei tuşeşte sau sforăie. Dacă sunteţi bine dispuşi şi amabili cu oamenii din jurul dumneavoastră şi le vorbiţi frumos, credeţi-mă pe cuvânt că veţi fi întotdeauna trataţi foarte bine, în modul cel mai îndatoritor, chiar şi în cel mai rău han din Italia. Astfel veţi putea călători de la un capăt la altul al ţării (în ciuda oricăror poveşti care susţin contrariul), fără că răbdarea să vă fie pusă prea mult la încercare. Mai ales dacă beţi vin de Orvieto sau de Monte Pulciano.

Dimineaţa, când am părăsit acest loc, era tare urât afară. Ne-am continuat drumul şi, pe o distanţă de vreo douăsprezece mile, am trecut printr-un ţinut tot atât de arid, pietros şi sălbatic ca şi Cornwall-ul din Anglia, până ce am ajuns la Radicofani, unde se găseşte un alt han fantomatic şi diavolesc, care pe vremuri era reşedinţă de vânătoare a ducilor de Toscana. Clădirea are atât de multe coridoare şi camere sinistre, încât toate istoriile cu omoruri şi fantome care s-au scris până acum ar putea foarte bine să-şi aibă originea aici. La Genova se află destule palazzi vechi şi oribile şi unul dintre ele în special, văzut din afară, nu se deosebeşte cu mult de acest han din Radiocofani, care are ceva numai al lui: este atât de încâlcit, totul scârţâie, mişună viermii şi se aud zgomote ciudate, uşile sunt toate

date de perete, piciorul îţi alunecă pe scările prăvălite, încât o casă ca asta n-am mai văzut niciodată nicăieri. Oraşul, aşa cum este situat, pare să atârne pe o coadă de deal, deasupra şi în faţa hanului. Locuitorii sunt cerşetori cu toţii şi, cum văd că se apropie o trăsură, se reped asupra ei ca nişte păsări de pradă.

Când am ajuns în trecătoarea din munte, care se află dincolo de han, vântul (aşa cum ne preveniseră şi gazdele) era atât de puternic, încât am fost obligat să o scot pe soţia mea din trăsură, că să nu fie azvârlită cu trăsură cu tot, şi a trebuit să ne ţinem bine pe partea din care bătea vântul (atât cât ne permiteau puterile) ca să o împiedicăm să alunece Dumnezeu ştie unde. Socotind doar după tăria vântului, furtuna stârnită s-ar fi putut lua la întrecere cu o furtună din Atlantic şi avea şanse destul de mari să câştige. Rafalele pogorându-se din nişte viroage din munţii din dreapta noastră măturau totul în cale, încât am privit cu o adevărată groază la mlaştina întinsă din stânga şi am văzut că prin apropiere nu era nici urmă de tufiş sau crenguţă de care să ne ţinem. Ne temeam că, odată luaţi pe sus, n-am fi avut altă soartă decât să fim azvârliţi în apă ori în spaţiu. Ba cădea zăpada, ba grindina, ba ploua, fulgera şi tuna, iar valurile de ceaţă se rostogoleau cu o viteză incredibilă. Domnea întunericul, era îngrozitor, eram înconjuraţi de o singurătate de nedescris; peste munţi se înălţau alţi munţi, învăluiţi în nori dezlănţuiţi, şi pretutindeni era o vijelie atât de mânioasă, de vertiginoasă, de violentă şi de tumultuoasă, încât nici nu se putea evoca decorul, atât era de emoţionant şi de măreţ.

Când am scăpat de furtună, am simţit o mare uşurare şi senzaţia aceasta nu ne-a părăsit nici măcar când am depăşit murdarul post de frontieră în domeniile papale. După ce am trecut prin două orăşele (într-unul din ele, Acquapendente, am văzut un alt „carnaval” care se reducea la un bărbat costumat şi mascat în femeie şi o femeie costumată şi mascată în bărbat, care umblau foarte trişti şi murdari până

la glezne pe străzile pline de noroi) am ajuns, în amurg, foarte aproape de Lacul Bolsena, pe al cărui mal se află un orăşel cu acelaşi nume, vestit din cauza malariei care bântuie pe acolo; în afară de orăşel, pe malurile lacului nu se află nici o altă casă, (fiindcă nimeni nu se încumetă să se stabilească acolo), iar pe apele sale nu pluteşte nici o barcă şi nici măcar un băţ ori vreun par nu întrerupe monotonia de nedescris a celor douăzeci şi şapte de mile de apă. Am pătruns în orăşel târziu, din cauza drumurilor foarte rele, desfundate în urma ploilor abundente, la care, după căderea întunericului, s-a adăugat aspectul mohorât al peisajului cu adevărat insuportabil.

În ziua următoare, la apusul soarelui, am intrat într-un decor de o dezordine cu totul diferită. Trecuserăm prin Montefiascone (renumit pentru vinul său) şi prin Viterbo (renumit pentru fântânile sale) şi, după ce am urcat la deal pe o distanţă de opt sau zece mile, am ajuns brusc la marginea unui loc singuratic: pe un mal foarte frumos, se întindea o pădure bogată; celălalt mal, complet pustiu şi arid, era închis între nişte dealuri vulcanice cu un aspect dezolant. Pe locul unde se află acum acest lac se înălţa odinioară un oraş. Într-o bună zi oraşul a fost înghiţit şi în locul lui a apărut lacul. Pe aici circulă nişte legende vechi (întâlnite în multe alte părţi ale lumii), potrivit cărora în străfunduri se poate vedea, când apa e limpede, cetatea distrusă; oricum ar fi, oraşul a dispărut de pe faţa pământului. Deasupra lacului ţâşnesc jeturi de nămol şi apă clocotită, ca nişte stafii peste care s-a prăbuşit brusc tărâmul celălalt, nemaiputând să se întoarcă de acolo. Par să aştepte trecerea secolelor, până când locul va fi din nou zgâlţâit de un cutremur şi când toate se vor afunda sub pământul despicat, dispărând pentru totdeauna. Dar nefericitul oraş scufundat nu este şi nici nu poate fi mai pierdut şi mai lugubru decât dealurile prefăcute în scrum sau apa încremenită a lacului. Soarele roşu privea ciudat peste aceste ape, de parcă ar fi ştiut că sunt sortite

cavernelor şi întunericului; apa mohorâtă sugea noroiul şi se strecura tăcută printre ierburile şi trestiile mlaştinii, ca şi cum distrugerea vechilor turnuri şi acoperişuri de case şi moartea tuturor locuitorilor născuţi şi crescuţi acolo îi apasă încă greu conştiinţa.

O scurtă călătorie ne-a dus la Ronciglione: un orăşel arătând ca o cocină imensă, unde ne-am petrecut noaptea. În dimineaţa următoare la orele şapte am pornit spre Roma.

Imediat ce am ieşit din Ronciglione, am pătruns în campagna romana, o câmpie întinsă (după cum ştiţi), unde puţini oameni pot trăi şi unde, pe distanţe de mile şi mile, nu se arată nimic care să contrazică teribila monotonie şi tristeţe. Dintre toate ţinuturile care există în afara porţilor Romei, aceasta este locul cel mai potrivit pentru un Oraş al Morţilor.

Atât de trist, de lugubru şi de misterios în tăinuirea ruinelor este acest ţinut, încât se aseamănă foarte mult cu pustietăţile în care, în zilele de demult ale Ierusalimului, erau părăsiţi cei posedaţi de diavol, ca să urle şi să se sfâşie între ei. Aveam de parcurs treizeci de mile prin această campagna şi pe distanţa a douăzeci şi două din ele n-am văzut nimic altceva decât, ici-colo, câte o casă singuratică sau câte un păstor cu înfăţişare de brigand; părul îi acoperea toată faţa şi era înfăşurat până la bărbie într-o manta cafenie, murdară. După ce am străbătut această distanţă, ne-am oprit ca să se odihnească niţel caii, iar noi să luăm prânzul într-o cârciumioară nenorocită, într-un loc bântuit de malarie, în care fiecare centimetru de perete sau bârnă era (conform obiceiului) zugrăvit şi decorat inimaginabil de urât, cu imitaţii de draperie şi lire asimetrice desenate atât de prost, de parcă ar fi fost şterpelite din decorul vreunui circ ambulant.

După ce ne-am pus din nou în mişcare, am început, cuprinşi de o adevărată nerăbdare, să ne încordăm privirea, căutând spre Roma; şi când, în cele din urmă,

după o milă sau două, a apărut în depărtare Cetatea Eternă, aceasta arăta, aproape că mi-e teamă să scriu cuvântul, ca Londra!!! Oraşul se întindea în faţa noastră sub un nor gros, cu nenumăratele-i turnuri, clopotniţe şi acoperişuri ce se înălţau spre cer, iar deasupra tuturor trona o cupolă imensă. Mărturisesc că, de la depărtarea aceea, oricât de absurdă ar fi comparaţia, oraşul semăna atât de mult cu Londra, încât, dacă mi l-ai fi arătat într-o oglindă, aş fi jurat că nu putea fi altceva.

ROMA.

În ziua de 30 ianuarie, cam pe la orele patru după-amiaza, am intrat în Cetatea Eternă prin Porta del Popolo (era o zi întunecată, noroasă şi plouase cu găleata până atunci) şi am pătruns de îndată în cortegiile periferice ale carnavalului. Nu ne-am dat seama atunci că ceea ce vedeam nu era decât o extremitate a mării de măşti care se învârteau încet în jurul unei piazza, până prindeau un prilej bun de a se strecura în şuvoiul de trăsuri, ca să ajungă la timp în centrul festivităţii şi, dând brusc peste puzderia de măşti, murdari şi obosiţi de drum, nu eram prea bine pregătiţi ca să gustăm spectacolul.

Trecuserăm Tibrul pe Ponte Molle, la două sau trei mile de acolo. Avea o culoare gălbuie, aşa cum se cuvine, şi îşi urma grăbit cursul printre malurile surpate şi noroioase, cu un aspect care promitea locuri pustii şi ruine. Costumele de mascaradă ale carnavalului contrastau violent cu această promisiune. N-am întâlnit nici măreţe ruine, nici urme solemne ale antichităţii – toate se aflau în partea cealaltă a oraşului. Nu erau parcă decât străzi lungi, cu banale magazine şi case, aşa cum se pot vedea în orice oraş european; oameni grăbiţi, echipaje, simpli pietoni care circulau încolo şi încoace şi o mulţime de străini vorbăreţi. Nu era Roma mea (Roma închipuirii orişicui, bărbat în toată firea ori adolescent; era o Romă dărăpănată, decăzută şi moţăind în soare printre grămezile de ruine), tot aşa cum Place de la Concorde din Paris nu este la Roma. Eram

pregătit să dau peste un cer înnorat, peste o ploaie tristă şi rece, peste străzi pline de noroi, însă la asta nu mă aşteptam şi mărturisesc că în seara aceea m-am dus la culcare într-o dispoziţie foarte ambiguă şi cu un entuziasm mult scăzut.

A doua zi, de îndată ce am ieşit în oraş, ne-am grăbit să ajungem la Sf. Petru. Din depărtare, catedrala arăta imensă, însă, cu cât te apropiai mai mult, cu atât devenea mai mică. Nimic nu poate întrece frumuseţea piazzei din faţa basilicii, cu ciorchinele de coloane desăvârşit lucrate şi fântânile din care ţâşnesc debordante jeturi de apă extrem de răcoroase, imense, slobode şi frumoase. Prima impresie pe care o ai când pătrunzi în interior este o dezlănţuire de măreţie şi splendoare, iar mai presus de toate contemplarea cupolei îţi dă o senzaţie care nu se uită niciodată. Când am fost noi, tocmai se făceau pregătiri pentru o festa; maiestuoşii stâlpi de marmură erau înfăşuraţi în nişte draperii cam ieftine şi ridicole, colorate în roşu şi galben; altarul şi intrarea în capela subterană, aflată în faţa acestuia, chiar în mijlocul catedralei, se asemănau cu atelierul unui aurar sau cu decorul unei pantomime montate faustos. Şi, cu toate că eram cât se poate de conştient de frumuseţea locului (sper), nu am simţit nici o emoţie deosebit de puternică. Am fost infinit mai impresionat în multe din catedralele englezeşti, ascultând orga, sau în bisericile noastre de la ţară, când cântă toată adunarea. Avusesem o senzaţie mult mai plină de mister şi uimire în Catedrala San Marco din Veneţia.

Când am ieşit din sfântul locaş (am stat acolo aproape o oră, uitându-ne la cupolă, şi n-am fi rămas să „inspectăm” toată catedrala atunci pentru nimic în lume) i-am spus vizitiului: „Du-ne la Colloseum”. După vreun sfert de ceas, ne-am oprit la poarta acestuia şi am intrat.

Nu este deloc o ficţiune, ci adevărul adevărat, spus cu cea mai mare sinceritate: locul este atât de sugestiv şi de distinct, încât, pentru o clipă – de fapt, când păşeşti

înăuntru cei care vor îşi pot imagina întreaga construcţie desfăşurându-se în faţa lor aşa cum era odinioară: cu miile de chipuri întărâtate, privind în arenă la încleştări, la sânge şi la praf, alcătuind un spectacol ce depăşeşte orice posibilitate de descriere. În clipa următoare însă, singurătatea locului, frumuseţea înfricoşătoare şi dezolarea fără margini îl cuprind pe vizitator ca o durere surdă şi niciodată în viaţă, poate, el nu va fi atât de tulburat şi de copleşit la vederea unei privelişti străine de propriile sale afecţiuni şi nenorociri.

Să vezi Colloseumul fărâmiţându-se acolo, cu câte un centimetru în fiecare an; zidurile şi arcadele năpădite de verdeaţă; coridoarele deschise luminii zilei; iarba înaltă crescând printre loji; puieţii de ieri, răsărind în parapetele zdrenţuite, şi gata să lege rod – au încolţit din seminţe căzute la întâmplare pe aici din ciocul păsărilor ce-şi au cuiburile printre crăpăturile zidurilor; să vezi arena de luptă, umplută cu pământ acum, sau paşnica cruce plantată în centru; să urci în sălile de sus şi să priveşti ruine, ruine şi iar ruine peste tot; arcurile triumfale ale lui Constantin, Septimiu Sever şi Titus; Forul Roman; Palatul Cezarilor; templele vechii credinţe, decăzute şi năruite – să vezi toate acestea înseamnă să dai cu ochii de stafia vechii Rome, oraş antic corupt şi minunat întotdeauna, bântuind chiar pământul pe care păşeau altădată propriii ei cetăţeni. Este spectacolul cel mai impresionant, cel mai demn, cel mai solemn, mai măreţ şi mai trist din câte se pot imagina. Niciodată, de la începuturile sale sângeroase, înfăţişarea giganticului Colloseum, martor al vieţii celei mai destrăbălate, nu a mişcat vreo inimă aşa cum o face azi la cei care-l văd în ruină. Slavă Domnului, doar o ruină!

Şi, aşa cum depăşeşte în înălţime toate celelalte vestigii, ridicându-se ca un munte între morminte, tot aşa supravieţuiesc influenţele lui străvechi, întrecând în firea fiorosului şi crudului popor roman toate celelalte rămăşiţe ale mitologiei şi măcelurilor Romei! Fizionomia italianului i

se schimbă pe măsură ce vizitatorul se apropie de oraş; frumuseţea lui devine diavolească şi arareori se găseşte o înfăţişare dintr-o sută, printre oamenii de rând, care să nu se potrivească şi să nu se bucure într-un Colloseum renovat chiar mâine.

Aceasta era Roma! O Romă cum nimeni nu şi-o poate imagina în deplinătatea şi grozăvenia splendorii ei! Ne-am plimbat afară din oraş, pe Via Appia, şi apoi mai departe, de-a lungul a multe mile de morminte ruinate şi de ziduri aparte, punctate ici şi colo de câte o casă izolată, nelocuită; dincolo de circul lui Romulus, unde urmele carelor, locurile judecătorilor, competitorilor şi spectatorilor se pot vedea la fel de bine ca şi în timpurile de demult; am trecut de mormântul Ceciliei Metella, dincolo de ultimile împrejmuiri, garduri vii, stâlpi ori ziduri; mai departe, în întinsa campagna, unde nu se zăreşte altceva decât o serie de ruine. Cu excepţia acelei părţi în care Apeninii din depărtare întimpină vederea în stânga, întregul peisaj nu e decât un vast câmp de dărâmături. Apeducte sfărâmate, părăsite în pitoreşti mănunchiuri de arcade; temple în paragină, morminte prăvălite. Un deşert al decăderii, sumbru şi dezolant, dincolo de orice închipuire; o întreagă istorie zace în fiecare piatră care acoperă pământul.

Duminică, Papa a asistat la slujba mare de la Catedrala Sf. Petru. Impresia pe care mi-a făcut-o catedrala la această a două vizită nu s-a deosebit cu nimic de cea de la prima şi a rămas aceeaşi după multe alte reveniri. Nu este chiar atât de impresionantă şi nici emoţionantă. Este un edificiu imens, în care gândul nu găseşte nici un loc să se odihnească şi oboseşte cutreierând de colo-colo. Scopul anume al locului nu este exprimat în nimic din ceea ce vezi, afară de cazul în care îi examinezi detaliile şi examinarea lor este incompatibilă cu locul însuşi! Ar putea fi un Panteon, o sală a Senatului, sau un alt trofeu arhitectural care nu are alt scop decât triumful arhitectonicii. Aici, sub un baldachin roşu, se află o statuie neagră a Sfântului

Petru, care depăşeşte mărimea naturală; degetul mare de la picior este sărutat în mod constant de bunii catolici. Statuia îţi sare în ochi, atât este de impresionantă şi de veselă. Dar ca operă de artă nu contribuie cu nimic la frumuseţea locaşului şi nici nu exprima înaltul ei scop – cel puţin, eu n-am avut impresia asta.

În spatele altarului este amenajat un spaţiu lung, cu loji de forma acelora de la Opera Italiană din Anglia, însă mult mai bătătoare la ochi prin ornamentaţia lor. În centrul unui fel de teatru astfel format se găseşte o platformă acoperită cu un baldachin, pe care se află tronul Papei. Pardoseala este acoperită cu un covor de cel mai luminos verde; şi combinaţia aceasta de verde, roşu aprins şi purpuriu, laolaltă cu marginile aurite ale draperiilor, arată ca o torţă imensă. Pe fiecare latură a altarului există câte o lojă pentru doamnele străine. Acestea erau pline de cucoane în rochii şi văluri negre. Străjerii din garda papală, în tunicii roşii, pantaloni bufanţi de piele şi cizme cu genunchieră, stăteau cu săbiile lor foarte sclipitoare, trase din teacă, iar de la altar, de-a lungul întregii săli, era păstrat cu stricteţe un coridor format de garda elveţiană a Papei, ai cărei membri poartă o ciudată haină dungată, pantaloni la fel, strânşi pe picior, şi halebarde asemănătoare acelora purtate pe umăr de figuranţii de la teatru, care niciodată nu pot ieşi din scenă îndeajuns de repede şi care pot fi văzuţi, în general, cum îşi pierd timpul în tabăra duşmană, după ce frontul inamic a fost rupt de o convulsie a naturii!

Am ajuns la marginea covorului verde în compania unui mare număr de alţi domni îmbrăcaţi în negru şi am stat acolo, la largul meu, în timpul desfăşurării slujbei. Cântăreţii se aflau într-un fel de ţarc format dintr-o lucrătură de sârmă într-un colţ (ca un imens clopot sub care se păstrează carnea, sau ca o colivie uriaşă) şi cântau cumplit de fals. Pretutindeni în jurul covorului verde se aflau o mulţime de oameni care se agitau în permanenţă: vorbeau unii cu alţii, îl priveau pe Papă prin binocluri, îşi

furau unul altuia, în momentele de curiozitate, puţinele locuri de la baza coloanelor, iar unii rânjeau la cucoane în chip groaznic. Presărate ici şi colo se aflau mici grupuri de călugări (franciscani ori capucini în veşmintele lor aspre, cafenii şi cu glugi moţate), care făceau un straniu contrast cu ecleziaştii din ordinele superioare, îmbrăcaţi în straie strălucitoare şi care îşi vedeau umilinţa răsplătită din plin prin faptul că erau îmbrânciţi cu umerii şi cu coatele la dreapta, la stânga şi în toate părţile. Unii dintre ei aveau sandalele şi umbrelele pline de noroi şi hainele pătate, întrucât veniseră pe jos de la ţară. Chipurile celor mai mulţi erau tot atât de aspre şi de dure ca şi îmbrăcămintea pe care o purtau; privirea lor stăruitoare, prostească, uniformă, oarbă la toată gloria şi splendoarea din jur, avea ceva pe jumătate nenorocit, pe jumătate ridicol.

Pe covorul verde însuşi era adunată, în jurul altarului, o întreagă armată de cardinali şi de preoţi în roşu, auriu, purpuriu, violet, alb şi în ţesături fine. Dintre aceştia, unii rătăceau încolo şi încoace prin mulţime, conversând doi câte doi, dădeau şi primeau instrucţiuni ori schimbau saluturi între ei; unii erau în robe negre, alţii în veşminte de ceremonie, însă toţi păreau la fel de preocupaţi. În mijlocul tuturor se strecurau când înăuntru, când afară, iezuiţi cu chipuri misterioase. Nişte tineri englezi se tot perindau pe-acolo neobosiţi, iar câteva persoane neclintite, în sutane negre, îngenuncheaseră cu faţa la perete şi se uitau atent în cărţile de rugăciuni, devenind fără voia lor un fel de capcană omenească, fiindcă propriile lor picioare, aflate în acea poziţie pioasă, le puneau piedică celorlalţi.

Lângă mine, pe podea, se afla un morman de lumânări cu care un om bătrân, într-o robă neagră, ponosită, şi cu un fel de broderie drept guler, ca un ornament de hârtie, din acelea care se pun vară pe cămin, îşi făcea de lucru, distribuind zelos la toţi ecleziaştii câte o lumânare de căciulă. Aceştia umblau o vreme cu ele sub braţ, ca nişte toiege, sau purtându-le în mâneca la fel ca pe nişte măciuci.

Totuşi, la un moment dat al ceremoniei, fiecare şi-a dus lumânarea la Papă, punând-o de-a curmezişul genunchilor Prea Sfinţiei-Sale, ca să fie binecuvântată, după care a luat-o înapoi şi a şters-o repede de acolo. Acest lucru s-a sfârşit într-o procesiune foarte lentă, după cum vă puteţi închipui, şi a luat o groază de timp. Nu fiindcă ar dura prea mult să bine-cuvântezi o lumânare, ci pentru că erau foarte multe lumânări de binecuvântat. În cele din urmă au fost binecuvântate toate, au fost aprinse şi apoi Papa a fost luat pe sus, cu tron cu tot, şi purtat prin toată catedrala.

Trebuie să spun că niciodată, în afară de luna noiembrie, nu am văzut ceva asemănător cu populara sărbătoare englezească din ziua de cinci a acestei luni. Mai lipsea doar un mănunchi de chibrituri şi o lampă. Nici Papa însuşi nu a tulburat asemănarea, deşi este plăcut la înfăţişare şi venerabil. Deoarece această parte a ceremoniei îl ameţeşte şi-i face rău, el închide ochii de cum începe şi, cu ochii închişi, cu mitra cea mare pe cap şi cu capul bălăbănindu-i-se într-o parte şi în alta de scuturăturile purtatului, arată de parcă dintr-o clipă în alta i se va rostogoli masca. Cele două evantaie imense, întodeauna purtate de fiecare în parte, îl însoţeau, desigur, şi în această ocazie. Pe când îl duceau aşa, el binecuvânta asistenţa cu semnul mistic şi, când trecea prin faţa lor, oamenii îngenuncheau. După ce a făcut turul bisericii, a fost purtat înapoi şi, dacă nu greşesc, lucrul acesta s-a repetat pe de-a întregul de trei ori. N-a fost, fireşte, nimic solemn sau de efect în asta, în schimb multe amănunte erau hazlii şi chiar bătătoare la ochi. Remarca aceasta se aplică la tot ceremonialul, în afară de ridicarea azimei pentru împărtăşanie, când toţi soldaţii din gardă s-au lăsat deodată pe genunchi şi şi-au lovit săbiile de pământ – a fost grozav!

Două sau trei săptămâni după aceea, când am vizitat din nou catedrală, m-am urcat în cupolă; draperiile fuseseră îndepărtate şi covorul strâns, însă cadrul mai era încă

acolo, iar rămăşiţele decorului arătau ca nişte plesnituri explodate.

Rămăşiţele decorului arătau ca nişte plesnituri explodate.

Vinerea şi sâmbăta fiind zile solemne de festa, iar duminica întotdeauna o dies non în desfăşurarea carnavalului, am aşteptat cu o oarecare nerăbdare şi curiozitate începutul săptămânii următoare, luni şi marţi fiind ultimele două zile, şi cele mai grozave, ale carnavalului.

Luni după-amiază, pe la orele unu sau două, a început în curtea hotelului o nemaipomenită huruială de trăsuri şi o vânzoleală a tuturor servitorilor; din când în când, pe sub arcada unei porţi sau la vreun balcon apărea subit câte un străin costumat, rămas de căruţă şi neobişnuit încă să poarte costumul cu atâta încredere, încât să poată desfide opinia publică. Toate trăsurile erau deschise şi aveau tapiţeria acoperită cu pânză de bumbac sau cu stambă albă, ca să împiedice murdărirea prin necontenitul bombardament cu bomboane în chip de confeti, iar oamenii se înghesuiau şi se îngrămădeau în fiecare vehicul, care-şi aştepta pasagerii laolaltă cu saci şi coşuri enorme, pline de dulciuri, precum şi munţi de flori legate în mici bucheţele, încât unele trăsuri nu erau numai pline până la refuz de flori, ci inundate de-a dreptul şi, la fiecare smucitură şi hurducătură pe pavaj, aruncau câte ceva din abundenţa lor pe stradă. Ca să nu rămânem mai prejos în aceste pregătiri esenţiale, ne-am îngrijit că doi saci foarte încăpători (fiecare măsura cam un metru), îndesaţi cu bomboane, şi un coş mare, plin cu flori, să fie încărcaţi degrabă în caleaşca pe care o închinaserăm. De la locul nostru de observaţie, într-unul din balcoanele de mai sus ale hotelului, am contemplat aceste pregătiri cu cea mai mare satisfacţie. Trăsurile începând acum să se umple cu clienţi şi să plece, ne-am urcat şi noi într-a noastră şi am pornit-o înarmaţi cu mici măşti de sârmă pentru faţă, întrucât bomboanele, ca şi

vinul contrafăcut al lui Falstaff1, aveau în compoziţia lor şi un fel de clei întărit.

1 Eroul comic din piesele lui Shakespeare Henric al IV-lea şi Nevestele vesele din Windsor (n.t.).

Corso-ul este o stradă lungă de o milă: o stradă cu magazine, palate şi case particulare, care se deschide, din loc în loc, în câte o largă piazza. Verande şi balcoane de toate felurile şi mărimile apar la fiecare casă (adeseori la o cameră sau alta şi nu numai la un anumit nivel, ci la fiecare etaj), dispuse în general cu atât de puţină regularitate, încât, dacă an după an şi anotimp după anotimp ar fi plouat cu balcoane, ar fi bătut grindina cu balcoane, ori ar fi nins cu balcoane, tot n-ar fi putut să apară într-un mod mai dezordonat.

Acest Corso este izvorul de căpetenie şi centrul carnavalului. Toate străzile pe care se desfăşoară serbările fiind păzite cu străşnicie de dragoni din gardă, este necesar ca trăsurile să treacă mai întâi printr-o altă arteră, intrând astfel pe Corso prin capătul cel mai îndepărtat de Piazza del Popolo. În consecinţă, am intrat şi noi în coloana de trăsuri şi câtva timp am înaintat destul de bine; când târându-ne la pas, când mergând la trap câţiva iarzi, când dând înapoi vreo cincizeci, când oprindu-ne de tot. Dacă vreo trăsură mai grăbită ţâşnea zdrăngănind din rând, animată de o nestăpânită dorinţă de a înainta mai repede, era imediat întâmpinată de un dragon călare care, surd precum propria-i sabie scoasă din teacă la toate protestele, o escorta imediat înapoi, tocmai la coada şirului, unde devenea o pată minusculă în cea mai îndepărtată perspectivă. Din când în când, mai schimbăm câte o salbă de confeti cu trăsura din faţă sau din spate, însă principalul amuzament îl constituia capturarea de către dragoni a trăsurilor „rătăcite”.

Curând, am intrat pe o stradă îngustă unde, pe lângă coloana de trăsuri care se târa spre Corso, se strecura o altă procesiune care se întorcea de acolo. Aici, bomboanele

în chip de confeti şi buchetele de flori zburau neîncetat în toate direcţiile şi am fost destul de norocos să observ un domn costumat în războinic grec, nimerindu-l în nas pe un brigand cu perciuni blonzi (acesta tocmai arunca un buchet unei tinere doamne aflată la o fereastră de la primul etaj) cu o precizie îndelung aplaudată de asistenţă. Pe când grecul victorios schimba o remarcă glumeaţă cu un domn mai solid, îmbrăcat în alb-negru, ca şi cum ar fi fost cojit pe jumătate, aflat în pragul unei porţi şi care îl felicita pentru succesul repurtat, a încasat o portocală, venită de pe acoperişul unei case, chiar în plină ureche şi a fost foarte surprins, ca să nu zic derutat. Cu atât mai mult cu cât stătea în picioare şi, datorită faptului că în acel moment trăsura se oprise brusc, şi-a pierdut echilibrul şi s-a îngropat nevrednic în propriile-i flori.

Înaintând astfel, după vreun sfert de oră am ajuns pe Corso şi ar fi greu de imaginat ceva mai vesel, mai strălucitor şi mai viu decât spectacolul de acolo! De la nenumăratele balcoane, de la cel mai de sus şi până la cel mai de jos, fluturau în lumina orbitoare a soarelui draperii colorate în roşu aprins, verde închis, albastru intens, ca să nu mai vorbim de alb şi de auriu. Iar de la ferestre, de pe parapete şi de pe acoperişuri atârnau afară, în stradă, flamuri de cele mai bogate culori şi draperii în nuanţele cele mai ţipătoare şi mai strălucitoare. Clădirile păreau literalmente întoarse pe dos, cu interiorul în afară, tot ce aveau mai vesel şi mai frumos fiind expus spre stradă. Obloanele magazinelor fuseseră scoase şi în vitrine şedeau spectatori întocmai ca în lojile de la vreun teatru simandicos; porţile fuseseră scoase şi ele din ţâţâni şi în locul lor atârnau ghirlande de flori şi plante veşnic verzi; schelele constructorilor se transformaseră în minunate temple strălucind de argint, de aur şi de purpură; şi în fiecare ungher, în fiecare colţ, de la pavajul străzii şi până sus, în vârfurile coşurilor, sclipeau ochii femeilor care dansau, râdeau şi luceau ca lumina pe suprafaţa apei. Se

aflau acolo tot felul de costume, unele fistichii, altele încântătoare. Jachete purpurii, absurde; brâuri neobişnuite, mai înşelătoare decât cele mai drepte corsaje; veşminte poloneze întinse şi strânse pe corp, ca nişte agrişe coapte; căciuli greceşti, agăţate pe-o parte în părul negru, Dumnezeu ştie cum; orice închipuire sălbatică, ciudată, îndrăzneaţă, reţinută, pricăjită, zăpăcită era ilustrată în câte-un costum, dar în zăpăceala şi veselia generală zămislitorul acesteia uita de ea, de parcă cele trei apeducte, încă întregi, ar fi adus, pe arcadele lor robuste, apele lui Lethe1 la Roma.

1 Zeiţa Uitării; numele uneia din apele Infernului, care făcea sufletele celor morţi să uite de viaţa pe Pământ (N. T).

Trăsurile se înghesuiau acum câte trei pe acelaşi rând, iar în locurile mai largi, câte patru; adeseori rămâneau pentru mai mult timp nemişcate, părând nişte mase compacte de lumină multicoloră; prin furtuna de flori arătau ca nişte buchete crescute nebuneşte. Uneori caii purtau un harnaşament bogat împodobit, alteori erau gătiţi de la cap la coadă cu panglici care fluturau pe lângă ei. Unele trăsuri erau mânate de birjari cu feţe duble: cu una se uită chiorâş la cai, iar cu cealaltă privea, cu nişte ochi nemaipomeniţi, în trăsură şi amândouă răpăiau în grindina de bomboane. Alţi birjari erau îmbrăcaţi femeieşte, purtând lungi cârlionţi, fără bonetă, şi arătau neînchipuit de ridicoli când păţeau ceva cu caii (în astfel de împrejurări mânatul provoacă nenumărate dificultăţi). În aceste momente de destindere generală, frumoasele femei romane în loc să şadă, se urcă pe caprele şi pe pernele trăsurilor, ca să vadă şi să fie văzute mai bine şi, Doamne! au nişte fuste unduitoare, talii delicate, forme binecuvântate, chipuri surâzătoare, bine dispuse şi atât de plăcute, de ţi-e mai mare dragul! Vedeam aci coviltire mari, pline cu fete: drăguţe – treizeci sau mai multe la un loc – şi rafalele revărsate asupra şi dinspre aceste purtătoare de foc, ca în basme, împroşcau cu flori şi bomboane timp de zece minute şi mai mult Ocupanţii

trăsurilor care zăboveau în vreun loc; anume se angajau în mod deliberat în luptă cu cei din alte trăsuri ori cu cei ce priveau de la ferestrele de jos, iar spectatorii de la balcoane şi de la ferestrele de mai sus, alăturându-se tămbălăului, atacau ambele tabere, deşertând peste ele mari cantităţi de confeti care se pogorau asupra celor din stradă ca un nor de făină, albindu-i pe toţi într-o clipită, ca pe nişte morari. Şi tot aşa, trăsuri peste trăsuri, costume peste costume, culori peste culori, mulţimi peste mulţimi, la nesfârşit. Bărbaţii şi băieţii se agăţau de roţile trăsurilor, trăgându-le înapoi, sau mergeau în urma lor şi se aruncau între picioarele cailor, ca să adune florile împrăştiate, pentru a le revinde; indivizi mascaţi, mergând pe jos (în general aceştia erau cei mai hazlii) şi purtând nişte costume de curte neînchipuit de groteşti, observau mulţimea prin nişte ochelari enormi şi, ori de câte ori descopereau vreo bătrână doamnă, la o fereastră, cădeau într-un nesfârşit extaz de dragoste; lungi şiruri de policinelli purtau băşici sparte, înfipte în capete de prăjini; o căruţă era plină de nebuni care ţipau şi sfărâmau totul; o altă trăsură era ocupată de nişte mameluci cu chip grav, purtând în mijlocul lor un stindard de coadă de cal; un grup de ţigănci angajate într-un formidabil conflict cu un transport de marinari; un maimuţoi cocoţat pe o prăjină, înconjurat de animale stranii cu feţe de porc şi cozi de leu, purtate sub braţ sau pe umeri; trăsuri peste trăsuri, costume peste costume, culori peste culori, mulţimi peste mulţimi, la nesfârşit. Cu totul nu erau prea multe personaje reprezentative, dacă ne gândim la numărul celor costumaţi, însă principala savoare a spectacolului consta în bună dispoziţie generală, în varietatea culorilor şi luminilor, în strălucire şi în abandonarea totală în nebunia clipei – abandonarea este atât de completă, atât de contagioasă şi atât de irezistibilă, încât până şi cel mai băţos dintre străini se îneacă până la brâu în flori şi bomboane, ca şi cum ar fi cel mai aprig dintre romani şi nu se mai gândeşte la nimic altceva până la

ceasurile patru şi jumătate, când sunetele de trompetă şi vederea dragonilor care încep să evacueze strada îi amintesc brusc (spre marele său regret) că asta nu este singura îndeletnicire a vieţii sale.

Modul în care este degajată strada, pentru cursa de la orele cinci, sau modul în care aleargă caii în cursă prin torentul de oameni, fără să calce în picioare vreunul, depăşeşte posibilitatea mea de înţelegere. Cum-necum, trăsurile se retrag în străzile lăturalnice sau se duc în Piazza del Popolo, iar spectatorii iau loc în nişte tribune improvizate în piaţă, în timp ce alte zeci de mii se aliniază de-a lungul Corso-ului, pe ambele părţi, până ce caii sunt aduşi într-o piazza, la baza aceleiaşi columne care, timp de secole, a vegheat jocurile şi cursele de care din Circus Maximus.

Caii pornesc la un anumit semnal. De-a lungul coridorului viu, pe întregul traseu al Corso-ului, ei aleargă ca vântul: fără jochei, după cum bine ştie toată lumea, cu ornamente strălucitoare pe spate şi răsucite în coamele împletite, şi cu nişte biluţe mici şi grele, prevăzute cu vârfuri ascuţite, fixate pe trup, care li se lovesc încontinuu de coaste, ca să-i îmboldească. Zornăiala acestor harnaşamente şi scăpăratul copitelor pe pietrele din pavaj, furia goanei de-a lungul străzii care vuieşte de lume, ba mai mult chiar, tunul care trage: toate aceste zgomote sunt nimic pe lângă mugetul mulţimii şi pe lângă strigătele şi bătăile din palme. Însă totul se termină curând, aproape brusc. Oraşul mai este încă zguduit de canonadă. Caii se năpustesc în covoarele puse de-a curmezişul străzii, ca să-i oprească: ţinta a fost atinsă şi acum se împart premiile (acordate în parte de către sărmanii evrei, drept compensaţie a faptului că nu aleargă ei înşişi în nişte curse pe jos) şi astfel ia sfârşit distracţia din acea zi.

Dacă în penultima zi spectacolul acesta abundă în lumină, veselie şi spectatori, în ziua de închidere el atinge paroxismul culorii, înghesuielii şi tărăboiului nebunesc,

încât numai amintirea lor mă face să ameţesc şi acum. Aceleaşi distracţii, mult sporite şi intensificate în ardoarea cu care sunt urmărite, continuă până la ora închiderii. Întrecerea este repetată; tunurile trag din nou; strigătele şi bătăile din palme răsună iar; se trage din nou cu tunurile; întrecerea se termină; premiile sunt împărţite. Trăsurile sunt atât de inundate în bomboane în chip de confeti pe dinăuntru şi atât de înflorate şi de prăfuite pe dinafară, încât este foarte greu să recunoşti în ele vehiculele de acum trei ore care, în loc să alerge în toate direcţiile, se înghesuie iar pe Corso, unde sunt imediat înghiţite de o masă care se mişcă foarte încet Fiindcă acum începe distracţia cu Moccoletti1, ultima veselă nebunie a carnavalului; vânzătorii de lumânări, mici, ca acelea numite în Anglia lumânări de Crăciun, răcnesc din toate puterile la fiecare colţ de stradă „Moccoli, Moccoli! Ecco Moccoli!”2: un strigăt nou care, în hărmălaie, aproape îl aboleşte pe celălalt: „Ecco Fiori! Ecco Fior-r-r/”3, care, până acum s-a auzit mai tare decât altele.

1 Lumânări (Ital.).

2 Lumânări! Ia lumânări! (Ital.).

3 Ia flori, ia flori! (Ital.).

Acum, către sfârşitul zilei, în timp ce strălucitoarele draperii şi costume se amestecă toate într-o singură culoare cenuşie, uniformă, ici şi colo încep să pâlpâie lumini: la ferestre, pe acoperişuri, în balcoane, în trăsuri, în mâinile trecătorilor; puţin câte puţin, tot mai multe, până ce întreaga stradă se transformă într-o mare de lumină orbitoare, o strălucire de foc. În clipa următoare, fiecare dintre cei prezenţi are un singur obiectiv important: să stingă luminarea celorlalţi şi să şi-o păstreze aprinsă pe a sa; şi fiecare bărbat, femeie ori copil, domn sau doamnă, nobil ori ţăran, localnic ori străin, cu toţii urlă şi strigă fără încetare, drept batjocură pentru cei învinşi, „Senza Moccolo, Senza Moccolo”! (Fără lumină! Fără lumină!) până

ce nu se mai aude decât un cor gigantic pe aceste două cuvinte, amestecat cu hohote de râs.

Spectacolul acesta este unul dintre cele mai grozave din câte se pot imagina. Pe lângă tine trec încet trăsuri cu clienţii stând în picioare pe canapele sau pe capră şi ţinând sus lumânările, la depărtarea braţului, pentru mai mare siguranţă; unii au chiar apărători făcute din hârtie; alţii ţin câte-un mănunchi de lumânările care ard laolaltă, fără nici un fel de apărătoare; unii au torţe, iar alţii doar mici lumânări abia pâlpâind; unii bărbaţi, pe jos, se furişează printre trăsuri, pândind prilejul să se năpustească la o anumită lumânare, ca să o stingă; alţii se cocoaţă în trăsuri, ca să pună mâna pe ele prin forţă; alţii se ţin scai după vreun ghinionist care încearcă în van să scape de ei, alergând de jur împrejurul propriei sale trăsuri: vor să-i stingă lumina pe care a cerşit-o ori a furat-o de undeva, înainte ca acesta să se poată alătura celor din grupul său şi să le dea posibilitatea să-şi aprindă lumânările stinse; alţii stau cu pălăriile scoase pe la portierele trăsurii, cerşind stăruitor de la vreo doamnă mai bună la inimă să-i îndatoreze cu un foc de ţigară şi, când aceasta stă la mare îndoială dacă să-i dea sau nu, îi sting lumânarea pe care o păzeşte atât de tandru cu mâna ei micuţă; alţii, pe la ferestre, pescuiesc lumânările cu undiţe şi cârlige, sau coboară lungi vergele de salcie, prevăzute cu batiste la capăt, şi plesnesc flăcările, stingându-le cu multă dexteritate, tocmai când cel care poartă lumânarea se află în culmea triumfului; alţii stau ascunşi pe la colţuri cu nişte stingătoare imense, ca nişte halebarde, şi ţâşnesc brusc asupra trufaşelor torţe; alţii se înghesuie în jurul unei trăsuri şi nu se mai dezlipesc de ea; alţii toarnă cu portocale şi buchete pe câte o lumânare mai încăpăţânata sau abat o adevărată furtună peste câte o piramidă de oameni ce poartă pe unul dintre ei ţinând deasupra capului un fitil nenorocit cu care îi desfide pe toţi! Senza Moccolo! Senza Moccolo! În trăsuri, femei frumoase arată în

batjocură la lumânările stinse şi bat din palme, strigând încontinuu Senza Moccolo! Senza Moccolo! Balcoanele mai joase sunt pline de fete drăguţe în costume vesele de carnaval, luptându-se cu asediatorii de pe stradă: unele îi opresc să se urce la ele, altele se ascund, altele se apleacă peste balustradă, altele se retrag înăuntru – peste tot braţe şi piepturi frumoase, siluete graţioase, lumini orbitoare, costume strălucitoare, Senza Moccolo, Senza Moccoli, Senza Mocco-lo-o-o-o!!

— Până când, în toiul celui mai nestăvilit entuziasm al strigătelor şi în extazul cel mai deplin al distracţiei, din clopotniţele catedralelor răsună Ave Maria şi carnavalul se stinge dintr-o suflare, ca o lumânare.

În aceeaşi seară, m-am dus la teatru la un bal mascat tot atât de plicticos şi fără sens ca şi unul din Londra; remarcabil a fost doar felul în care a fost evacuată sala, la orele unsprezece: lucrul acesta a fost făcut de un rând de soldaţi, format de-a lungul peretelui din fundul scenei, care a împins afară întreaga omenire din faţa lor, ca o mătură uriaşă! Jocul cu Moccoletti (cuvântul, la singular Moccoletto, este diminutivul lui Moccolo şi înseamnă „lampă mică” sau „muc de lumânare”) este considerat de unii a fi o parodie de ceremonie funerară, însemnând moartea carnavalului, fiindcă la catolici lumânările sunt absolut necesare pentru jelit. Dacă aşa o fi, sau dacă nu-i decât o rămăşiţă a vechilor Saturnalii, ori o împletire a celor două, sau dacă îşi are originea în altceva, asta nu are nici o importanţă: eu unul nu voi uita niciodată zburdălnicia de la acest spectacol, atât de strălucitor şi de captivant, deopotrivă remarcabil prin neîntrerupta bună dispoziţie a tuturor celor „interesaţi”, până la omul cel mai de jos (printre aceia care escaladau trăsurile erau mulţi bărbaţi şi copii din popor) şi prin vivacitatea lui inofensivă. Căci, oricât de ciudat ar părea, o distracţie ce implică atâta nesocotinţă şi participare personală este tot atât de lipsită de depravare cât orice altă reuniune mai mare a ambelor

sexe; şi în timpul desfăşurării carnavalului pare să domnească un sentiment de simplitate şi încredere aproape copilărească, la care oricine se gândeşte cu părere de rău după ce Ave Maria îl goneşte, cu sunet de clopot, până în anul următor.

Profitând de liniştitul interval dintre sfârşitul carnavalului şi începutul Săptămânii Sfinte, în care cu toţii, obosiţi fiind de primul eveniment, se odihnesc ca să-l întimpine cum se cuvine pe al doilea, ne-am pus conştiincioşi pe treabă, ca să vedem Roma. Şi prin puterea obişnuinţei de a ieşi devreme în fiecare dimineaţă şi de a ne întoarce târziu în fiecare seară, muncindu-ne din greu toată ziua, cred că am luat cunoştinţă de fiecare stâlp şi coloană din oraş şi din ţinutul înconjurător; şi, mai ales, am explorat atâtea catedrale, încât, în cele din urmă, am abandonat această latură a expediţiei înainte de a fi văzut jumătate din edificiile de cult, ca nu cumva să iau hotărârea să nu mai calc niciodată în vreo biserică cât oi mai trăi. În schimb, am reuşit ca aproape în fiecare zi să mă reîntorc la Colloseum şi în câmpia din afara oraşului, până dincolo de mormântul Ceciliei Metella.

În aceste peregrinări am întâlnit adeseori un grup de turişti englezi cu care doream fierbinte să stau de vorbă, dorinţă ce mi-a rămas neîndeplinită. Grupul era format dintr-un anume domn Davis şi un mic cerc de prieteni. Era imposibil să nu înveţi numele doamnei Davis, din cauză că era foarte des strigată de membrii grupului, iar grupul putea fi întâlnit peste tot. În timpul Săptămânii Sfinte am dat peste ei la fiecare ceremonie. Cu două sau trei săptămâni înainte îi întâlnisem la fiecare mormânt, în fiecare catedrală, la fiecare ruină şi în fiecare galerie de picturi pe care o vizitam, şi am observat că doamna Davis nu tace din gură nici măcar o clipă. Adânc sub pământ, sus, în cupola Basilicii Sf. Petru, afară din oraş, în campagna sau în cartierul evreilor, peste tot apărea doamna Davis, mereu aceeaşi. Nu cred să fi văzut ceva, ori să fi privit vreodată la

ceva: fiindcă mereu rătăcea câte ceva în coşuleţul de papură pe care-l ducea cu ea şi ţinea cu tot dinadinsul să-l regăsească într-o imensă cantitate de monede englezeşti de o jumătate de penny, care se înghesuiau pe fundul poşetei precum nisipul pe ţărmul mării. Grupului îi fusese ataşat, pentru întreaga perioadă a sejurului, un cicerone de profesie (grupul venise de la Londra pe baza unui contract şi era format din vreo cincisprezece-douăzeci de persoane) şi, dacă acesta o privea cu înţeles pe doamna Davis, ea i-o retează scurt, spunându-i în mod invariabil: „Ei, nu mă plictisi! Nu înţeleg un cuvânt din ce-mi spui şi nu aş înţelege chiar dacă ai vorbi până te-ai înnegri!” Domnul Davis purta întotdeauna un pardesiu de culoarea tutunului de prizat şi în mână ducea o imensă umbrelă verde; în mod constant era devorat de o curiozitate înceată, care-l îmboldea să facă lucruri extraordinare, ca de exemplu să dea la o parte capacele urnelor din morminte şi să privească cenuşa dinăuntru, de parcă ar fi fost saramură; de asemenea, descifra inscripţiile, arătând cu vârful de metal al umbrelei şi spunând după o intensă gândire: „Uite, aici e un B, vedeţi? Aici e un R şi continuă aşa, nu?” Obiceiurile sale de anticar îl făceau să rămână mereu în urma celorlalţi şi una din suferinţele continue ale doamnei Davis, şi ale grupului în general, era teama mereu prezentă că domnul Davis o să se piardă. Aceasta îi făcea să strige după el, în locurile cele mai neaşteptate şi în momentele cele mai nepotrivite. Şi, când domnul Davis apărea încet din vreun mormânt sau altul, ca un paşnic vampir, el zicea „Iată-mă-s!”, la care doamna Davis îi răspundea invariabil: „O să rămâi îngropat într-o ţară străină, Davis, şi zău că nu văd cum o să te împiedic!”

Domnul şi doamna Davis, împreună cu grupul lor, sosiseră de la Londra în urmă cu nouă sau zece zile. Acum o mie opt sute de ani, legiunile romane sub comanda lui Claudius nu voiau să plece în campanie în ţara domnului şi doamnei

Davis, susţinând că aceasta se afla dincolo de hotarele lumii!

Dintre locurile mai puţin cunoscute ale Romei, unul m-a amuzat în chip deosebit. Acesta poate fi vizitat oricând, întrucât se află chiar pe scările care duc de la Piazza di Spagna la Catedrala Trinita del Monte. Mai pe şleau, aceste trepte sunt celebrul loc de întâlnire al „modelelor” pentru artişti, unde acestea aşteaptă să fie angajate. Când m-am dus prima oară acolo nu mi-am putut explica de ce chipurile lor mi se păreau atât de familiare, de parcă ar fi stat în preajma mea ani de-a rândul, în tot felul de atitudini şi costume, după cum nu înţelegeam cum de au apărut în faţa mea aici, la Roma, ziua în amiaza mare, ca nişte coşmaruri domesticite şi puse în frâu. Curând, am descoperit că ne cunoscuserăm şi că am întreţinut această cunoştinţă de-a lungul mai multor ani pe pereţii diferitelor galerii de artă. De pildă, iată aici un domn bătrân, cu păr alb, lung, şi cu o barbă imensă, care, după câte îmi amintesc, se află reprodus în jumătate din catalogul Academiei Regale. Acesta este modelul venerabilului sau al patriarhului. Duce cu sine un baston lung, ale cărui noduri şi răsuciri le-am văzut de nenumărate ori redate cu minuţiozitate prin vreun tablou sau altul. Mai încolo, un alt bărbat, într-un veşmânt albastru, se face că doarme la soare (atunci când e soare), dar, trebuie să o spun, este întotdeauna treaz şi foarte atent la felul în care îi sunt aşezate picioarele. Acesta este modelul pentru dolce far' niente. Mai este şi un bărbat într-un veşmânt maroniu, care se sprijină de un zid, cu braţele încrucişate sub manta, şi priveşte cu coada ochiului pe sub pălăria largă, lăsată pe o sprânceană. Acesta este tipul asasinului. Un altul priveşte necontenit peste propriul său umăr şi este întotdeauna pe punctul de a pleca, deşi nu pleacă niciodată. Acesta este modelul arogantului sau al dispreţuitorului. Cât despre fericirea casnică sau Sfânta Familie, ele trebuie să coste foarte puţin, fiindcă din acestea se găsesc cu toptanul pe întreaga întindere a scărilor. Dar

partea nostimă a lucrurilor este că toţi sunt cei mai falşi vagabonzi de pe lume, creaţi parcă anume în acest scop, şi nu au pereche în Roma sau altundeva pe acest Pământ!

Am menţionat mai înainte carnavalul; acesta îmi aminteşte că ceremonia cu care ia sfârşit este considerată a fi o parodie de înmormântare a distracţiilor şi a veseliei dinainte de postul Paştelui; şi-mi mai aminteşte de adevăratele funeralii şi procesiuni de doliu din Roma, care, ca şi acelea din multe alte părţi ale Italiei, sunt de neuitat pentru un străin, mai ales prin indiferenţa cu care este tratat trupul după ce l-a părăsit viaţa. Şi nu se poate spune că supravieţuitorii au timp să distingă rămăşiţele celor morţi de înfăţişarea lor bine-memorată pe pământ; fiindcă înmormântarea urmează prea repede decesului, având aproape întotdeauna loc în răstimp de douăzeci şi patru de ore, iar uneori chiar de douăsprezece.

La Roma există aceeaşi dispunere a gropilor, într-un loc pustiu, neîngrădit şi trist, ca şi la Genova. Când am vizitat cimitirul, în miezul zilei, am văzut un coşciug din brad, simplu, nevopsit, care stătea acolo singuratic: nu era acoperit cu nici un fel de giulgiu şi era atât de fragil, încât copita oricărui catâr care cutreiera pe acolo l-ar fi sfărâmat; fusese părăsit lângă deschizătura unei gropi, expus vântului şi soarelui. „Cum de a fost lăsat aşa?” l-am întrebat pe cel care mă însoţea. „A fost adus aici acum o jumătate de oră, signore”, a răspuns el. Mi-am amintit că întâlnisem nişte oameni întorcându-se de la cimitir şi împrăştiindu-se care încotro cu pas grăbit. „Când o să fie pus în groapă?” l-am întrebat. „Când vine căruţa; groapa se deschide la noapte”, a spus el. „Cât costă să fie adus aici în coşciug, în loc să-l transporte cu căruţa?” „Zece scuzi” (aproape două lire, doi şilingi şi şase pence, în bani englezeşti). „Cadavrele pentru care nu se plăteşte nimic sunt duse la Biserica Santa Maria della Consolazione”, a continuat el, „şi apoi aduse aici, toate la un loc, cu căruţa, în timpul nopţii”. Am rămas acolo o clipă, privind la coşciugul

care avea scrijelit pe capac două iniţiale neciteţe şi, când m-am întors, aveam o privire care exprima destul de clar, presupun, opinia mea în legătură cu soarta coşciugului, fiindcă însoţitorul mi-a spus, dând din umeri şi acordându-mi un zâmbet larg: „Dar e mort, signore, e mort şi mort rămâne. Ce mai contează?!”

Printre nenumăratele catedrale se află una pe care trebuie să o menţionez separat Este vorba de Ara Coeli; despre ea se spune că ar fi fost construită pe locul vechiului templu al lui Jupiter Feretrius; se ajunge acolo urcând spre una din laturile ei, o escaladă abruptă de trepte căreia îi lipseşte în vârf doar un grup de proroci cu barbă. Catedrala este renumită pentru faptul că posedă un bambino miraculos, adică o păpuşă de lemn reprezentându-l pe Mântuitorul pe când era copil; şi l-am văzut prima dată pe acest bambino miraculos: în următoarele împrejurări:

Într-o după amiază, plimbându-mă, am intrat în catedrală, şi tocmai priveam lunga vista a stâlpilor înnegriţi (fiindcă toate vechile catedrale construite pe ruinele fostelor temple sunt întunecoase şi triste), când bravul meu curier a venit într-o goană, cu un rânjet care i se întindea de la o ureche la alta, şi ne-a implorat să-l urmăm fără să mai întârziem o clipă, fiindcă bambino urma să fie arătat unui grup distins. Drept urmare, ne-am grăbit să ajungem la un fel de capelă, ori sacristie, aflată în apropierea altarului principal (însă nu în biserica propriu-zisă), unde se adunase deja distinsul grup format din doi-trei domni şi doamne (catolici, dar nu italieni), şi unde un tânăr călugăr cu obrajii scobiţi aprindea felurite lumânări, în timp ce altul îşi punea nişte veşminte preoţeşti peste îmbrăcămintea aspră şi cafenie. Lumânările ardeau pe un fel de altar şi deasupra erau două fermecătoare statuete, aşa cum se pot vedea la orice târg englezesc, reprezentând pe Sfânta Fecioară şi pe Sfântul Iosif, bănuiesc, care se aplecau cu multă devoţiune asupra unei cutii de lemn care era închisă.

După ce a terminat de aprins lumânările, primul călugăr, cel cu obrajii scobiţi, a îngenuncheat într-un colţ, cu faţa spre această piesă; cel de-al doilea şi-a pus o pereche de mănuşi împodobite şi presărate cu aur, după care, cuprins de o adâncă veneraţie, a ridicat sipetul şi l-a aşezat pe altar. Apoi, făcând multe genuflexiuni şi bolborosind rugăciuni anume, l-a deschis, a dat capacul deoparte şi a scos dinăuntru diverse acoperitori de mătase şi dantelă. Doamnele îngenuncheaseră încă de la început, iar acum s-au lăsat în genunchi şi domnii, cuprinşi şi ei de evlavie, în timp ce călugărul le arăta o păpuşă mică de lemn, care semăna mult la faţă cu Tom Degeţelul, piticul american: minunat îmbrăcată în mătase şi dantelă de aur şi sclipind puternic de nestemate. Abia dacă mai era loc pe pieptul micuţ, pe gât sau pe poalele veşmântului care să nu strălucească de ofrandele nepreţuite ale drept-credincioşilor. Brusc, călugărul a scos păpuşa din cutie şi a purtat-o pe la toţi cei îngenuncheaţi; a pus-o pe fruntea fiecăruia şi a întins picioruşul cam ciudat al păpuşii ca să fie sărutat – un ceremonial îndeplinit de toţi, până şi de un mic coate-goale de băiat, care intrase înăuntru de pe stradă. Când toate acestea s-au terminat, călugărul a aşezat păpuşa înapoi în cutie, iar grupul, ridicându-se, s-a apropiat şi a lăudat în şoaptă giuvaerurile. La momentul oportun, călugărul a pus la loc acoperitorile, a închis sipetul, l-a aşezat pe altar, a încuiat tot ce era acolo (Sfânta Familie şi restul) în spatele unor uşiţe pliante, şi-a scos veşmintele preoţeşti şi a primit obişnuitul „mic onorariu”, în timp ce însoţitorul său a stins toate lumânările, una după alta, cu ajutorul unui stingător legat la capătul unui băţ mai lung. După ce toate lumânările au fost stinse, banii fiind adunaţi, ei s-au retras şi tot aşa au făcut şi spectatorii.

Puţin după aceea, l-am întâlnit pe acelaşi bambino pe stradă, purtat fiind cu mare pompă la casa unui bolnav. Bambino este veşnic cărat în acest scop în toate părţile Romei, însă, după câte am înţeles, nu are întotdeauna

succesul scontat, fiindcă, făcându-şi apariţia la marginea patului unor oameni slabi şi extrem de fricoşi, acompaniat de un numeros alai, nu de puţine ori îi sperie pe aceştia de moarte, în schimb, este foarte apreciat când este vorba de naşteri, unde face astfel de minuni, încât dacă o doamnă se chinuie mai mult ca de obicei, este trimis în mare grabă un mesager, i să solicite prezenţa imediată a lui bambino. Păpuşa este un avut deosebit de valoros şi pe care se pune mare preţ, în special de către congregaţia căreia îi aparţine.

Am fost însă bucuros să aflu că nu este considerată infailibilă, chiar de unii buni catolici, după câte mi-a povestit ruda apropiată a unui preot, el însuşi catolic, un domn cult şi inteligent. Preotul în chestiune l-a pus pe cel care mi-a dat această informaţie să-i promită că nu va permite, sub nici un motiv, ca bambino să fie adus în dormitorul unei doamne bolnave, pe care o cunoşteau amândoi. „Fiindcă”, zicea el, „dacă ei (călugării) o deranjează astfel şi pătrund în camera ei, cu siguranţă o vor omorî.” Prin urmare, omul meu a pândit la fereastră când au venit călugării şi, cu multe mulţumiri, a refuzat să le deschidă uşa. S-a străduit, cu altă ocazie, când nu avea altă cunoştinţă asupra cazului decât aceea pe care o căpătase pe stradă, ca trecător, să-i împiedice să ducă păpuşa într-o cămăruţă nesănătoasă, unde se afla pe moarte o sărmană fată. Însă s-a străduit în van şi ea şi-a dat sufletul, în timp ce mulţimea se înghesuia în jurul patului.

Printre cei care intră în voie la Sf. Petru, ca să îngenuncheze pe pardoseala de acolo şi să spună în linişte o rugăciune, sunt şi anumite şcoli sau seminarii, preoţeşti sau de altă natură, ai căror elevi vin în grupuri de douăzeci-treizeci. Aceşti băieţi se roagă, îngenunchind unul în spatele altuia şi formând un şir lung terminat la capăt de un învăţător înalt şi sever, încât ai impresia că vezi un pachet de cărţi aranjate astfel, cu un valet de treflă în coadă, gata să se prăbuşească la cea mai mică atingere. După ce se

roagă astfel la altarul mare, bărbaţii se ridică şi o pornesc spre capela Madonnei, sau la sacrament, unde cad din nou în genunchi, în aceeaşi ordine strânsă, încât dacă vreunul se împiedică de învăţător, atunci urmează inevitabil o răsturnare imediată a întregului şir.

Spectacolul din catedrale, oricare ar fi ele, este cât se poate de straniu. Aceeaşi cântare monotonă, fără viaţă, adormită şi continuă; aceeaşi hală întunecoasă, întunecată şi mai tare de contrastul cu lumina de afară; aceleaşi candele care ard cu un pâlpâit nesigur; aceiaşi oameni îngenuncheaţi ici şi colo; acelaşi spate al preotului, cu aceeaşi cruce brodată, întors în altar spre tine; şi, oricât de diferită este ca mărime, formă, bogăţie şi arhitectură o catedrală de alta, totuşi nu-i nici o diferenţă. Aceiaşi cerşetori murdari se opresc din rugile lor abia şoptite, ca să întindă mâna; aceiaşi şchiopi nenorociţi îşi expun pe la uşi diformitatea; aceiaşi orbi zăngănesc mici cutii asemănătoare unor râşnite de piper: puşculiţele lor pentru pomeni; aceleaşi coroane de argint stau lipite absurd pe capetele pictate ale sfinţilor şi fecioarelor, astfel încât o siluetă de pe un munte are un acoperământ de cap mai mare decât templul din prim-plan sau decât întreg peisajul din jur; acelaşi loc de închinăciune preferat sau sfânt, inundat cu inimioare de argint, cruci şi alte obiecte asemănătoare: comerţul prosper şi vitrina tuturor bijutierilor; acelaşi amestec ciudat de respect şi necuviinţă, de credinţă şi nepăsare: îngenuncherea pe podele şi scuipatul sonor pe aceleaşi podele; întreruperea din rugăciune pentru cerşit sau pentru altă îndeletnicire lumească, apoi o nouă îngenunchere şi reluarea penitenţei din punctul în care a fost întreruptă. De pildă, într-o catedrală, o doamnă evlavioasă şi-a întrerupt rugăciunea ca să ne ofere cartea ei de vizită: era profesoară de muzică; într-o altă, un domn liniştit, cu un toiag foarte gros, s-a ridicat din starea de evlavie ca să-şi bată câinele (ce mârâia la alt câine), ale cărui chelălăituri şi lătrături au răsunat în

întreaga biserică, în timp ce stăpânul a recăzut în starea sa de dinainte, continuând însă să-şi observe potaia.

Şi peste tot trebuie să existe în permanenţă (într-o formă sau alta) vreun recipient pentru contribuţiile credincioşilor. Uneori este o cutie de colectă aşezată între cel ce se roagă şi statuia de lemn, în mărime naturală, a Mântuitorului; alteori e un mic cufăraş pentru întreţinerea Fecioarei; altădată un apel în numele vreunui faimos bambino; alteori o pungă agăţată la capătul unei prăjini, întinsă printre drept-credincioşi şi zornăită în mod vigilent de un paracliser; oricum ar fi recipientul, el există adeseori în mai multe variante în aceeaşi biserică, făcând o treabă destul de bună în orice formă s-ar prezenta. Nu lipseşte nici în afara catedralelor – pe străzi – fiindcă, adeseori când te plimbi pe acolo, gândindu-te la orice numai la o cutie de tablă nu, acest obiect îţi apare brusc în faţă din vreo căsuţă de la marginea drumului; iar pe capac stă scris „Pentru sufletele din Purgatoriu”, un apel pe care purtătorul îl repetă de multe ori în timp ce agită cutia în faţa ta, la fel cum Punch1 zăngăne clopotul asurzitor, transformat de dispoziţia lui sanguină în orgă.

1 Punch (derivat probabil din Punchinello) – personaj grotesc, şiret şi violent din piesa Punch şi Judy, prezentată în Anglia (N. T.).

Aceasta îmi aminteşte că unele altare din catedralele din Roma, bucurându-se de o trecere anume, poartă inscripţia „Fiecare slujbă făcută la acest altar eliberează un suflet din Purgatoriu”. N-am ajuns niciodată să aflu cât se cere pentru o astfel de slujbă, însă fără doar şi poate că este scumpă. De asemenea, la Roma se află mai multe cruci care, fiind sărutate, conferă indulgenţe pe termene variate. Aceea din centrul Colloseumului valorează o sută de zile şi pot fi văzuţi oameni care o sărută de dimineaţa până seara. Este curios faptul că unele din aceste cruci par să-şi capete popularitatea în chip arbitrar; cea din Colloseum, de pildă, se numără printre ele. Tot aici, nu prea departe de această

cruce, se află o alta pe a cărei placă de marmură se poate citi: „Cine sărută această cruce va căpăta o indulgenţă de două sute patruzeci de zile”. Dar nu am văzut pe nimeni sărutând-o, deşi, zi de zi, am stat în arenă şi am observat zeci şi zeci de ţărani trecând pe lângă ea, în drum spre cealaltă.

Cu greu poţi alege detalii din nesfârşitul vis al catedralelor din Roma. Însă San Stefano Rotondo, o boltă umedă, mucegăită, dintr-o mahala a Romei, va rămâne pentru totdeauna în amintirea mea, din cauza groaznicelor picturi cu care îi sunt acoperiţi pereţii. Acestea înfăţişează martiriile sfinţilor şi ale primilor creştini; o astfel de panoramă de oroare şi măcel nu şi-ar putea-o imagina în somn nici un om, chiar de-ar fi mâncat la cină un porc crud întreg. Bărbaţi cu bărbi cărunte sunt fierţi, prăjiţi, pâijoliţi, sfâşiaţi de animale sălbatice, hăituiţi de câini, îngropaţi de vii, sfârtecaţi de cai, ciopârtiţi în bucăţele cu securile; femeile au sânii sfâşiaţi cu cleşti de fier, limbile tăiate, urechile rupte prin răsucire, fălcile zdrobite, trupurile întinse pe scaune de tortură, jupuite pe ruguri sau sfărâmate şi topite în foc: şi acestea sunt doar dintre subiectele mai blânde! Se insistă atât de mult asupra lor, încât fiecare dintre cei care suferă acolo te face să te minunezi de rezistenţa lui, tot aşa cum Lady Macbeth se minuna de cât de mult sânge avea sărmanul Duncan în el.

Sus, în temniţele Mamertine, se află o încăpere despre care se spune că ar fi fost – şi este foarte posibil să fi fost – celula Sfântului Petru. Încăperea este acum transformată într-un fel de capelă dedicată acestui sfânt; şi ea ocupă un loc aparte în amintirile mele. Este o cămăruţă foarte scundă, cu tavanul jos; pretutindeni domnesc teroarea şi întunericul masivei închisori de piatră, ce par să se fi strecurat aici prin podea ca o ceaţă groasă. Atârnând pe pereţi, printre ciorchinii de ofrande, se află diverse obiecte în straniu dezacord cu locul: pumnale ruginite, pistoale, măciuci, diferite instrumente de tortură şi omor, aduse aici

imediat după ce au fost folosite şi expuse în capelă ca să îmbuneze mânia Cerului, de parcă sângele de pe ele s-ar curăţa în aerul sfinţit şi n-ar mai cere răzbunare. Totul este extrem de tăcut şi de apăsător, ca într-un mormânt; iar temniţele de dedesubt sunt atât de întunecoase, de tainice şi de pustii, încât acest loc sfânt şi tenebros devine un vis dintr-un alt vis, iar în viziunea de biserici măreţe ce năvălesc asupră-mi precum talazurile mării, acest loc pare o undă solitară ce nu se pierde şi nu se lasă târâtă de celelalte.

Te apucă groaza numai când te gândeşti la catacombele imense, în care se poate intra chiar din unele catedrale din Roma şi care străbat oraşul pe dedesubt. Multe biserici au cripte şi capele subterane foarte mari care, în antichitate, foloseau drept băi, camere secrete ale templelor sau cine mai ştie ce! Astfel, sub Catedralele San Giovanni şi San Paolo se găsesc câteva din verigile unui lanţ înspăimântător de catacombe săpate în rocă, despre care se spune că se întind până sub Colloseum – pe întreaga lor lungime domneşte o beznă înfiorătoare, de nepătruns; pe acolo, torţele care ard în mâna însoţitorilor îşi aruncă lumină în lungul şirului de bolte ce se ramifică la dreapta şi la stânga, ca nişte străzi într-un oraş al morţilor, dezvăluind umezeala rece ce se prelinge, pic-pic, pic-pic, pe pereţi, ca să se alăture bălţilor de apă de-a pururi văduvite de vreo rază de soare. Unele scrieri susţin că în aceste catacombe erau ţinute fiarele destinate luptelor din amfiteatru, altele le consideră celulele pentru gladiatorii condamnaţi, iar altele zic că sunt şi una şi alta. Însă legenda care te îngrozeşte cel mai mult este aceea că în şirul de sus (fiindcă sunt două şiruri de catacombe suprapuse) erau creştinii care, sortiţi să fie sacrificaţi la spectacolele din Colloseum, auzeau răgind dedesubt animalele sălbatice înfometate, abia aşteptând să-şi astâmpere foamea chiar cu ei, până ce în noaptea şi singurătatea captivităţii lor izbucneau brusc lumină şi animaţia vastei arene ticsită până sus, la

parapete, iar fiarele, fioroşii lor vecini de mai înainte, se năpusteau înăuntru asupra lor!

Sub Catedrala San Sebastiano, la două mile de poarta cu acelaşi nume, pe Via Appia, se află intrarea în catacombele Romei – foste cariere în vremurile de demult şi locuri de refugiu ale creştinilor de mai târziu. Aceste galerii înspăimântătoare au fost explorate pe o lungime de douăzeci de mile; ele formează un lanţ de labirinturi, întinzându-se pe şaizeci de mile.

Un călugăr franciscan cam slăbănog, dar cu o privire pătrunzătoare, ne-a fost ghid prin aceste locuri ascunse şi înfricoşătoare. Căile ascunse şi deschiderile de ici şi colo, laolaltă cu aerul stătut şi greu, au şters curând orice amintire a drumului pe care veniserăm şi nu m-am putut opri să mă întreb: „Dumnezeule mare, dacă într-o criză bruscă de nebunie călugărul ar stinge torţele, sau dacă l-ar apuca cine ştie ce slăbiciune, ce s-ar alege din noi?”Am cutreierat mai departe, printre mormintele martirilor, trecând de largi drumuri subterane, boltite, care se împrăştiau în toate direcţiile şi erau blocate cu bolovani, pentru că hoţii şi ucigaşii să nu-şi poată găsi refugiul acolo, formând un oraş cu o populaţie mai rea decât cea de la suprafaţă. Morminte, morminte şi iar morminte. Ale bărbaţilor, femeilor şi chiar copiilor care alergau în calea călăilor, strigând „Suntem creştini! Suntem creştini!”, ca să fie omorâţi alături de părinţii lor. Morminte cu ramura de palmier a martiriului săpată neîndemânatic pe lespezile de piatră şi mici nişe, făcute anume ca să încapă un vas cu sângele martirilor. Mormintele celor care au trăit acolo sub pământ ani de zile, îngrijindu-se de semenii lor şi propovăduind adevărul, speranţa şi alinarea, de la nişte altare rudimentare care poartă şi azi mărturia curajului şi tăriei sufleteşti. Sub morminte mai mari, dar cu atât mai groaznice, căci în ele au fost cuprinse sute de victime, închise şi zidite înăuntru, îngropate acolo înaintea ceasului Morţii şi sfârşite prin înfometare lentă.

„Triumful credinţei noastre nu se află deasupra, în catedralele măreţe”, a zis călugărul, privind împrejur şi apoi către noi, care ne opriserăm să ne odihnim într-una din galeriile joase, pline cu mormane de oase şi praf pe fiecare parte. „El se întrupează aici, printre mormintele martirilor!” Era un om blând, serios, şi o spunea din inimă; însă m-am gândit cum s-au purtat creştinii înşişi, mai apoi, unii cu alţii; cum, falsificând religia noastră prea miloasă, au hăituit şi au torturat, au ars şi au decapitat, au măcelărit şi au asuprit semeni de-ai lor. Mi-am imaginat toate acestea şi m-am întrebat ce-ar fi simţit aceste inimi mari şi sacrificate – oare nu s-ar fi speriat şi nu şi-ar fi pierdut curajul? – dacă ar fi avut parte de o povestire, de o cunoaştere dinainte a faptelor pe care creştinii aveau să le comită în numele glorios al aceluia pentru care au murit în cele mai groaznice chinuri pe roata crudă, pe crucea amară şi în focul mistuitor.

În visul meu despre biserici, acestea sunt locurile şi sentimentele care-şi păstrează o identitate aparte. Uneori mai străbate, în voie, câte-o amintire a relicvelor: bucăţi din vălul Templului, sfâşiat în două; o rămăşiţă din masa întinsă pentru Cina cea de Taină; fântâna din care a scos samariteanca apă pentru Mântuitorul nostru; cele două coloane de la casa lui Pilat din Pont; piatra de care au fost legate mâinile sacre, când l-au biciuit pe Isus; eşafodul Sfântului Laurenţiu şi piatra de sub ele, însemnată cu petele de la carnea şi sângele scurse din dogoarea focului. Toate acestea şi-au pus câte o pecete neclară pe unele catedrale: o pecete de poveste veche, oprindu-le o secundă din zborul amintirilor. Restul este o îngrămădire de clădiri sfinte de toate formele şi stilurile, amestecându-se una cu alta, de stâlpi prăvăliţi din vechile temple păgâne, dezgropaţi din pământ şi aşezaţi din nou, ca nişte giganţi captivi, să susţină acoperişurile bisericilor creştine; picturi bune şi picturi rele, lipsite de evlavie şi ridicole; oameni îngenuncheaţi, fum de tămâie urcând în spirale, sunet de

clopot şi uneori (însă nu des) o orgă; Madonne cu sânii străpunşi de săbii aranjate în semicerc, ca un evantai modern; scheletele sfinţilor morţi, învesmântate hidos în mătăsuri strălucitoare şi catifele împodobite cu aur; cruste veştejite ale craniilor, împodobite cu giuvaere preţioase sau cu cununi de flori zdrobite; credincioşi adunaţi în jurul unui amvon, de unde câte un călugăr propovăduieşte cu ardoare, arătându-le crucifixul; razele soarelui care, strecurate prin vreo fereastră înaltă, se odihnesc pe o pânză întinsă deasupra amvonului, pentru ca tonurile puternice ale predicii să nu se piardă printre ecourile bolţii. Apoi, obosită, aducerea mea aminte poposeşte pe o desfăşurare de trepte cu oameni lâncezind la soare, după care îşi reia călătoria printre alte zdrenţe, mirosuri, palate, cocioabe, de-a lungul unei vechi străzi italiene.

Într-o dimineaţă de sâmbătă (în ziua de opt martie), un bărbat a fost decapitat aici. Cu nouă sau zece luni înainte, ademenise o contesă bavareză venită în pelerinaj la Roma – singură şi pe jos – şi care îndeplinea, se zice, acest act de pietate pentru a patra oară. A văzut-o schimbând o piesă de aur la Viterbo, unde locuia el, a urmărit-o, i-a ţinut tovărăşie la drum cam vreo patruzeci de mile, sub pretextul mincinos că ar ocroti-o şi, în campagna, la o mică distanţă de Roma, lângă locul ce se numeşte (fără să fie) Mormântul lui Nero, s-a năpustit asupra ei pentru a-şi aduce la îndeplinire scopul mârşav: a jefuit-o şi a bătut-o de moarte cu propriul ei toiag de pelerin. Era proaspăt însurăţel şi i-a dat nevestii o parte din veşmintele contesei, spunându-i că le cumpărase la târg. Dar soţia, care o văzuse pe contesă trecând prin oraşul lor, a recunoscut câteva fleacuri care îi aparţinuseră. Atunci bărbatul i-a mărturisit fapta. La spovedanie, nevasta i-a spus preotului şi, la patru zile de la săvârşirea omorului, bărbatul a fost ridicat.

În această ţară a neprevăzutului, nu există termene fixe pentru judecată ori pentru executarea unei sentinţe. Din ziua aceea omul a stat la închisoare. Vineri, pe când cina

împreună cu ceilalţi deţinuţi, au venit şi i-au spus că o să i se taie capul a doua zi dimineaţă, după care l-au luat de acolo. Era un lucru cât se poate de neobişnuit să se execute un condamnat în postul Paştelui; însă crima lui fiind deosebit de ticăloasă, s-a găsit cu cale să se dea exemplu tocmai atunci, când nenumăraţii pelerini din toate părţile lumii veniseră la Roma pentru Săptămâna Mare. Am auzit vestea în seara zilei de vineri, şi am văzut anunţuri pe la catedrale, chemând oamenii să se roage pentru sufletul ucigaşului. Aşa că mi-am pus în gând să mă duc şi să văd cum îl execută.

Decapitarea a fost fixată pentru ceasurile patrusprezece şi jumătate (după socoteala romanilor), sau la ora nouă fără un sfert dimineaţa. Eram cu doi prieteni şi, cum ştiam că gloata trebuie să fie foarte mare, ne-am dus la locul hotărât încă de la şapte şi jumătate. Locul de execuţie era lângă biserica San Giovanni Decollato1 (un compliment îndoielnic la adresa Sfântului loan Botezătorul), pe una din acele nesuferite străzi dosnice, fără trotuare, cum sunt majoritatea străzilor din Roma – o stradă cu case nenorocite, care par să nu aparţină nimănui sau să nu fi fost locuite vreodată, care au fost construite cu siguranţă fără nici un plan sau scop anume, lipsite de cercevele la ferestre şi arătând întrucâtva ca nişte fabrici de bere părăsite ori ca nişte magazii de mult golite. Eşafodul fusese ridicat lângă una din aceste case spoite în alb. Era o construcţie neîngrijită, nevopsită, stranie şi anapoda, înaltă cam de doi metri; deasupra se ridica un cadru în forma furcilor de spânzurătoare, adăpostind un cuţit fixat într-o greutate de fier gata să cadă şi care strălucea puternic în razele soarelui de dimineaţă ori de câte ori acestea se arătau din spatele unui nor.

1 Decapitat (ital.).

Nu erau prea mulţi gură-cască, iar cei de faţă erau ţinuţi la o distanţă apreciabilă de eşafod de către grupuri de dragoni din garda papală. Două-trei sute de infanterişti

înarmaţi stăteau în repaus în grupuri răzleţe, iar ofiţerii se plimbau! Câte doi, câte trei, sporovăind şi fumând ţigări de foi.

La capătul străzii era un maidan plin de mormane de moloz, de grămezi de cioburi de faianţă şi de movile de resturi, căci la Roma astfel de lucruri sunt aruncate oriunde şi peste tot, fără nici o preferinţă. Am intrat într-un fel de spălătorie dintr-o casă de acolo; stând în picioare într-un car vechi, pe un morman de roţi rezemate de un zid, am privit printr-o fereastră mare, zăbrelită, către eşafod şi în josul străzii, în spatele acestuia, până în punctul în care, din cauza unei cotituri scurte la stânga, câmpul nostru vizual se închidea brusc, perspectiva noastră fiind blocată de imaginea unui ofiţer corpolent cu un bicorn pe cap.

A bătut de nouă, apoi de zece şi nu s-a întâmplat nimic. Toate clopotele tuturor bisericilor sunau ca de obicei. O droaie de câini adunaţi pe maidan se fugăreau unii pe alţii printre soldaţi. Cetăţeni cu privirea cruntă, aparţinând claselor celor mai de jos, înfăşuraţi în pelerine albastre, în mantale roşcate sau în zdrenţe, pur şi simplu veneau şi plecau, discutând între ei. Femei şi copii se agitau pe de lături, în jurul mulţimii nu prea dese. Un loc noroios destul de mare rămânea gol, ca o chelie pe capul cuiva. Un negustor de ţigări de foi, cu un vas de pământ plin de cenuşă de mangal într-o mână, umbla în sus şi în jos, strigându-şi marfa. Un negustor de plăcinte îşi împărţea atenţia între eşafod şi muşterii. Copiii încercau să se caţăre pe ziduri şi se rostogoleau pe jos. Preoţii şi călugării îşi croiau drum printre oameni cu coatele şi se înălţau pe vârful picioarelor ca să vadă cuţitul; apoi plecau mai departe. Pictori cu nişte pălării inimaginabile, din Evul Mediu parcă, şi cu bărbi (slavă Domnului) fără vârstă, aruncau în jur priviri ameninţătoare. Un domn (care avea, presupun, vreo legătură cu artele frumoase) se plimba în sus şi în jos, încălţat cu cizme nemţeşti, purtând o barbă roşie, care îi atâma în jos pe piept, şi cu un pâr lung, roşu

aprins, adunat în două cozi care, cu grijă răsucite şi împletite, îi cădeau pe umeri, ajungându-i până la brâu!

A bătut de unsprezece şi tot nu s-a întâmplat nimic. Umbla zvonul prin mulţime că ucigaşul n-ar vrea să se spovedească, în care caz preoţii aveau să-l ţină până la Ave Maria (adică până la asfinţit), căci este obiceiul lor prea milostiv să nu întoarcă crucea de la un om la ananghie pentru că refuză să se spovedească şi care, prin urmare, se găseşte ca un păcătos părăsit de Mântuitorul. Oamenii au început să plece. Ofiţerii dădeau din umeri cu o expresie de îndoială. Dragonii, care soseau călări până sub fereastra noastră ca să ordone vreunei nenorocite de birje sau căruţe să plece, îndată ce-şi găsea loc şi se umplea de oameni încântaţi că au găsit de unde să vadă mai bine (însă niciodată mai devreme), se arătau neîngăduitori şi iuţi la mânie. Pe locul noroios nu se mai afla nimeni, iar ofiţerul corpolent care închidea perspectiva priza uriaşe cantităţi de tabac.

Deodată, au răsunat trompetele. Infanteriştii s-au aliniat, după care s-au îndreptat în marş spre eşafod şi au luat poziţie în jurul lui. Dragonii au galopat la posturile lor. Ghilotina a devenit deodată centrul unei păduri de baionete ascuţite şi de săbii sclipitoare. Oamenii s-au înghesuit mai aproape, chiar în coasta soldaţilor. Un fluviu pestriţ de bărbaţi şi de băieţi, tineri care însoţiseră procesiunea de la închisoare până aici, a năvălit pe maidan. Peticul noroios abia dacă se mai distingea de rest. Negustorii de ţigări şi de plăcinte au renunţat pentru moment la gândul de a face vânzare şi s-au lăsat cu totul în voia plăcerii de a privi. Acum perspectiva era închisă de o trupă de dragoni. Iar ofiţerul corpolent, cu sabia în mână, privea fix către o biserică din apropierea sa, pe care o putea vedea, însă noi, mulţimea, nu.

După o scurtă pauză, dinspre acea biserică s-au ivit câţiva călugări care se apropiau de eşafod şi, pe deasupra capetelor lor, înainta încet şi trist imaginea lui Cristos pe

cruce, acoperită de un baldachin negru. Efigia a fost purtată împrejurul eşafodului, apoi aşezată în faţa lui şi întoarsă către criminal ca s-o poată vedea până în ultima clipă. Imediat după această a apărut pe platformă chiar osânditul, în picioarele goale, cu mâinile legate, cu gulerul cămăşii smuls aproape până la umăr. Era tânăr – avea douăzeci şi şase de ani – viguros, bine făcut. Cu faţa palidă, cu o mustaţă mică neagră şi cu părul castaniu închis.

Refuzase, pare-se, să se spovedească până când venise nevasta să-l vadă, aşa încât trimiseseră o escortă să o aducă, iar asta cauzase întârzierea.

Osânditul a îngenuncheat imediat sub cuţit. Gâtul, care se potrivea într-o deschizătură făcută anume într-o scândură transversală, a fost închis pe dată cu o altă scândură, de deasupra, întocmai ca un butuc. Dedesubt se găsea un sac de piele şi în acesta i s-a rostogolit pe loc capul.

Călăul l-a apucat de păr şi a pornit cu el în jurul eşafodului, arătându-l mulţimii înainte ca cineva să-şi fi putut dea seama că greutatea cu cuţitul se prăvălise cu un zăngănit puternic.

După ce a ocolit cele patru laturi ale eşafodului, l-a înfipt într-un păr ridicat în faţa estradei: un petic alb-negru la care să privească strada aceea lungă şi pe care să se aşeze muştele. Ochiii erau îndreptaţi în sus, ca şi cum ar fi evitat priveliştea sacului de piele şi ar fi privit spre crucifix. Orice urmă de culoare ori nuanţă a vieţii îl părăsise chiar în acea clipă. Era trist, rece, livid, ca de ceară. Corpul de asemenea.

Cursese foarte mult sânge. Când am părăsit fereastra şi ne-am apropiat de eşafod, acesta era foarte murdar; în clipa când unul dintre cei doi bărbaţi care aruncau apă pe el s-a întors ca să-l ajute pe celălalt să ridice leşul şi să-l pună în coşciug, şi-a ales drumul de parcă ar fi călcat prin noroi. Stranie era şi impresia că gâtul dispăruse. Capul fusese retezat cu atâta precizie, încât ţi se părea că puţin a lipsit ca lama cuţitului să nu zdrobească falca ori să taie

urechile; iar trupul arăta de parcă niciodată n-ar fi avut ceva deasupra umerilor.

Nimeni nu s-a sinchisit şi nimeni nu s-a arătat cât de cât afectat Nu s-a produs nici o manifestare de dezgust, de milă, de indignare sau de părere de rău. În mulţimea care se înghesuia lângă eşafod pe când cadavrul a fost pus în coşciug, buzunarele mele goale au fost încercate de mai multe ori. A fost un spectacol urât, murdar şi dezlânat, care-ţi făcea greaţă; dincolo de interesul imediat pentru unicul şi nefericitul protagonist, el n-a însemnat nimic altceva decât un măcel. Ba nu! Un astfel de spectacol nu poate avea decât un singur înţeles şi nu poate da decât un singur avertisment! Să nu uit! Jucătorii la loterie se aşează în punctele cele mai prielnice ca să numere stropii de sânge care picură pe jos. Este mai mult ca sigur că o să aibă noroc la joc.

Cadavrul a fost luat cu căruţa, cuţitul a fost curăţat, eşafodul demontat şi tot acel aparat hidos a fost cărat de acolo. Călăul – un răufăcător ex officio (ce satiră la adresa pedepsei!), care pentru nimic în lume nu îndrăznea să treacă Podul San Angelo decât ca să-şi îndeplinească această atribuţie – s-a retras în bârlogul lui şi repre zentaţia s-a terminat.

Între palatele Romei ce-adăpostesc colecţii de artă, Vaticanul este fără îndoială cel mai însemnat, datorită enormelor galerii, scărilor impunătoare şi nesfârşitelor săli şi camere imense. Aici se află multe statui desăvârşite şi tablouri minunate, dar nu e nici o erezie dacă se descoperă că, tot aici, există şi o mulţime de lucrări minore. Orice fragment de sculptură scos la iveală din pământ îşi găseşte loc în muzeu fiindcă e vechi şi nu fiindcă ar avea o valoare intrinsecă, găsindu-şi admiratori cu sutele doar fiindcă e în colecţie; astfel de vechituri se găsesc din belşug, spre satisfacţia celor mai vulgari dintre privitori, care profită de faptul că pot să-şi pună lesne pe nas ochelarii de ipocriţi:

acest simplu deranj îi transformă pe loc în oameni savanţi şi plini de gust.

Mărturisesc fără rezervă că nu-mi pot lăsa abilitatea înnăscută de a aprecia ceea ce este firesc şi adevărat undeva, la uşa vreunui palat, în Italia sau în oricare altă parte, aşa cum mi-aş lăsa pantofii la intrarea unei moschei din Orient. Nu pot uita faptul că anumite pasiuni se citesc pe faţa omului prin anumite expresii, tot atât de neschimbătoare în natura lor ca şi umbletul unui leu sau zborul unui vultur. Nu pot deci înlătura din cunoştinţele mele certe nişte criterii atât de obişnuite că proporţia naturală a braţelor, picioarelor şi capetelor omeneşti, iar când mă găsesc în faţa unor opere ce contrazic propriile-mi experienţe, cunoştinţe şi amintiri, nu contează în ce loc le descopăr, căci sincer nu pot să le admir; şi cred că este mai bine să recunosc asta, în ciuda înaltului precept critic care spune că uneori trebuie să ne prefacem că admirăm ceva, deşi nu ne place de fel.

De aceea, recunosc de bunăvoie că, atunci când văd un barcagiu tânăr şi vesel pe post de heruvim, sau un căruţaş de la Barclay & Perkins zugrăvit în chip de evanghelist, nu găsesc nimic demn de laudă sau de admiraţie în acea pictură, oricât de mare ar fi reputatul ei pictor. Tot aşa, nu cred că sunt în vreun fel părtinitor cu îngerii defăimători care cânta la vioară şi fagot pentru înălţarea spirituală a călugărilor ce par să se lăfăie în aburii chefului. Cât despre cei doi Monsieur Tonson1 ai galeriilor, Sfântul Francisc şi Sfântul Sebastian, mă resemnez la ideea că amândoi trebuie să aibă nişte merite neobişnuite şi rare, ca opere de artă, încât să justifice nesfârşita lor multiplicare în serie de către pictorii italieni.

1 Autorul se referă, probabil, la Jacob Tonson (1656-1736), editor al unor numeroase opere clasice, secretar al Kit-Cat Club, din care făceau parte, printre alţii, Steele, Addison, Congreve (N. T.).

Îmi pare, de asemenea, că extazurile conştiente şi nenuanţate în care se cufundă anumiţi critici sunt incompatibile cu autentica apreciere a operelor cu adevărat mari şi transcendente. Nu-mi pot imagina, de pildă, cum ar putea un admirator înfocat al picturilor nevrednice să fie impresionat de frumuseţea fără egal a Înălţării Fecioarei de Tiţian, la Veneţia, după cum nu-mi pot da seama dacă acel ce este cu adevărat emoţionat la vederea acestei opere sublime sau e sensibil la desăvârşirea cu care a fost pictată neasemuita Adunare a Celor Binecuvântaţi, aflată în acelaşi oraş, ar putea deosebi în Judecata de Apoi de Michelangelo, din Capela Sixtină, vreo idee generală ori vreun gând pătrunzător în armonie cu acest subiect deosebit. Acela care, după ce a contemplat capodopera lui Rafael, Schimbarea la Faţă, se duce în altă sală, în acelaşi Vatican, şi priveşte un alt tablou de Rafael, înfăţişând (într-o caricatură incredibilă) miraculoasa stingere a marelui foc de către Leon al Patrulea – zicând apoi că le admiră pe amândouă deopotrivă ca fiind operele unui geniu inegalabil – acela, cred eu, este lipsit de puterea de discernământ într-unul din cele două cazuri şi asta, foarte probabil, tocmai în cazul operei mai desăvârşite şi mai înălţătoare.

Desigur, este uşor să arunci umbra îndoielii asupra oricui şi orice, însă eu mă îndoiesc grozav şi mă întreb dacă uneori regulile artei nu sunt aplicate cu prea multă stricteţe şi dacă n-ar fi bine ori agreabil să ştim precis, dinainte, încotro se va întoarce această figură, unde va zăcea acest trup, în câte falduri va cădea postavul şi aşa mai departe. Când observ în vreun tablou bun, din galeriile italieneşti, chipuri ce nu se potrivesc de fel cu subiectul, nu reproşez pictorului această scădere, fiindcă am bănuiala că aceşti bărbaţi care, de nevoie, s-au aflat prea mult la mâna călugărilor şi a preoţilor, au pictat călugări şi preoţi mult prea des. Văd frecvent, în picturi de o valoare reală, expresii destul de minore în comparaţie cu subiectul şi cu faima pictorului, după cum invariabil bag de seamă că acele

chipuri poartă pecetea clerică şi îşi găsesc perechea printre locatarii de azi ai mănăstirilor; drept care am stabilit, în sinea mea, că în astfel de cazuri infirmitatea reproducerii nu vine de la pictor, ci de la vanitatea şi ignoranţa anumitor protectori ai săi, care ţineau morţiş să fie apostoli – pe pânza – în toate ocaziile.

Graţia desăvârşită şi frumuseţea statuilor lui Canova, sobrietatea şi armonia perfectă a multora dintre sculpturile antice, aflate atât în Capitoliu, cât şi la Vatican, precum şi puterea de redare şi ardoarea multor altora depăşesc, în diferite moduri, posibilităţile de exprimare în cuvinte. Sunt deosebit de impresionante şi de încântătoare, mai ales când le compari cu operele lui Bernini şi ale elevilor săi care abundă în catedralele Romei, începând cu Sf. Petru, şi care, cred eu, constituie cea mai detestabilă specie de creaţii din lumea întreagă. Mai degrabă aş vrea să admir (ca simple opere de artă) cele trei zeităţi, ale Trecutului, Prezentului şi Viitorului, din colecţia chinezească, decât să privesc la cele mai bune dintre realizările acestor maniaci, căci în lucrările lor fiecare cută a draperiei e întoarsă pe dos, cea mai mică vână sau arteră este tot atât de groasă cât degetul arătător, părul pare un cuib de şerpi, iar atitudinile lor dau de ruşine toate celelalte extravaganţe. Încât cred sincer că nu există un alt loc pe lume în afară de Roma unde se pot găsi mai din belşug astfel de rebuturi intolerabile ieşite de sub dalta sculptorului.

La Vatican se află o frumoasă colecţie de antichităţi egiptene; tavanele sălilor în care sunt expuse au fost pictate în aşa fel încât să reprezinte un cer înstelat în deşert. O idee stranie, însă de mare efect. Monştrii înfricoşători, pe jumătate oameni, aduşi din temple, arată mult mai groaznici şi înspăimântători aici, sub azurul aproape negru; cerul pictat întreţine pretutindeni o atmosferă ciudată, întunecoasă, nesigură – un mister cât se poate de potrivit acestor exponate pe care le părăseşti aşa cum le găseşti, înfăşurate într-o solemnă noapte.

În colecţiile particulare, tablourile sunt mai bine puse în valoare. Rareori sunt expuse mai multe la un loc, aşa încât atenţia nu-ţi este distribuită în mai multe direcţii deodată şi nici ochiul nu-ţi oboseşte. Aici le poţi admira pe îndelete şi rareori eşti deranjat de alţi vizitatori. Se găsesc portrete nenumărate: de Tiţian, de Rembrandt şi de Vandyke, capete pictate de Guido, de Domenichino şi Carlo Doici, diferite scene de Coreggio, Murillo şi Rafael, Salvator Rosa şi Spagnoletto – mulţi dintre ei nu pot fi lăudaţi îndeajuns, atât de mare este gingăşia, graţia, nobila exaltare, puritatea şi frumuseţea lor.

Portretul Beatricei di Cenci, aflat în Palazzo Berberini, este un tablou de neuitat. În suavitatea şi frumuseţea transcendentă a chipului există ceva care mă impresionează, o strălucire care mă urmăreşte şi azi. Văd chipul acela şi acum, aşa cum văd acest jurnal sau tocul meu pe paginile lui. Capul este drapat într-un larg acoperământ alb, iar de sub faldurile acestuia se revarsă un bogat păr blond. Pare să-şi fi întors brusc privirea către spectator şi, în ochii ei, deşi tandri şi blânzi, se citeşte înfruntarea cruzimii, a unei terori de moment ori a unei tulburări, învinsă însă în aceeaşi clipită şi nerămânând altceva decât o speranţă cerească, o demnă mâhnire şi o tristă neputinţă pământească. Unele legende spun că Guido a pictat-o în noaptea dinaintea execuţiei; altele, că a pictat tabloul din memorie, după ce a văzut-o în drum spre eşafod. Aş înclina să cred că, aşa cum o vezi în pictură, Beatrice s-a întors către el, care o privea din mulţime, în clipa când a văzut securea, şi pictorul i-a surprins căutătura redată apoi în tablou şi care mi s-a întipărit atât de tare în minte, de parcă aş fi fost şi eu acolo, lângă el, în mulţime. În închipuirea mea, acest chip zăboveşte şi azi sub portalul tenebros, pe la ferestrele negre, oarbe şi pe treptele sumbre, sau se desprinde din întunecimea galeriilor fantomatice ale palatului familiei Cenci (care ameninţă un cartier întreg al oraşului, deoarece stă să se prăbuşească, şi

să se facă mici fărâme). Povestea ei e scrisă în pictură; scrisă pe chipul muribundei de însăşi mâna Naturii. Şi, vai! În această singură trăsătură de penel, ea respinge (în loc să-şi apropie) o lume meschină care pretinde, în virtutea unor false convenţii, că i-ar fi înrudită.

În Palazzo Spada am văzut statuia lui Pompei, statuia la picioarele căreia s-a prăbuşit Cezar. Un chip aspru, înfricoşător! Mi-am imaginat un om de o mai mare desăvârşire, de un rafinament mai subtil, cu trăsături delicate, în stare să renunţe la orgoliu văzând privirea împăienjenită a muribundului, prăvălit în faţă-i, şiroind de sânge şi transpus într-o măreţie rigidă, asemănătoare bustului, în timp ce moartea punea stăpânire pe el.

Excursiile în împrejurimile Romei sunt încântătoare şi pline de interes, chiar şi numai pentru schimbarea continuă de peisaj pe care o favorizează campagna sălbatică. Fiecare palmă de pământ, în orişice direcţie, este bogată în asocieri şi în frumuseţi naturale. Albano, cu superbul lac şi malul împădurit, şi cu vinul său, care cu siguranţă că nu s-a îmbunătăţit din timpurile lui Horaţiu şi care azi abia îşi justifică panegiricul. Murdarul Tivoli, cu râul Anio, deviat din cursul său, aruncându-se vijelios de la vreo douăzeci şi cinci metri în căutarea propriei albii. Pitorescul templu al Sibilei, cocoţat sus, pe un colţ de stâncă, cu micile-i cascade strălucind în soare; mai e şi o peşteră cu gura căscată înfricoşător, în care râul face un plonjon înspăimântător până departe, jos de tot, sub nişte colţi ascuţiţi de stâncă. Acolo se află şi Villa d'Este, părăsită şi năruindu-se printre crângurile de pini şi eucalipţi melancolici. Apoi Frascati şi, pe o pantă deasupra, ruinele Tusculumului, unde a trăit şi a scris Cicero, în vila sa preferată (din care se mai pot vedea şi azi fragmente de zid); tot aici s-a născut Cato. Am vizitat amfiteatrul, azi în ruine, într-o zi cenuşie şi întunecată, pe când bătea un vânt rece de martie; blocurile de piatră ale vechii cetăţi se găseau răspândite peste tot pe o ridicătură

singuratică, pustie şi lipsită de viaţă precum cenuşa unui foc stins demult.

Într-o zi, pornind spre Albano într-un grup de trei, am ajuns până la o depărtare de paisprezece mile de Roma, stăpâniţi fiind de o mare dorinţă de a ajunge acolo pe antica Via Appia, cea de mult ruinată şi năpădită de ierburi. Am pornit-o pe la şapte şi jumătate dimineaţa şi după vreo oră eram afară din oraş, în întinsa campagna. Douăsprezece mile am mers, urcând o succesiune neîntreruptă de movile, de ridicături şi dealuri pline de ruine. Morminte prăvălite şi temple dărâmate; fragmente de coloane, de fresce şi de frontoane; mari blocuri de granit şi marmură; arcade care se fărâmiţează: peste tot zăceau ruine îndeajuns de multe ca să se construiască din ele un oraş întreg. Uneori întâlneam în calea noastră ziduri răzleţe, construite de către ciobani din aceste dărâmături; alteori un şanţ căscat între două maldăre de pietroaie sfărâmate ne împiedica înaintarea; bucăţile de piatră ne fugeau de sub picioare, făcându-ne mersul anevoios; şi peste tot, numai ruine. Păşeam când pe o porţiune din vechiul drum, când pe un covor de iarbă care-l acoperea, de parcă i-ar fi fost linţoliu; oricum, toată calea era o ruină. În depărtare se profilau cu aroganţă apeductele, în giganticul lor drum de-a lungul câmpiei, şi orice răsuflare a vântului năvalnic mişca florile timpurii şi ierburile ce răsăreau spontan pe întinderile de ruine. Doar nişte ciocârlii nevăzute, deasupra noastră, rupeau tăcerea apăsătoare: îşi făcuseră cuiburile printre ruine; ciobani fioroşi, îmbrăcaţi în piei de oaie, se încruntau când şi când la noi de prin ungherele lor adormite, sălăşuind chiar între zidurile prăvălite. Peisajul dezolant al campagnei, într-o porţiune mai plană, mi-a amintit de o prerie americană, însă ce înseamnă pustietatea unei regiuni unde nicicând n-au locuit oameni în comparaţie cu un deşert în care un popor altădată puternic şi-a lăsat din plin urmele pe un pământ dispărut el însuşi mai apoi? Locurile de odihnă ale morţilor s-au prăbuşit ca morţii înşişi, iar

clepsidra spartă a timpului este azi doar o leneşă grămadă de praf! Reîntorcându-ne pe la vremea asfinţitului, şi privind de departe calea pe care o urmaserăm în acea dimineaţă, am avut impresia (aşa cum o am şi acum, la fel ca în ceasul acela) că soarele nu se va mai ridica niciodată pe cer şi că în acea seară privea pentru ultima dată o lume în ruină.

Întoarcerea în oraş, la lumina lunii, după o astfel de expediţie, este o încheiere cât se poate de potrivită pentru o zi! Străzile înguste, fără trotuare, sugrumate la fiecare colţ obscur de grămezi de gunoi şi murdărie, contrastează puternic, în înghesuiala, murdăria şi întunecimea lor, cu larga piaţă din faţa unei trufaşe catedrale; în centrul pieţii, un obelisc acoperit de hieroglife, adus din Egipt în timpul imperiului, arată neînchipuit de straniu în decorul nepotrivit; ici-colo câte o coloană antică, după ce s-a dărâmat statuia celui în cinstea căruia a fost ridicată, susţine acum un sfânt creştin: Marcus Aurelius a cedat locul Sfântului Pavel, iar Traian, Sfântului Petru. Apoi se văd clădiri masive, răsărite în urmă distrugerii Colloseumului, închizând între ele luna, ca nişte munţi; în timp ce ici şi colo se află arcade sparte, ziduri crăpate, prin care astrul nopţii ţâşneşte liber, aşa cum picură dintr-o rană esenţa vieţii. Un mic orăşel de case nenorocite, înconjurat de ziduri şi închis între porţi lăcătuite, este cartierul în care se închid peste noapte evreii, începând de la orele opt – un loc deprimant, dens populat şi otrăvit de miasme; dar oamenii de aici sunt harnici şi ştiu să facă bani. Ziua, pe când îţi croieşti drum de-a lungul străzilor înguste, îi vezi pe toţi la treabă, mai des pe caldarâm decât în dughenele lor întunecate şi stătute, recondiţionând haine vechi şi făcând tot felul de afaceri.

Trecând de aceste porţiuni cufundate într-un întuneric gros, ajungem iar în locuri scăldate de lumina lunii, unde apa din Fontana di Trevi ţâşneşte într-o sută de şuvoaie şi se rostogoleşte peste imitaţiile de rocă, într-o revărsare

argintie şi cristalină, plăcută ochiului şi urechii. Mai încolo, pe strada îngustă ca un gâtlej, o gheretă împodobită cu lămpi strălucitoare şi ramuri de pomi, îmbie mai mulţi orăşeni morocănoşi să vină la cazanele de aramă, fumegânde, cu ciorbă fiartă şi tocană de conopidă, la tăvile de peşte şi la sticlele de vin. Chiar după colţ se aude un zgomot târşâit. Vizitiul opreşte brusc: pe lângă noi trece încet un coviltir precedat de un bărbat care duce o cruce mare, de un purtător de torţă şi de un preot – ultimul îngână prohodul în mers. E căruţa morţilor, ducând cadavrele săracilor la mormintele din Câmpul Sacru, dincolo de zidurile cetăţii, unde sunt aruncate într-o groapă acoperită cu o lespede noaptea şi care rămâne sigilată timp de un an.

În timpul acestei plimbări, treci pe lângă felurite obeliscuri, coloane, temple antice, teatre, case, porticuri sau forumuri şi ţi se pare ciudat modul în care vestigiile străvechi au fost integrate, ori de câte ori s-a ivit prilejul, în vreo construcţie mai nouă şi făcute să servească scopurilor de azi: un zid, o locuinţă, un grânar, un grajd – meniri pentru care nu au fost plănuite niciodată şi care dau naştere la asocieri cu totul şi cu totul nepotrivite. E şi mai straniu să vezi cât de multe rămăşiţe ale vechii mitologii, cât de multe legende şi obiceiuri apuse au fost preluate de cultul altarelor creştine de-aici, şi cum, în nenumărate rânduri, credinţa falsă şi cea adevărată se împletesc într-o monstruoasă coaliţie.

Privind dincolo de ziduri, dintr-un anumit loc al oraşului, se vede o piramidă micuţă şi pipernicită (locul de îngropăciune al lui Caius Cestius), care formează un triunghi opac în lumina lunii. Pentru un călător englez, ea marchează mormântul lui Shelley, a cărui cenuşă zace îngropată într-o grădiniţă de lângă piramidă. Şi mai aproape de aceasta odihnesc rămăşiţele pământeşti ale lui Keats, „al cărui nume e scris pe ape”, strălucind glorios în peisajul calmei nopţi italiene.

Se spune că Săptămâna Mare prilejuieşte aici inegalabile atracţii turiştilor, însă, cu excepţia sărbătorilor din Duminica Paştelui, i-aş sfătui pe aceia care vor să viziteze Roma din interes real pentru cetate să evite tocmai această perioadă. Ceremoniile, în general, sunt plicticoase şi obositoare; căldura şi mulţimea sunt copleşitoare; zgomotul, vacarmul, învălmăşeala, confuzia te înnebunesc. În ceea ce ne priveşte, am abandonat foarte curând urmărirea acestor spectacole şi ne-am refugiat din nou printre ruine. De câteva ori, însă, ne-am lăsat duşi de valul mulţimii, pentru a fi părtaşi la cele mai de seamă reprezentaţii, şi vă voi descrie ce ni s-a înfăţişat.

La Capelă Sixtină, miercuri, n-am văzut mare lucru, fiindcă la ora când am ajuns noi acolo (deşi ne-am dus devreme), torentul de oameni o umpluse până la uşă şi chiar mai departe, ajungând până în sala alăturată, unde mulţimea se lupta, se înghesuia, se înjura şi năvălea ca nişte sălbatici ori de câte ori o doamnă era scoasă de acolo leşinată, ca şi cum cel puţin cincizeci de oameni i-ar fi putut lua locul. De pragul de sus al uşii atârna o perdea grea, de care trăgeau încontinuu vreo douăzeci de oameni aflaţi în imediata ei apropiere şi, cuprinşi fiind de o arzătoare dorinţă să audă cântându-se Miserere1, se străduiau că nu cumva perdeaua să cadă şi să înăbuşe vocile. Consecinţa a fost o extraordinară confuzie: perdeaua se încolăcea în jurul celor neatenţi, ca un şarpe. Ba cuprindea vreo doamnă care nu se mai putea descolăci, ba dinăuntrul ei se auzea vocea unui domn care se sufocă, implorând să fie scos afară, ba două braţe înfofolite (nimeni nu putea spune dacă erau de bărbat ori de femeie) se luptau în perdea ca într-un sac! Şi ba era purtată îndărăt, în capelă, de o năvală nouă, ba ieşea pe partea cealaltă, de orbea câte-un ostaş din garda elveţiană, proaspăt sosit să pună lucrurile la punct.

1 Psalmul cincizeci şi unu, cântat la anumite ceremonii bisericeşti catolice (N. T.).

Fiind aşezaţi la o mică distanţă, printre doi-trei ofiţeri din garda papală, care erau foarte plictisiţi şi tot numărau minutele – cum probabil că făcea şi Sfinţia Sa – aveam şanse mai mari de a urmări acest spectacol neaşteptat decât de a auzi Miserere. Uneori, creşterea tânguitoare a vocilor suna foarte patetic şi trist, alteori se stingea într-o tonalitate joasă: asta e tot ce auzeam.

În altă zi, ducându-mă la Sf. Petru, am asistat la dezvelirea moaştelor: o ceremonie care se desfăşoară între ceasurile şase şi şapte seara şi care impresionează prin întunericul şi tristeţea din bazilică şi prin mulţimea nesfârşită de oameni veniţi să le vadă. Moaştele sunt aduse, una câte una, de un grup de preoţi şi aşezate pe o platformă înaltă, lângă altarul principal. Acest loc este singurul luminat din întreaga bazilică. La altar se găsesc o sută douăsprezece candele care ard neîncetat; în afară de acestea, mai sunt două lumânări înalte, chiar lângă statuia neagră a Sfântului Petru, însă cu toate nu înseamnă aproape nimic într-un edificiu atât de mare. Obscuritatea, privirile tuturor aţintite spre platformă, prosternarea drept-credincioşilor pe lespezi, când sunt aduse şi arătate podoabele sclipitoare, ca nişte picturi sau ca nişte oglinzi, toate acestea sunt de mare efect, în ciuda modului foarte iraţional în care sunt prezentate (pentru edificarea tuturor) obiectele sfinte şi în pofida marii înălţimi la care sunt aşezate, sortită mai degrabă să micşoreze satisfacţia asistenţei, dobândită din certitudinea că ar fi adevărate.

Joi am fost să-l vedem pe Papă ducând sacramentul1 de la Capela Sixtină la Capella Paolina (aflată tot la Vatican): o ceremonie care simbolizează înmormântarea Mântuitorului înaintea învierii. Am aşteptat cam vreo oră într-o galerie mare, laolaltă cu o mulţime de oameni (dintre care trei pătrimi englezi), în timp ce în Capela Sixtină

1 Una din cele şapte taine bisericeşti la catolici (n.t.)

se cântă din nou Miserere. Ambele capele dau în aceeaşi galerie mare şi atenţia generală era concentrată asupra

deschiderii şi închiderii uşii pe care trebuia să apară Papa. Deschiderea acesteia dezvăluia doar un bărbat cocoţat pe o scară, aprinzând o groază de lumânări; la fiecare deschidere se producea o năvală teribilă către acea scară, semănând, aş zice, cu o şarjă a cavaleriei grele britanice la Waterloo. Totuşi, nici bărbatul şi nici scară nu şi-au pierdut echilibrul. După ce toate lumânările au fost aprinse, bărbatul a luat scara şi, făcând cu ea în mijlocul mulţimii cele mai surprinzătoare bufonerii, a rezemat-o în cele din urmă de peretele galeriei, chiar în faţa celeilalte capele, tocmai când începutul unui nou cânt anunţa apropierea Prea Sfinţiei Sale. A fost o mare emoţie şi soldaţii din gardă, care până atunci îmboldiseră mulţimea în fel şi chip, s-au rânduit de-a lungul galeriei, iar procesiunea a trecut printre cele două şiruri formate de ei.

Se găseau acolo corişti şi o mulţime de preoţi, care mergeau doi câte doi şi purtau – mai ales cei arătoşi – lumânări aprinse, pe care le ţineau în aşa fel, încât lumina să le dezvăluie din plin chipurile, în galerie fiind întuneric. Cei care nu erau frumoşi sau care nu aveau bărbi lungi îşi purtau lumânările oricum şi se abandonau contemplării spirituale. Cântarea era monotonă şi foarte plicticoasă. Procesiunea continua să treacă încet, iar zumzetul vocilor n-a încetat deloc până când a apărut Papa însuşi, păşind sub un baldachin de mătase albă şi purtând cu ambele mâini sacramentul acoperit; cardinalii şi canonicii se înghesuiau în jurul lui, într-un roi strălucitor. Când a trecut Papa, soldaţii din gardă au îngenuncheat şi toţi cei de faţă s-au înclinat; astfel a intrat în capelă, baldachinul alb fiind înlăturat şi lăsat la uşă; în locul lui a fost înălţată o umbrelă, tot de mătase albă. Câteva cupluri ce încheiau cortegiul au intrat, de asemenea, în capelă. După care uşa a fost închisă şi totul s-a terminat; fiecare a plecat de acolo foarte grăbit, parcă într-o luptă pe viaţă şi pe moarte cu timpul, dornic să vadă altceva şi să arate că nu merita atâta osteneală.

Cred că spectacolul cel mai îndrăgit, la care se înghesuie cât mai multă lume (cu excepţia ceremoniilor din Duminică şi Lunea Paştelui, accesibile tuturor) este spălarea de către Papă a picioarelor celor treisprezece bărbaţi, reprezentând pe cei doisprezece apostoli şi pe Iuda Iscariotul. Locul unde se desfăşoară acest act pios se află într-una din capelele închinate Sfântului Petru, împodobită cât mai frumos pentru această ocazie; cei treisprezece stau „toţi într-un rând", pe o bancă foarte înaltă, şi arată deosebit de stânjeniţi, pândiţi fiind de atâţia ochi (Dumnezeu mai ştie câţi!) de englezi, francezi, americani, elveţieni, germani, ruşi, suedezi, norvegieni şi de alte neamuri. Sunt îmbrăcaţi în alb, iar pe cap poartă o bonetă albă, rigidă, ca o halbă de bere englezească fără toartă. Fiecare ţine în mână un buchet de flori de mărimea unei conopide frumoase; iar doi dintre ei purtau ochelari în această ocazie! Amintindu-mi de personajele pe care le reprezentau, am găsit că ochelarii sunt un adaos cât se poate de comic. Aveai într-adevăr ce vedea! Sfântul loan era întruchipat de un tânăr frumos. Sfântul Petru, de un domn în vârstă, cu o privire severă şi o bogată barbă castanie. Pe Iuda Iscariotul îl reprezenta un ipocrit atât de mare (nu am putut, totuşi, să-mi dau seama dacă expresia de pe faţa acestuia era reală sau prefăcută), încât, dacă şi-ar fi jucat rolul până la capăt şi s-ar fi dus să se spânzure, toată lumea ar fi fost mulţumită.

Întrucât cele două mari loji, rezervate pentru această reprezentaţie doamnelor, erau pline ochi şi n-aveam nici o şansă să ajungem în faţă, am plecat, împreună cu mai multă lume, ca să ajungem la timp la masă, unde Papă în persoană îi serveşte pe cei treisprezece; după o luptă susţinută pe treptele Vaticanului şi după multe conflicte personale cu garda elveţiană, întreaga gloată a năvălit în încăpere. Aceasta era o sală lungă, împodobită cu draperii albe şi roşii, cu o lojă mare pentru doamne (care la aceste ceremonii sunt obligate să se îmbrace în negru şi să poarte văluri negre), o lojă specială pentru regele Neapolului şi

suita sa, şi masa însăşi, care, aranjată ca pentru o cină de bal şi împodobită cu chipurile aurite ale apostolilor adevăraţi, era situată pe o platformă ridicată pe una din laturile galeriei. Tacâmurile contrafăcute ale apostolilor erau rânduite pe acea parte a mesei mai apropiată de perete, aşa încât să poată fi privite în voie de spectatori.

Sala era plină de străini, mulţimea imensă, căldura foarte mare, iar înghesuiala de-a dreptul înfricoşătoare. Aceasta a ajuns de nesuportat o dată cu venirea puhoiului de oameni care asistaseră la spălarea picioarelor; atunci s-au auzit asemenea ţipete, încât un grup de dragoni piemontezi a trebuit să vină în ajutorul gărzii elveţiene, ca să potolească vacarmul.

Doamnele, mai ales, s-au dovedit fioroase în lupta lor pentru locuri. În lojă, o doamnă pe care o cunoşteam a fost cuprinsă de după talie de o matroană voinică şi smulsă din locul pe care stătea; o altă doamnă (aflată mai în spate, în aceeaşi lojă) şi-a consolidat poziţia, înţepându-le pe doamnele din faţa ei cu un ac mare.

Domnii din jurul meu erau nespus de curioşi să vadă ce se afla pe masă, iar un englez părea să-şi fi concentrat întreaga energie a firii sale în hotărârea de a descoperi dacă pe masă se găsea cumva şi nişte muştar. „Pe cinstea mea, au şi oţet!”, l-am auzit spunându-i prietenului său, după ce se înălţase mai mult timp în vârful picioarelor, fiind strivit şi lovit din toate părţile. „Şi ulei! Le-am văzut perfect! Poate vreun domn de acolo, din faţă, să-mi spună dacă e muştar pe masă? Domnule, vreţi, vă rog, să-mi spuneţi? Vedeţi cumva vreo farfurioară cu muştar pe-acolo?”

După multă aşteptare, pe platformă au apărut apostolii şi Iuda şi au fost aşezaţi pe un rând la masă, cu Petru în cap; asistenţa se holba la ei, pe când cei doisprezece îşi miroseau adânc şi îndelung buchetele de flori, iar Iuda – mişcându-şi buzele într-un mod neplăcut – se cufundă într-o rugă interioară. Apoi Papa, îmbrăcat într-o robă purpurie şi purtând pe cap o scufie de mătase albă, a apărut însoţit de

o mulţime de cardinali şi de demnitari şi a luat o căniţă de aur, din care a turnat puţină apă pe una din mâinile lui Petru. Un însoţitor ţinea un lighean de aur, un al doilea, o pânză frumoasă, iar al treilea, buchetul lui Petru, care îi fusese luat în vederea acestei operaţiuni. Ritualul a fost repetat de Sfinţia Sa foarte expeditiv, cu fiecare bărbat în parte (am observat că Iuda, în mod deosebit, era copleşit de bunăvoinţa Papei), iar apoi toţi treisprezece s-au aşezat la masă. Papa şi-a dat binecuvântarea. Petru şedea în scaunul din capul mesei.

Li s-a servit vin alb şi roşu, iar bucatele păreau foarte bune. Felurile veneau în porţii, câte una pentru fiecare apostol, şi, după ce erau prezentate Papei de către cardinali, în genunchi, acesta le înmânã celor treisprezece. Modul în care Iuda devenea tot mai nevrednic la mâncare, lâncezind cu capul aplecat într-o parte, ca şi cum şi-ar fi pierdut toată pofta, sfida orice descriere. Petru, un bătrân zdravăn şi sănătos, s-a pornit „să înghită tot „: mânca tot ce i se dădea (el primea ce era mai bun, fiind primul din rând) şi nu scotea o vorbă. Mâncărurile păreau făcute în special din peşte şi din legume. În acelaşi timp, Papa îi servea pe cei treisprezece cu vin şi, cât a durat cina, s-a citit cu voce tare dintr-o carte mare – Biblia, presupun – ceva ce nu se putea desluşi şi căruia nimeni nu i-a acordat de altfel nici cea mai mică atenţie. Din când în când, cardinalii şi ceilalţi însoţitori zâmbeau unii la alţii, ca şi cum toată treaba era o mare farsă; şi, dacă ne gândim bine, fără îndoială că aveau perfectă dreptate. Sfinţia Sa a îndeplinit ce avea de făcut ca un om sensibil, obligat să treacă printr-o ceremonie obositoare, şi când a terminat a părut foarte fericit.

Un spectacol interesant mi s-a părut cina pelerinilor, la care o serie de domni şi doamne îi servesc pe cei ce vin în pelerinaj, în semn de umilinţă, ba chiar le şterg picioarele după ce au fost spălate prin procură. Dar nici un spectacol din cele multe, în a căror înfăţişare exterioară se pune mare încredere, dar care nu sunt, după opinia mea, decât nişte

simple forme goale, nu m-a impresionat atât de mult ca cel de la scala santa, sau scara sfântă pe care l-am văzut de mai multe ori – o dată, spre norocul său nenorocul meu, chiar în Vinerea Mare.

Această scară sfântă este alcătuită din douăzeci şi opt de trepte; se zice că ar fi aparţinut casei lui Pilat din Pont şi că ar fi aceeaşi pe care a păşit Mântuitorul, venind de la scaunul de judecată. Pelerinii o urcă numai în genunchi. Este abruptă şi la capătul de sus se află o capelă plină, se spune, cu moaşte la care se poate privi printre nişte bare de fier; coborârea se face pe una din scările laterale, nesfinţite, aşa încât totul decurgea normal.

În Vinerea Mare se aflau acolo, după un calcul modest, o sută de persoane care se târau în genunchi, cu toate laolaltă, în susul acestor trepte, în timp ce alţii, care aveau de gând să urce sau care coborâseră – câţiva le făcuseră pe amândouă şi se pregăteau să se ducă sus pentru a doua oară – pierdeau vremea pe acolo, sub portalul de jos, unde un domn în vârstă, într-un fel de gheretă, zornăia neîncetat o cutie de tablă cu o crăpătură în capac, ca să le aducă aminte că el se ocupa cu strânsul banilor. Majoritatea celor de acolo erau bărbaţi şi femei de la ţară. Totuşi, mai erau patru-cinci preoţi iezuiţi şi câteva femei bine îmbrăcate. Un cârd întreg de şcolari, pe puţin douăzeci, se aflau cam la jumătatea drumului în sus pe scări şi, după toate aparenţele, se distrau foarte bine. Băieţii urcau foarte aproape unul de altul, însă restul credincioşilor se ţineau, în măsura posibilului, cât mai departe de ei, ca urmare a faptului că aceştia dădeau dovadă de o mare nesăbuinţă în mişcarea bocancilor.

În viaţa mea nu am văzut un spectacol mai ridicol şi mai dizgraţios – ridicol prin incidentele absurde şi inevitabile, precum şi prin degenerarea lui fără seamăn. La început sunt două trepte, apoi urmează un palier destul de lung. Cei mai bătoşi dintre credincioşi se deplasează în genunchi atât de-a lungul acestui palier, cât şi în sus pe trepte, şi nici

o deosebire nu ar putea reda schimonoselile pe care le fac în înaintarea lor târşâita pe această suprafaţă plană. Apoi, să-i vezi cum aşteaptă jos, sub portal, ca să prindă ocazia să ţâşnească în rând, de îndată ce se face un loc lângă zid! Ori să vezi cum unul, cu o umbrelă (adusă anume, fiindcă era o zi frumoasă), trişa, ridicându-se de pe o treaptă pe alta cu ajutorul acesteia! Sau cum o doamnă de vreo cincizeci şi cinci de ani, cu aere de mironosiţă, se uita mereu înapoi, ca să se asigure că picioarele-i sunt frumos aşezate pe trepte!

Diferenţa de viteză de ascensiune a participanţilor este incredibilă. Unii se urcă de parcă ar alerga într-o cursă contra cronometru; alţii se opresc ca să spună o rugăciune pe fiecare treaptă. Unul atinge fiecare treaptă cu fruntea şi o sărută; altul se scarpină în cap tot drumul. Băieţii, de pildă, au ajuns sus foarte repede şi au coborât înainte ca doamna în vârstă să fi parcurs jumătate de scară. Cum-necum, majoritatea penitenţilor coboară foarte vioi şi proaspeţi, ca şi cum ar fi făcut o treabă tare bună, care n-ar mai putea fi întunecată nici de o grămadă de păcate; iar bătrânul domn din ghereta de jos, cel cu cutia, profită din plin de buna lor dispoziţie, vă asigur de asta!

Ca şi cum deplasarea în genunchi nu ar fi destul de comică, la capătul de sus al scării se află o statuetă de lemn, fixată pe un crucifix, care se înalţă pe un fel de farfurie mare de tablă; statueta este atât de prăpădită, de slabă şi de instabilă, încât, ori de câte ori o persoană plină de entuziasm o sărută cu o devoţiune mai mare decât de obicei, sau aruncă o monedă în farfurie cu mai multă promptitudine decât se obişnuieşte (fiindcă farfuria serveşte drept puşculiţă suplimentară), aceasta se cutremură toată, încolţită de zgomote teribile, şi zgâlţâie puternic lampa alăturată; toate acestea îi înfricoşează teribil pe oamenii de pe trepte, iar pe cei plini de păcate îi transpune într-o stare de nedescris.

În Duminica Paştelui, precum şi în joia care o precede, Papa iese în balconul din faţa Bisericii Sfântului Petru şi

binecuvântează mulţimea. De data aceasta, Duminica Paştelui era o zi frumoasă, cu cer albastru: atât de senină, înmiresmată şi minunată, încât am uitat pe loc toată vremea rea de mai înainte. Joi, priviserăm cum binecuvântarea se pogora peste câteva sute de umbrele şi nu observaserăm nici o sclipire în cele o sută de fântâni ale Romei – sau oricâte or fi fost! – pe când în această dimineaţă luminoasă de duminică arătau ca nişte dinamite curgătoare. Lungile străzi nenorocite pe care veniserăm (obligaţi fiind de către dragonii din garda papală), erau pline de culori atât de vii, încât nimic din ele nu mai părea urât. Oamenii simpli ieşiră în hainele lor cele mai bune şi mai pitoreşti; cei înstăriţi umblau în vehicule elegante; cardinalii se precipitau către Biserica Pescarilor Săraci în trăsurile lor minunate; măreţia apusă se fălea sub soare cu livrele zdrenţuite şi cu bicornuri fără luciu: fiecare trăsură din Roma se îndreaptă spre marea piazza de la Sfântul Petru.

Aici se aflau pe puţin o sută cincizeci de mii de oameni. Cu toate acestea, rămăsese destul loc liber. Nu ştiu cât de multe trăsuri se adunaseră, însă ar mai fi încăput, şi încă din belşug. Treptele largi din faţa bisericii gemeau de lume. În acestă parte a pieţii predominau contadini-i1 din Albano (oameni care se înnebunesc după roşu) şi amestecul de culori vii în mulţime era foarte frumos. La baza treptelor stăteau rânduiţi soldaţii. Pierduţi în dimensiunile magnifice ale locului, aceştia arătau ca nişte răsaduri de flori. Locuitorii Romei, cu chipuri îmbufnate, ţăranii vioi de prin ţinuturile înconjurătoare, grupurile de pelerini din toate regiunile îndepărtate ale Italiei, străinii din toate ţările veniţi să viziteze oraşul, cu toţii făceau un zumzet înmiit în aerul limpede, ca tot atâtea insecte; şi, mult deasupra tuturor, fierbând, împroşcând şi născând curcubee în lumină, ţâşnea şi se rostogolea din abundenţă apa celor două încântătoare fântâni.

1 Săteni (ital.).

În faţa balconului atârna un fel de covor strălucitor, iar laturile erau împodobite cu o draperie purpurie. Deasupra fusese întinsă o pânză, ca să-l apere pe vârstnicul Papă de razele fierbinţi ale soarelui. Când s-a făcut amiază, toţi ochii s-au îndreptat spre locul unde trebuia să apară Papa. La momentul potrivit s-a văzut apropiindu-se tronul acestuia, urmat de evantaiele gigantice, din pene de păun.

Omuleţul dinăuntru (fiindcă balconul este foarte înalt) s-a ridicat şi a întins braţele, în timp ce toţi bărbaţii din piaţă s-au descoperit, iar unii, dar nu marea majoritate, au îngenuncheat chiar. În clipele care au urmat, tunurile de pe întăriturile Castelului San Angelo au proclamat darea binecuvântării: tobele băteau, armele zăngăneau, iar imensa mulţime s-a destrămat brusc în grupuri mai mici şi s-a împrăştiat ici şi colo în şuvoaie, întocmai ca nişte nisipuri colorate.

Când am plecat de-acolo, totul era scăldat în lumina puternică a amiezii. Tibrul nu mai era galben, ci albastru. Incandescenţa soarelui făcea ca vechile poduri să arate noi şi robuste. Panteonul, cu faţada-i maiestuoasă, însemnată şi brăzdată ca un obraz bătrân, primea din plin lumina de vară pe zidurile-i bătute de obuze. Fiecare colibă din Cetatea Eternă, oricât de murdară şi pustie, apărea ca nouă în razele soarelui. Închisoarea, aflată chiar la stradă, dezvăluia la ferestrele din ziduri chipuri de prizonieri nenorociţi, care întindeau mâinile ori se încleştau de barele ruginite, întorcând obrazul spre stradă şi spre mulţime, ca şi cum acestea ar fi fost flăcările unui foc vesel, la care îşi puteau încălzi sufletul!

Când s-a lăsat înserarea, fără că vreun nor să întunece luna, mi s-a oferit un spectacol uluitor: marea piaţă se umpluse din nou şi întreaga bazilică, de la cruce până la temelii, ca şi colonadele din jurul pieţii, erau luminate cu nenumărate torţe, urmând supus desenul construcţiei! Ce senzaţie de exaltare, de bucurie şi desfătare am avut atunci când, la ceasurile şapte şi jumătate – nici o secundă mai

târziu – anunţate de marele clopot, o pâclă de foc de un roşu intens s-a ridicat cu multă graţie de pe vârful cupolei până la capătul crucii şi momentul în care-a ajuns acolo a fost totodată semnalul de aprindere a nenumărate artificii, tot mari şi roşii, arzând ca o flacără vie din toate colţurile impunătorului edificiu, în aşa fel încât fiecare cornişă, fiecare capitel, până şi cel mai mic ornament de piatră, se exprimă în foc, iar fundalul negru şi masiv al enormului dom părea tot atât de transparent ca şi o coajă de ou!

Un fitil la o încărcătură de pulbere ori un circuit electric – nimic nu s-ar fi putut aprinde mai brusc şi mai repede decât aceste artificii! Două ore după aceea, aflându-ne pe o colină îndepărtată, am privit spre bazilică: era încă luminată, strălucind şi sclipind ca un giuvaier în noaptea calmă! Nici o linie nu lipsea din proporţii, nici un unghi nu era tocit, nici un atom din strălucire nu se pierduse.

În seara următoare, în Lunea Paştelui, impresionanta revărsare de artificii s-a mutat la Castelul San Angelo. Ca să vedem mai bine, am închiriat o cameră într-o casă peste drum şi am pomit-o într-acolo destul de devreme, străbătând o gloată compactă de oameni care împânzeau piaţa din faţă, precum şi toate bulevardele adiacente, şi înghesuindu-se într-atâta pe podul dinspre castel, încât acesta părea gata să se prăbuşească în tumultuosul Tibru. Printre statuile de pe acest pod (nişte lucrări execrabile), erau câteva vase mari umplute cu câlţi, care ardeau şi aruncau o strălucire stranie pe chipurile din mulţime şi o lumină nu mai puţin ciudată pe contrafacerile de piatră de deasupra.

Spectacolul a început cu o formidabilă descărcătură de tun şi, apoi, timp de douăzeci de minute sau o jumătate de oră, întregul castel s-a transformat într-o pânză neîntreruptă de foc şi într-un labirint de roţi scânteietoare de toate culorile, mărimile şi vitezele, în timp ce rachetele îşi croiau drum spre cer, nu câte una, nu câte două şi nici cu duzină, ci cu sutele deodată. Cât despre explozia de

încheiere – girandola – aceasta a fost ca o aruncare în aer a întregii fortăreţe.

Într-o jumătate de oră mulţimea s-a împrăştiat care încotro; luna îşi privea tăcută imaginea încreţită în râu; câţiva bărbaţi mişunau încolo şi încoace cu lumânări aprinse în căutarea a tot ceea ce se pierduse în înghesuială şi merita să devină al lor, tot locul acela fiindu-le la discreţie.

Ca să schimbăm decorul, ne-am dus în vechea Romă, ca să ne luăm, după un alt foc şi o nouă detunătură, rămas bun de la Colloseum. Îl mai văzuserăm la lumina lunii, însă singurătatea copleşitoare din acea noapte era dincolo de orice descriere. Stâlpii fantomatici din Forum, arcurile triumfale ale vechilor împăraţi, grămezile enorme de ruine, palate odinioară, movilele năpădite de iarbă, mormanele templelor distruse, lespezile de pe Via Sacra, netezite de mersul atâtor picioare spre Roma antică, toate acestea erau întunecate, în melancolia lor trascendentă, de stafia sumbră a serbărilor sângeroase care bântuiseră scena altădată; construcţia a fost prădată de Papi hrăpăreţi şi de prinţi războinici, dar a rămas neînvinsă; se răsuceau braţe sălbatice de buruieni, de ierburi şi mărăcini; totul i se plângea nopţii, din fiecare ungher, de sub fiecare arcadă sfărâmată; pretutindeni domnea propria-i umbră, înspăimântătoare şi nemişcată!

A doua zi ne-am odihnit pe iarbă în campagna, la un popas în drumul nostru spre Florenţa, şi, ascultând cântul privighetorilor, am observai că în locul în care fusese ucisă sărmana contesă venită în pelerinaj fusese ridicată o mică cruce de lemn. Am pus şi noi câteva pietre în jur, ca început de movilă în amintirea ei, întrebându-ne dacă ne vom mai odihni vreodată acolo şi privind înapoi către Roma.

O DIORAMĂ RAPIDĂ.

Plecăm la Napoli! Părăsim Cetatea Eternă prin Poarta San Giovanni Laterano, situată la celălalt capăt al oraşului, unde două lucruri atrag atenţia, fiind ultimele obiective pentru

vizitatorul care pleacă şi primele pentru cel care abia soseşte: o mândră catedrală şi o ruină gata să se prăbuşească – însemne potrivite pentru Roma!

Drumul nostru străbate campagna, care arată mult mai solemnă într-o zi senină şi luminoasă ca aceasta, decât sub un cer întunecat; întinderea de ruine se desfăşoară clar privirii; printre arcadele apeductelor, strălucirea soarelui dezvăluie alte arcade în cuprinderea lui tristă. După ce am traversat câmpia, ne-am oprit să o contemplăm de la Albano, iar suprafaţa ei întunecată şi unduitoare zăcea la picioarele noastre ca un lac încremenit sau ca un Lethe lat şi negru, curgând în jurul zidurilor Romei, separând cetatea de restul lumii! Şi când te gândeşti cât de des au trecut pe aici strălucitoare legiuni în marşul lor triumfător prin această întindere purpurie, atât de tăcută şi de nepopulată acum! Sau cum, adeseori, captivii cu inimile zdrobite priveau spre oraşul din depărtare şi apoi la locuitorii acestuia, veniţi să-l aclame pe învingătorul lor! Câta larmă, cât desfrâu şi câte crime n-au cuprins vastele palate, reduse acum la simple maldăre de cărămidă şi marmură sfărâmată! Câtă văpaie de focuri, câte vaiete şi bocete de molimă şi foamete n-au răsunat odinioară peste câmpia asta sălbatică, unde nimic nu se mai aude acum, în afară de vuietul vântului, şi unde şopârle răzleţe mai zburdă la soare.

Pe lângă noi trece un convoi de care ce duc vin la Roma; fiecare din ele este mânat de câte-un ţăran lăţos, adăpostit sub un coviltir mic, făcut din piele de oaie. După ce convoiul s-a îndepărtat, ne-am continuat drumul, cutreierând printr-un ţinut mai la deal, bogat în arbori. În ziua următoare am ajuns la mlaştinile pontine, plicticos de plate şi de singuratice, năpădite de hăţişuri şi inundate de ape, traversate însă de un drum bun, construit chiar de-a curmezişul lor şi străjuit de pomi. Din când în când, trecem pe lângă un corp de gardă izolat; ici şi colo vedem o colibă părăsită, înconjurată de un zid. Câţiva ciobani îşi pierd

timpul pe malurile râului care curge pe lângă drum şi, uneori, dăm cu ochii de câte o bărcuţă cu fundul plat trasă la edec de un bărbat. Când şi când trece câte-un călăreţ purtând în faţă, de-a curmezişul şeii, o puşcă şi fiind însoţit de câini fioroşi; în rest, nici o altă mişcare, în afară de cea a vântului, şi astfel ajungem într-un loc de unde se vede Terracina.

Cât de albastră şi de strălucitoare este marea, rostogolindu-se sub ferestrele hanului atât de vestit pentru poveştile lui cu tâlhari! Şi cât de pitoreşti sunt vârfurile de stâncă deasupra drumului îngust pe care-l vom parcurge a doua zi! În cartierele de sus trudesc ocnaşii, în timp ce sentinelele care-i păzesc lenevesc pe ţărmul mării! Toată noaptea se aude murmurul mării sub stele; la crăpatul de ziuă perspectivă se deschide brusc, ca prin miracol, dezvăluind în depărtare, peste mare, oraşul Napoli şi insulele sale, precum şi Vezuviul care scuipă foc! Într-un sfert de oră totul dispare, ca şi cum ar fi fost doar o viziune alcătuită din nori, şi împrejur nu mai rămâne nimic altceva decât marea şi cerul.

După ce am trecut frontiera în Regatul Napoli şi după ce am reuşit cu greu să-i potolim pe cei mai nesătui soldaţi şi ofiţeri de la vamă, la capătul a două ore de călătorie, am intrat printr-o arcadă fără porţi în primul oraş napolitan, Fondi. Iau notă de Fondi în numele a tot ceea ce este mizerabil şi neînchipuit de sărac.

Un canal murdar, plin de noroi şi de lături, şerpuieşte în josul străzilor nenorocite, alimentat de şuvoaie indecente, care se scurg din casele abjecte. Nu este uşă, fereastră sau oblon, acoperiş, perete, stâlp său par în tot orăşelul, care să nu fie căzut în ruină ori putrezit. Ai impresia că istoria zbuciumată a oraşului, cu toate asediile şi jafurile pricinuite de Barbarossa şi de alţii, a fost scrisă anul trecut. Iar faptul că aceşti câini slăbănogi, care se furişează prin străzile mizere, n-au fost încă devoraţi de locuitorii de aici constituie unul din misterele lumii!

Ce oameni încruntaţi, ce obrazuri scofâlcite! Toţi sunt cerşetori, însă asta nu-i nimic. Priviţi-i cum se adună! Unii sunt prea leneşi ca să vină jos, sau prea înţelepţi ca să se încreadă în scări şi ca să cuteze să coboare pe ele, aşa că îşi întind mâinile slăbănoage de la ferestrele de sus şi strigă; alţii se-adună cârd în jurul nostru, luptând, îmbrâncindu-se unul pe altul şi cerând fără încetare de pomană în numele Fecioarei binecuvântate şi din dragoste pentru Dumnezeu şi toţi sfinţii. Un grup de copii sărmani, aproape goi, strigând şi cerând în acelaşi fel, descoperă că se pot vedea în luciul trăsurii şi încep să ţopăie şi să se strâmbe pentru plăcerea de a-şi admira maimuţărelile repetate în oglindă. Un schilod nebun tocmai vrea să lovească un confrate dintre aceia care încearcă să-i înăbuşe cererea inutilă şi mult prea zgomotoasă; deodată, îşi vede în luciul trăsurii perechea supărată, se opreşte brusc şi, scoţând limba, începe să-şi scuture capul şi să flecărească. Ţipătul lui ascuţit trezeşte o haită de creaturi sălbatice, înfăşurate în veşminte jegoase, care zac pe treptele bisericii, cu oale şi tigăi de vânzare. Aceştia se ridică şi se apropie în goană, cerşind sfidător; „Mi-e foame! Daţi-mi ceva! Ascultaţi-mă, signore, mi-e foame!” Apoi o bătrână cu un aspect înspăimântător vine şchiopătând în josul străzii şi, de teamă că a întârziat, întinde o mână şi, scărpinându-se în acelaşi timp pe tot corpul cu cealaltă, ţipă cu mult înainte de a putea fi auzită: „Milă, milă! O să mă duc de-a dreptul să mă rog pentru dumneavoastră, frumoasă doamnă, dacă-mi veţi da pomană!” În fine, trec pe lângă noi în goană membrii unei confrerii pentru îngroparea morţilor, mascaţi hidos şi îmbrăcaţi în robe jerpelite, albe pe la margini, cu împroşcături de la multe ierni noroioase, escortaţi de un preot murdar şi de un purtător de cruce aşijderea. Înconjuraţi de această mulţime pestriţă, ne strecurăm afară din orăşel; asupra noastră sunt aţintiţi ochi răi, sticloşi, urmărindu-ne din întunericul fiecărei case prăvălite, ca nişte scânteietoare fărâme de murdărie şi putrefacţie.

O frumoasă trecătoare de munte, ruinele unui fort pe o înălţime greu accesibilă – tradiţia îl numeşte Fortul Fra Diavolo; vechiul orăşel Itri, părând o născocire din aluat, este construit aproape perpendicular pe un deal, la care se ajunge prin nişte trepte abrupte; frumosul Mola di Gaeta, al cărui vin, ca şi cel de Albano, a degenerat mult din zilele lui Horaţiu, sau gustul lui Horaţiu pentru vin nu era prea grozav, ceea ce, totuşi, nu e de crezut pentru unul căruia îi plăcea atât de mult licoarea, încât a ridicat-o atâta în slăvi; încă o noapte pe drum, spre Santa Agatha; o zi de odihnă la Capua, pitorească, însă nu tot atât de seducătoare pentru un călător din ziua de azi cum au găsit-o soldaţii Romei pretoriene; un drum şerpuind printre viţa buclată şi întinsă în ghirlande de la un pom la altul; în cele din urmă, se vede Vezuviul, foarte aproape de noi: conul şi vârful îi sunt albite de zăpadă, iar deasupra atârnă fumul, ca un nor dens în atmosfera încărcată a zilei. Coborâm într-o goană dealul şi intrăm drept în Napoli.

În susul străzii, venind spre noi, urcă o procesiune funerară. Corpul, într-un sicriu deschis, purtat pe un fel de palanchin, este acoperit cu un postav numai purpură şi aur. Cei ce-l bocesc poartă robe şi măşti albe. Moartea este şi-aici prezentă, dar viaţa-i şi ea bine reprezentată, încât ai impresia că toţi locuitorii au ieşit în stradă, alergând ici şi colo în trăsuri. Unele din acestea, conduse de obişnuiţii vetturini, sunt trase de trei căi înhămaţi în aceeaşi linie, împodobiţi cu găteli elegante şi cu o mare abundenţă de fireturi aurii, care merg întotdeauna foarte repede. Nu fiindcă încărcăturile lor ar fi uşoare – cea mai mică dintre ele duce cel puţin zece pasageri: patru în faţă, încă patru sau cinci agăţaţi în spate şi încă vreo doi-trei într-un fel de plasă ori sac, fixat dedesubt, la osie, unde stau pe jumătate sufocaţi în noroi şi în praf.

Atleţi de circ, cântăreţi buffo cu chitare, recitatori de poezii, povestitori, spectacole ieftine cu clovni şi actori, tobe şi trompete, pânze zugrăvite, arătând minunile dinăuntru,

precum şi mulţimi de curioşi adunaţi afară, înteţesc vârtejul şi forfota. Lazzaroni1 în zdrenţe zac adormiţi pe praguri, sub arcade ori în bordeie; cei din mica nobilime, în veşminte vesele, gonesc cu trăsurile pe chiaja, sau se plimbă în Grădina Publică; sub porticul marelui Teatru San Carlo, în plină stradă, scribii de scrisori, cocoţaţi în spatele micilor pupitre, prevăzute cu suporturi pentru călimări, îşi aşteaptă plini de răbdare clienţii.

1 Cerşetori, zdrenţăroşi (ital.) (N. T).

Iată un ocnaş în lanţuri, care doreşte să i se scrie o scrisoare către un prieten. Se apropie de un om cu înfăţişare de copist, stând sub un colţ de arcadă şi făcându-şi meseria. A obţinut permisiunea de la sentinela care-l păzeşte şi care rămâne tot timpul lângă el, sprijinindu-se de zid şi spărgând nuci. Ocnaşul dictează la urechea copistului şi, cum nu ştie carte, priveşte intens în ochii acestuia, ca să citească în ei dacă a scris exact ceea ce i-a spus. După un timp, ocnaşul devine discursiv şi incoerent. Copistul se opreşte şi-şi freacă bărbia. Ocnaşul e volubil. În cele din urmă, copistul prinde ideea şi, cu aerul unui om care ştie cum s-o aducă din condei, o aşterne pe hârtie, oprindu-se din când în când ca să-şi privească plin de admiraţie propriul text. Ocnaşul nu scoate o vorbă. Soldatul sparge nucile cu mult stoicism. Mai e ceva? întreabă copistul. Nu mai e nimic. Atunci, ascultă aici, prietene. Îi citeşte toată scrisoarea. Ocnaşul e încântat. Scrisoarea este împăturită, i se pune adresa, se înmânează ocnaşului şi acesta plăteşte onorariul. Copistul recade indolent pe scaun şi ia o carte. Ocnaşul adună de pe jos un sac gol, sentinela aruncă o mână de coji de nuci, îşi pune arma pe umăr şi pornesc amândoi la drum.

De ce oare, ori de câte ori îi priveşti, cerşetorii îşi lovesc uşor bărbiile cu mâna dreaptă? Fiindcă totul la Napoli se exprimă cu ajutorul pantomimei, iar acesta este semnul convenţional pentru foame. Un bărbat care se ceartă cu altul îşi pune palma mâinii drepte pe dosul celei stângi şi

mişcă degetele mari – ceea ce aminteşte mişcarea urechilor de măgar – la care adversarul său este pur şi simplu disperat. Doi se tocmesc pentru peşte şi, când i se spune preţul, cumpărătorul îşi goleşte un buzunar imaginar şi pleacă fără să spună o vorbă, transmiţându-i astfel, destul de clar, vânzătorului că socoteşte marfa prea scumpă. Se întâlnesc doi, care tocmai treceau în trăsură pe acolo; unul îşi atinge buzele de două-trei ori, arătând cele cinci degete ale mâinii drepte, după care face o tăietură orizontală în aer, cu palma. Celălalt dă din cap vioi, apoi îşi vede de drumul său: a fost invitat la o cină prietenească la orele cinci şi jumătate şi se va duce cu siguranţă.

În toată Italia, o anumită mişcare din încheietura mâinii drepte cu arătătorul scos în afară exprimă negaţia – singura pe care o vor pricepe vreodată cerşetorii. Aşadar, la Napoli, cele cinci degete constituie un vocabular copios.

Toate acestea şi multe alte scene de viaţă şi forfotă pe stradă, mâncatul macaroanelor la apusul soarelui, vânzarea florilor toată ziua, cerşitul şi furtul peste tot şi la toate ceasurile, le vezi pe luminosul ţărm al mării, unde valurile golfului sclipesc vesel. Însă, dragii mei iubitori şi vânători de pitoresc, să nu pierdem din ochi depravarea, degradarea şi mizeria cu care este, inseparabil, asociată această veselă viaţă napolitană! Nu este bine să dispreţuieşti San Gile şi să te înnebuneşti după Porta Capuana. O pereche de picioare goale şi o basma roşie zdrenţuită nu constituie oare o diferenţă totală între ceea ce este interesant şi ceea ce e brutal şi odios? Descriind, poetizând mereu frumuseţile acestui loc minunat, cel mai încântător din lume, să încercăm, ca o datorie, să asociem noi exemple de pitoresc cu recunoaşterea palidă a destinului şi capacităţilor omului, care sunt mai demne de speranţă, cred eu, printre gheţurile şi zăpezile Polului Nord, decât în soarele şi înflorirea prezente în Napoli.

Capri (un nume odios odată, din cauza lui Tiberiu, bestia zeificată), Ischia, Procida, miile de frumuseţi aflate în

depărtarea Golfului, iată-le în marea albastră, care se schimbă de douăzeci de ori pe zi în ceaţă şi în strălucirea soarelui: sunt când aproape, de parcă le poţi atinge cu mâna, când departe, când nevăzute. Cel mai frumos ţinut din lume se întinde în jurul nostru. Fie că ne îndreptăm spre ţărm, către splendidul amfiteatru maritim de la Miseno, şi trecem pe lângă grota lui Posilipo, în drum spre Grotto del Cane şi apoi mai departe, la Baiae, fie că mergem în partea cealaltă, spre Vezuviu şi Sorrento, drumul este o succesiune de privelişti încântătoare. Înspre Sorrento, deasupra porţilor şi arcadelor, se află nenumărate iconiţe ale lui San Genaro, ţinând braţul întins asemenea lui Canute1, ca să împiedice furia Muntelui în Flăcări; călătorim apoi comod pe calea ferată de-a lungul superbei plaje, pe lângă oraşul Torre del Greco, construit pe cenuşa unei aşezări mai vechi, distrusă de o erupţie a Vezuviului; vedem case cu acoperişul plat, grânare şi fabrici de macaroane; Castel-a-Mare, castelul în ruine, locuit acum de pescari, se ridică parcă din mare pe o îngrămădire de stânci. Aici se termină calea ferată, dar ne putem continua drumul călare, urmând o succesiune de golfuri superbe; peisajul pare să se prăvălească de pe vârful lui San Angelo (cel mai înalt munte din apropiere) până la marginea apei – printre vii, măslini, livezi de portocali şi lămâi, stânci, viroage înverzite între dealuri;

1 Canute (sau Cnut), danez, rege al Angliei (1016-1035). Legenda spune că, pentru a curma linguşelile curtenilor, s-a dus la malul mării şi a poruncit valurilor să se liniştească; acestea nu l-au ascultat şi au înaintat până la el, udându-1 (N. T).

Drumul se strecoară pe la poalele unor înălţimi înzăpezite şi prin orăşele în care, pe la porţi, stau femei frumoase şi brune; trecem apoi pe lângă pitoreşti vile de vară şi ajungem la Sorrento, unde poetul Tasso s-a inspirat din frumuseţile dimprejur. La înapoiere, urcăm înălţimile de deasupra orăşelului Castel-a-Mare şi privind în jos, printre

crengi şi frunzăriş, vedem marea învălurată, scânteind în soare, în timp ce, departe, căsuţele albe din Napoli se văd ca nişte zaruri. Întoarcerea acasă la apusul soarelui, admirând pe o parte marea strălucitoare şi pe cealaltă muntele tot mai întunecat, cu fumul şi flacăra lui – iată o sublimă încheiere a acestei zile încântătoare.

Catedrala din apropierea Porţii Capuane – nu departe de vechea piaţă de peşte din cel mai murdar cartier din Napoli, şi locul de unde a pornit revolta lui Masaniello1 – e renumită prin faptul că a fost scena uneia din primele proclamaţii adresate de un tribun poporului, şi nu s-ar remarca prin nimic altceva, dacă n-ar fi sfântul de ceară împodobit cu bijuterii, pus într-un coşciug de sticlă, încrucişând pe piept două braţe ciudate, ori numărul impresionant de cerşetori care îşi lovesc fără încetare bărbile, ca o baterie de castaniete. Catedrala, cu un portal frumos şi coloane de granit african şi Tomaso Aniello, zis Masaniello; tribun al poporului napolitan, născut în acest oraş în 1620; conducător al revoltei locuitorilor din Napoli, a fost asasinat în 1647 (N. ED. Engl.).

Egiptean, care au ornat odinioară templul lui Apollo, păstrează faimosul sânge sacru al lui San Gennaro, sau Jannuarius, ţinut aici în două flacoane închise într-un chivot de argint; în mod miraculos, sângele se lichefiază de trei ori pe an, spre marea uimire a poporului. O dată cu lichefierea sângelui se înroşeşte şi piatra aflată la o distanţă de câteva mile de catedrală, pe care Sfântul a îndurat martiriul. Se zice că până şi preoţii care oficiază slujba capătă uneori, când se întâmplă minunea, o uşoară culoare roşie.

Bătrânii din bordeiele de la intrarea în vechile catacombe, care, în bătrâneţea şi infirmitatea lor, par să aştepte ultima clipă aici, ca să fie înmormântaţi unde au trăit, sunt membrii unei confrerii ciudate, numită Spitalul Regal, participând în mod oficial la funeralii. Două dintre aceste cadavre vii pornesc cu paşi şovăitori, purtând lumiânări aprinse, ca să ne arate cavernele morţii, şi o fac foarte

indiferenţi, ca şi cum ei înşişi ar fi nemuritori. Timp de trei sute de ani, cavernele acestea au fost locuri de îngropăciune şi într-un anume punct al lor se află o groapă mare, plină de tigve şi oseminte, zise a fi tristele rămăşiţe ale celor seceraţi de o epidemie îngrozitoare. În rest, nimic altceva decât praf. Dăm peste un imens labirint de lungi galerii scobite în rocă. La capătul unora dintre ele se vede licărind pe neaşteptate lumina zilei, care arată înspăimântătoare şi stranie printre torţe şi prin atâta praf sub bolţile întunecate, încât parcă şi strălucirea ei ar fi moartă şi îngropată.

Actualul loc de îngropăciune se află departe, afară, pe un deal situat între oraş şi Vezuviu. Fostul Campo Santo, cu cele trei sute şaizeci şi cinci de puţuri, este folosit numai pentru aceia care mor în spitale şi în închisori, sau pentru cadavrele nereclamate de vreo rudă ori vreun prieten. Noul şi faimosul cimitir nu e prea departe de acolo şi, deşi neterminat, are deja multe morminte printre arbuşti, flori şi coloane graţioase. S-ar putea obiecta, pe bună dreptate, că unele monumente funerare sunt nefireşti şi prea fanteziste, însă lumina orbitoare pare să justifice totul aici; iar Vezuviul, separat de morminte printr-o încântătoare coastă de deal, intensifică parcă tristeţea locului.

Privit din acest nou „oraş al morţilor”, muntele ne apare solemn, cu fumul negru plutind deasupra pe cerul albastru; însă cu atât mai ameninţătoare şi mai zguduitoare ni se înfăţişează priveliştea vulcanului, contemplată de pe ruinele triste ale Herculaneumului şi Pompeiului.

Aflându-te în marea piaţă din Pompei şi căutând cu privirea de-a lungul străzilor încremenite, printre templele ruinate ale lui Jupiter şi Isis şi peste casele distruse, cu sanctuarele lor cele mai intime deschise azi zilei, spre Vezuviul luminos şi înzăpezit, înălţându-se în depărtarea paşnică, pierzi orice noţiune a timpului şi orice interes pentru alte lucruri, copleşit fiind de strania şi melancolică senzaţie stârnită de vederea laolaltă a distrugerilor şi a

distrugătorului, uniţi în acest liniştit tablou sub soare. Apoi, rătăcind în continuare, ai să vezi la fiecare colţ mici semne familiare ale vieţii omeneşti, ale preocupărilor cotidiene: şanţul lăsat de frânghia găleţii în marginea de piatră a fântânii secate, urma roţilor de care în pavajul străzilor, locul cupelor de băut pe tejgheaua de piatră a prăvăliilor de vin, amforele din pivniţe tainice, înmagazinate acolo atâtea sute de ani şi netulburate până la această oră – toate redau solitudinea şi deprimarea locului, într-un mesaj de mii de ori mai tulburător decât dacă vulcanul, în furia sa, ar fi măturat de pe pământ toată cetatea şi ar fi cufundat-o în adâncul mării.

După ce oraşul a fost zguduit de cutremurul care a precedat erupţia, au fost tocmiţi pietrari ca să taie în marmură noi ornamente pentru temple şi pentru celelalte clădiri deteriorate. Iată opera lor zăcând dincolo de poarta oraşului, ca şi cum mâine s-ar înapoia la lucru.

În privinţa casei lui Diomede, unde au fost găsite schelete îngrămădite, aproape de uşă, întipărirea corpurilor de cenuşă se vede şi azi, când din morţi n-au mai rămas decât oasele. Tot aşa, în teatrul din Herculaneum, o mască evident comică, plutind în fluviul de lavă fierbinte, şi-a imprimat trăsăturile în el; lavă s-a întărit ca piatra, iar acum masca îi întoarce călătorului aceeaşi privire fantastică pe care o arunca spectatorilor în acest teatru acum două mii de ani.

În afară de minunea de a te afla în aceste locuri, păşind de-a lungul străzilor, înăuntrul şi în afara caselor, sau prin camerele secrete ale templelor unei religii care a dispărut de pe faţa pământului, găsind multe urme încă proaspete ale antichităţii îndepărtate, ca şi cum scurgerea timpului s-ar fi oprit după această catastrofă şi nu ar mai fi urmat nopţi, zile, luni, ani şi secole de atunci; nimic nu este mai impresionant şi mai teribil decât urmele de peste tot ale cenuşii, puterea ei irezistibilă şi neputinţa de a scăpa de ea. În pivniţele de vin, cenuşa a forţat vasele de pământ, înlocuind vinul şi înecându-le până la gât. În morminte,

cenuşa vulcanului a forţat-o pe aceea a morţilor din urnele funerare şi pulberea nouă s-a contopit cu pulberea veche. Gurile, ochii şi craniile s-au umplut cu această substanţă teribilă. La Herculaneum, unde torentul a fost mai puternic, lavă şi cenuşa s-au rostogolit în oraş, ca marea. Imaginaţi-vă un potop de apă transformat în marmură – aceasta e „lava” de aici.

Nişte lucrători tocmai săpau o fântână, pe a cărei margine stăm şi privim noi acum când, pe neaşteptate, au dat peste băncile de piatră ale teatrului (în fundul gropii, acestea păreau a fi trepte) şi au descoperit astfel oraşul îngropat odinioară: Herculaneum. Coborând îndată cu torţe aprinse, suntem uimiţi de zidurile monstruoase ridicându-se între bănci, închizând scena, insinuându-şi formele în locuri absurde, răvăşind întregul plan şi făcând din el un vis al dezordinii. La început n-am putut crede, nu ne-am putut imagina că această masă compactă nu e decât lavă care s-a revărsat şi a înecat tot oraşul, şi că tot ceea ce nu se mai găseşte aici a fost tăiat, ca de o secure, chiar dacă era din piatră dură. După ce am văzut şi am înţeles, grozăvia lavei ni s-a înfăţişat întreagă, în imagini de nedescris.

În ambele oraşe, pe pereţii caselor rămase fără acoperiş, se pot vedea numeroase fresce (unele dintre ele au fost mutate cu grijă la muzeu, la Napoli) care par atât de proaspete şi de clare, încât ai impresia că ar fi fost executate ieri. Sunt acolo naturi moarte cu merinde, sticle, oglinzi, jucării şi alte asemenea; ori obişnuite scene de familie, fabule mitologice redate cu multă vigoare şi pe şleau, repetiţii la teatru, poeţi care-şi citesc versurile unor prieteni, inscripţii pe ziduri, satire politice, anunţuri, desene neîndemânatice, făcute de şcolari: toate populează şi restaurează aceste oraşe antice, hrănind fantezia vizitatorului cuprins de o vie uimire. De asemenea, se găsesc obiecte de toate felurile: lămpi, mese, divane, vase de bucătărie, de băut, de mâncare, unelte ale lucrătorilor, instrumente chirurgicale, bilete la teatru, bani, podoabe,

legături de chei găsite încleştate în pumnul scheletelor, coifuri ale gărzilor şi ale luptătorilor, şi chiar un clopoţel de casă care pare să păstreze încă vechile tonuri domestice.

Până şi cele mai mărunte obiecte îşi aduc contribuţia la faima Vezuviului, făcându-l mai interesant şi învestindu-l cu o adevărată fascinaţie. Privind din oraşele în ruină spre ogoarele învecinate, cultivate cu viţă aspectuoasă şi pomi îmbelşugaţi, te gândeşti că numeroase temple, clădiri şi străzi mai zac încă sub livezile liniştite, aşteptând să fie scoase la lumina zilei: o stare de basm, plină de taine, care-ţi captivează imaginaţia şi nu se supune nimănui. Nimănui, în afară de Vezuviu; însă muntele este geniul locului. Fiecare ruină creată de acesta ne duce privirea curioasă înapoi, spre fumul care se ridică spre cer. Se înalţă în faţa noastră, când ne croim drum prin străzile ruinate, ori deasupra noastră când stăm pe zidurile sfărâmate; îl urmărim prin fiecare gol al coloanelor distruse şi prin dantelăria poznaşă a viţei, cât timp cutreierăm prin curţile pustii ale caselor. Ducându-ne spre Paestum, ca să vedem acolo nişte construcţii urâte, din care şi cele mai recente au fost ridicate cu sute de ani înainte de naşterea lui Cristos, dar rezistând şi-acum în solitară măreţie pe o câmpie sălbatică, bântuită de malarie, urmărim Vezuviul cum dispare în depărtare, pentru ca la întoarcere să-l observăm cu acelaşi entuziasm şi interes – muntele, destinul neînduplecat al acestui frumos ţinut, prevestindu-i parcă ursita.

În această zi de primăvară timpurie, pe când ne întoarcem de la Paestum, e foarte cald la soare, iar la umbră foarte rece, încât putem mânca de prânz în aer liber, lângă poarta Pompeiului, în timp ce râuleţul din apropiere oferă destulă răcoare, tocmai bună pentru răcirea vinului nostru. Soarele străluceşte puternic; pe cerul albastru nu e nici măcar urmă de nor; astă seară va fi lună plină. Nu ne pasă că zăpada şi gheaţa se aştern gros pe culmea Vezuviului, că am mers toată ziua pe jos prin Pompei, ori că prin partea

locului se spune că străinii n-au ce căuta noaptea pe munte, într-un anotimp atât de nepotrivit Profităm deci de vremea frumoasă ca să ajungem cât mai repede la Resina, un sătuleţ de la poalele muntelui, să ne pregătim în casa călăuzei cât putem mai bine, după această hotărâre luată în pripă, ca să urcăm imediat şi să prindem apusul soarelui la jumătatea drumului, răsăritul lunii în vârf şi miezul nopţii pe drumul de întoarcere!

La orele patru după amiază, în curtea grajdului lui signor Salvatore se aude un vacarm asurzitor: cunoscută căpetenie de călăuze poartă la pălărie o bandă aurie; treizeci de ajutoare, care se învălmăşesc şi ţipă deodată, pregătesc în vederea ascensiunii şase ponei înşeuaţi, trei litiere şi câteva ciomege zdravene. Fiecare din cei treizeci se ceartă cu ceilalţi douăzeci şi nouă, înspăimântându-i pe cei şase ponei; în curtea grajdului se mai înghesuie şi o mulţime de locuitori din sat, participând şi ei la zarva de acolo, călcaţi în picioare de vite.

După multă hărţuială şi mai mult zgomot decât ar fi necesar pentru asedierea întregului Napoli, expediţia se pune în mişcare. Şeful, care a fost plătit cu dărnicie pentru tot ce face, călăreşte înaintea grupului; cele treizeci de ajutoare merg pe jos. Opt duc litierele, care urmează să fie folosite curând, iar ceilalţi douăzeci şi doi cerşesc.

O vreme urcăm pe un drum de piatră părând o largă scară neterminată, străjuită de vii pe ambele părţi. În cele din urmă, ieşim într-un loc pustiu, bătut de vânt, unde lava zace învălmăşită în enorme mormane de culoare ruginie, de parcă pământul ar fi fost brăzdat de fulgere. Aici ne oprim ca să vedem cum apune soarele. Transformarea produsă în peisajul dezolant şi pe întregul munte, când lumina roşie dispare complet şi se lasă noaptea, măreţia de nedescris şi tristeţea întronată în jur, iată lucruri de neuitat pentru acela care le-a fost martor.

Când, după ce ne-am croit cu greu drum prin terenul accidentat, ajungem la baza conului extrem de abrupt şi

părând a se înălţa perpendicular chiar din locul în care descălecăm, s-a făcut întuneric beznă. Singura lumină e cea răspândită de zăpada mare, îngheţată şi albă, care acoperă conul muntelui. A pogorât frigul şi aerul rece te pătrunde până la oase. Cei treizeci şi unu nu au luat nici un fel de torţe, socotind că luna se va ridica înainte de a ajunge noi sus. Două litiere sunt pentru doamne, iar a treia poartă un domn cam greu, din Napoli, a cărui ospitalitate şi bunătate l-au ataşat expediţiei, determinându-l să participe la acordarea onorurilor alpine. Domnul cel greu e purtat de cincisprezece oameni, iar fiecare doamnă numai de o jumătate de duzină. Noi, cei care mergem pe jos, ne folosim de ciomege cum putem mai bine, şi astfel întregul grup începe să urce cu greu panta, prin zăpadă, de parcă ne-am chinui să ajungem în vârful unui uriaş tort antediluvian.

Ne trudim aşa mult timp, iar căpetenia călăuzelor priveşte chiorâş în jur, când vreun membru al grupului – un obişnuit al muntelui de mai mulţi ani, deşi nu e italian, şi pe care îl vom numi aici domnul Pickle din Portici – insinuează că ne va fi, cu siguranţă, foarte greu să coborâm, deoarece a dat îngheţul şi poteca obişnuită, de cenuşă, este acoperită de zăpadă şi gheaţă. Dar atenţia ne este mai degrabă atrasă de litierele de deasupra, care se lasă când într-o parte, când în alta, după cum cei ce le poartă alunecă şi se rostogolesc încontinuu, iar la un moment dat întreaga persoană a domnului cel greu, stând cu capul în jos, ni se înfăţişa într-o postură alarmantă!

Curând, răsăritul lunii reînvie vigoarea sleită a purtătorilor. Stimulându-se unul pe altul cu îndemnul „Curaj, prieteni! O să mâncăm macaroane!”, aceştia se grăbesc mai vârtos către vârf.

După ce-au luminat creasta albită de zăpadă de deasupra noastră, în timp ce noi urcăm încă în beznă, razele lunii s-au revărsat ca o cascadă peste întreaga coastă a muntelui, dezvăluind dedesubt întinsul mării, micuţul Napoli şi, în depărtare, fiecare sătuleţ din ţinuturile învecinate. Această

privelişte încântătoare ne întâmpină când ajungem pe platforma din vârf – chiar în regiunea focului – unde, dintr-un crater stins, format din îngrămădiri enorme de cenuşă şi zgură, arătând ca nişte blocuri de piatră scoase dintr-o imensă cascadă de flăcări, răbufneşte, din fiecare spărtură şi crevasă, fumul fierbinte şi sulfuros, în timp ce dintr-un deal mai încolo – craterul actual – care se ridică vertiginos din platformă, izbucnesc pânze imense de foc, înroşind noaptea în flăcări, înnegrind-o cu fum, împroşcând-o cu pietre şi zgură incandescentă, proiectate în aer ca nişte fulgi şi căzând jos ca plumbul. Oare ce cuvinte ar putea descrie întunecimea şi grandoarea acestei scene?

Bolovănişul, fumul, senzaţia de sufocare din cauza sulfului, frica de a cădea în crăpăturile din pământ, oprirea neîncetată pentru altcineva care s-a pierdut în beznă (fiindcă fumul dens ascunde acum luna), larma insuportabilă a celor treizeci, mugetul răguşit al muntelui, toate alcătuiesc o scenă atât de confuză, încât avem senzaţia că ameţim. După ce reuşim cu multă trudă să le scoatem pe doamne de acolo şi să le conducem de-a curmezişul unui alt crater stins de la poalele actualului vulcan, ne apropiem mult de acesta pe partea bătută de vânt şi ne aşezăm pe cenuşa fierbinte de la bază, privind în sus în tăcere şi închipuindu-ne vag acţiunea care are loc înăuntru, socotind că în acest moment muntele este cu vreo treizeci de metri mai înalt decât era acum şase săptămâni.

E ceva în focul şi vuietul acela care naşte o dorinţă irezistibilă de a te apropia mai mult. Doi dintre noi, mai nerăbdători, nu putem sta locului şi pornim, în mâini şi în genunchi, întovărăşiţi de căpetenia călăuzelor, să urcăm spre marginea craterului în flăcări, ca să aruncăm o privire înăuntru. Cei treizeci ţipă la unison că e o treabă periculoasă şi ne cheamă înapoi, înfricoşând foarte tare restul grupului.

Zgomotul, tremurai crustei subţiri de pământ, care pare să se deschidă în orice moment sub picioarele noastre şi să

ne azvârle în flăcările abisului de dedesubt (dacă există vreun pericol adevărat, atunci ăsta e!), fulgerele de foc chiar în faţa noastră, ploaia de cenuşă incandescentă căzută de sus, fumul înăbuşitor de atâta sulf, avem toate motivele să ne simţim ameţiţi şi fără cuget, ca nişte beţivi. Reuşim însă să ajungem sus la creastă şi să ne uităm o clipă în iadul de foc, care fierbe acolo. Apoi, toţi trei ne rostogolim în jos, negri de fum, pârliţi, încinşi şi zăpăciţi, fiecare cu îmbrăcămintea arsă în câteva locuri.

Aţi citit de nenumărate ori că modul obişnuit de a coborî este acela de a aluneca în josul cenuşii care, formând treptat un bolovan mare sub picioare, împiedică întrucâtva coborârea prea rapidă. După ce am traversat însă cele două cratere stinse şi am ajuns la drumul de înapoiere, în acest loc abrupt nu se află (după cum ne-a prevenit domnul Pickle) nici un firicel de cenuşă, ci doar o pânză netedă de gheaţă.

În această situaţie încurcată, zece sau o duzină de ajutoare îşi unesc mâinile şi fac un lanţ de oameni; iar cei din faţă bat gheaţa cu ciomegele cât mai bine, croind o cale pe care ne pregătim să o urmăm. Drumul este îngrozitor de abrupt şi, cum niciunul din grup, nici chiar dintre cei treizeci, nu reuşeşte să rămână în picioare mai mult de şase paşi în total, doamnele sunt scoase din litiere şi aşezate fiecare între două persoane mai grijulii, în timp ce alţi câţiva dintre cei treizeci le ţin de poale ca să prevină căderea; o necesară măsură de prevedere, care tinde să le distrugă curând şi fără scăpare veşmintele. Domnul cel greu este implorat să-şi părăsească litiera, ca să fie escortat într-un fel asemănător, însă el se încăpăţânează să fie dus jos aşa cum a fost urcat, călăuzindu-se după principiul că nu e posibil ca cei cincisprezece purtători ai săi să se împiedice toţi deodată şi că el se simte mai sigur aşa decât să se încredinţeze propriilor picioare.

Acestea fiind zise şi făcute, începem coborârea: uneori pe picioare, alteori aproape târându-ne pe gheaţă, oricum

mişcându-ne mult mai atent şi mai încet decât la urcuş; în mod constant, suntem alarmaţi de căderea unuia din spate, care, agăţându-se disperat de gleznele oricui, ar pune în pericol mersul întregului grup. Tot aşa, întrucât nu este posibil ca litiera să fie purtată în faţă, fiindcă mai întâi trebuie făcută poteca, existenţa acesteia în spatele nostru, sus, cu câte-un purtător mereu căzut şi cu domnul cel greu având picioarele întotdeauna în aer, constituie o înfricoşătoare ameninţare. Am continuat să coborâm, ba cu greutate, ba nelinişţiţi – fiecare din noi căzuse în mai multe rânduri, dar fusese oprit într-un fel sau altul pe când aluneca – şi începuserăm să privim toată expediţia ca pe un mare succes, când domnul Pickle din Portici, care tocmai observa că aceste neobişnuite împrejurări depăşesc experienţa sa anterioară, se împiedică, pică, se desprinde cu o uimitoare prezenţă de spirit de cei de lângă el, plonjează înainte şi se rostogoleşte, dându-se peste cap, pe toată suprafaţa conului.

Dureros lucru să priveşti un tovarăş în suferinţă, lipsit fiind de orice putinţă de a-l ajuta; îl văd şi acum acolo, în lumina lunii – am avut adeseori astfel de vise – trecând razant pe gheaţă, ca o ghiulea de tun. Aproape în acelaşi; moment, din spate se aude un strigăt şi un bărbat care purta pe cap un coş cu veşminte de schimb vine rostogolindu-se pe lângă noi, cu aceeaşi viteză înfricoşătoare, urmat îndeaproape de un băiat. La acest punct culminant al capitolului accidente, restul de douăzeci şi opt vociferează în asemenea hal, încât o haită de lupi urlând ar părea un cor de îngeri pe lângă ei!

Ameţit şi plin de sânge, Pickle din Portici părea o legătură de zdrenţe când am ajuns la locul unde se rostogolise (acolo descălecaserăm la urcare şi lăsaserăm caii), însă, slavă Domnului, avea picioarele şi mâinile întregi! Şi niciodată n-am fost mai bucuroşi să vedem un om perfect sănătos decât am fost atunci când l-am văzut pe Pickle luând-o şi el în glumă, deşi era rănit şi avea dureri destul de mari. În timp

ce mâncam cina, băiatul e dus la Schitul de pe Munte, cu capul bandajat, iar despre bărbatul celălalt aflăm, câteva ore după aceea, că e mai mult speriat decât rănit, neavând nici o fractură, fiindcă zăpada, din fericire, a acoperit toate colţurile de stâncă, făcându-le nevătămătoare.

După o masă straşnică şi o odihnă bună în faţa unui foc vioi, luăm din nou caii şi ne continuăm coborârea până la casa lui Salvatore – foarte încet, prietenul nostru rănit abia mai fiind în stare să se ţină în şa, şi îndurând cu greu durerea provocată de mişcare.

Deşi s-a făcut noaptea târziu (ori dimineaţa devreme!), toţi oamenii din sat ne aşteaptă împrejurul micii curţi, privind în sus pe drumul pe care urmează să sosim. Apariţia noastră este salutată cu o mare emoţie şi cu o gălăgie pe care, în modestia noastră, nu prea ştim cum să le explicăm până ce, intrând în curte, descoperim că un bărbat dintr-un grup de domni francezi, care au urcat pe munte în acelaşi timp cu noi, zace cu un picior rupt pe o claie de fân în grajd, arătând palid ca moartea şi îndurând chinuri grozave; se presupunea, deci, că şi nouă ni s-ar fi putut întâmpla un accident tot atât de grav.

Vetturino care ne-a ţinut companie pe tot drumul de la Pisa ne spune din toată inima „Bine v-aţi întors” şi „Cerul fie slăvit!” Şi, caii fiind gata de drum, o pornim de îndată spre oraşul Napoli cufundat în somn!

În ziua următoare, ca şi în celelalte, oraşul se trezeşte din nou, cu policinelli, cu hoţi de buzunare, cântăreţi buffo, cerşetori, zdrenţe, păpuşi, flori, lumină, murdărie şi degradare generală, aerisindu-şi costumul de arlechin în strălucirea soarelui, cântând, murind de foame, dansând, jucând pe ţărmul mării şi lăsând toată truda pe seama muntelui care arde necontenit, harnic, mereu la treabă.

Diletanţii noştri englezi ar discuta cu mult patos pe tema gustului naţional dacă ar putea asculta o operă italiană, cântata tot atât de prost aici ca şi în Anglia, după cum ne-am putut noi da seama ascultând într-o seară Foscari, la

splendidul Teatro San Carlo. Cât despre adevărul şi spiritul scenei, micul şi sărăcăciosul Teatro San Carlino (o construcţie şubredă, cu numai un etaj, având nişte afişe stridente pe ziduri, şi plină de tobe, trompete, acrobaţi, clovni şi doamne scămătoare), nu are egal pe lume.

Mai există un aspect specific vieţii cotidiene din Napoli, care merită a fi amintit înainte de a merge mai departe: loteria!

Jocul acesta a cuprins aproape toată Italia, însă efectele şi influenţele lui sunt mai evidente aici, la Napoli. Lozurile se trag în fiecare sâmbătă. Loteria aduce mari venituri statului, răspândind şi întreţinând totodată gustul pentru acest joc de noroc printre cei mai săraci dintre săraci, o stare de care profită trezoreria, dar care îi ruinează pe cei nevoiaşi. Miza cea mai mică e cam de un farthing1. Numerele – de la unu la o sută, inclusiv – se pun într-o cutie. Se extrag cinci numere câştigătoare. Lozul cumpărat se compune din trei numere. Dacă iese unul din ele, câştig un premiu mic. Dacă îmi ies două, premiul este de câteva sute de ori mai mare decât miza mea. Dacă ies trei, câştig de trei mii cinci sute de ori miza. Mizez (sau joc, cum se spune pe aici) pe câţi bani vreau şi iau ce numere îmi plac. Suma pe care o joc o plătesc la agenţia loto de unde cumpăr biletul; ea este indicată chiar pe loz.

1 A patra parte dintr-un penny; para (N. T).

La fiecare agenţie se găseşte o carte, „Ghid universal al loteriei”, în care orişice întâmplare şi împrejurare posibilă este menţionată sub un număr. De exemplu, să zicem că avem doi carlini, cam şapte pence în bani englezeşti. În drumul nostru spre loterie, întâlnim în cale un bărbat în negru. Când ajungem la agenţie, cerem cu gravitate „Ghidul”. Ni se înmânează volumul peste tejghea, de parcă ar fi vorba de o serioasă afacere. Căutăm om în negru. În dreptul lui este indicat un număr. „Daţi-mi numărul acesta”. După aceea căutăm întâlnirea cu o persoană pe stradă. Alt număr. „Daţi-mi şi numărul acesta”. În fine, căutăm numele

străzii pe care l-am întâlnit pe omul în negru. „Daţi-mi-l şi pe acesta”. Şi aşa, am ales cele trei numere.

Dacă s-ar prăbuşi acoperişul Teatrului San Carlo, numerele indicate în „Ghid” pentru o astfel de întâmplare ar fi jucate de atâţia oameni, încât guvernul le-ar bloca imediat, ca să nu-şi asume riscul de a pierde ceva pe ele. Acest lucru se întâmplă destul de des. Nu de mult, când a avut loc un incendiu la Palatul Regal, s-a făcut atâta caz de foc, rege şi palat, încât jocul pe numerele indicate pentru aceste cuvinte în Cartea de aur a fost interzis. Cei fără carte susţin că fiecare întâmplare sau împrejurare este, atât pentru privitor, cât şi pentru cel în cauză, o revelaţie în legătură cu loteria. Tot aşa, de multă căutare se bucură unii oameni cu darul de a avea vise norocoase, după cum sunt şi unii preoţi favorizaţi în mod constant de Cel de Sus cu viziuni ale numerelor câştigătoare.

Am auzit despre un cal care a luat-o la goană cu un om şi l-a azvârlit jos, aproape mort, la colţul unei străzi. Un alt bărbat s-a luat deîndată după ei şi, incredibil, alergând atât de repede, a ajuns acolo imediat după accident. S-a aruncat în genunchi lângă nefericitul călăreţ şi i-a luat mâinile, cuprins de o mare mâhnire. „Dacă mai ai viaţă în tine” îl imploră, „spune-mi un cuvânt! Cât mai ai suflare, spune-mi câţi ani ai, în numele Cerului, ca să pot juca numărul la loterie!”

La ceasurile patru după-amiază mergem să urmărim tragerea. Ceremonia are loc în fiecare sâmbătă la tribunale, ori Palatul de Justiţie, într-o încăpere sau galerie cu totul neobişnuită, mirosind a pământ şi mucegai, ca o pivniţă veche, şi umedă ca o temniţă. La un capăt al încăperii se află o platformă, cu o masă mare în formă de potcoavă, la care stau preşedintele şi consiliul – toţi sunt judecători! Bărbatul aşezat pe un taburet în spatele preşedintelui este capo lazzarone1, un fel de tribun al poporului, numit din partea acestuia pentru a lua aminte că toată treaba să fie îndeplinită cinstit, asistat fiind aici de câţiva prieteni

apropiaţi. E un negricios în zdrenţe; părul lung şi încâlcit îi atârnă pe toată faţa, iar din cap până-n picioare e acoperit cu cea mai autentică murdărie. Încăperea geme de lume, oamenii simpli din Napoli, iar între ei şi platformă, păzind treptele care duc la aceasta, un mic grup de soldaţi.

1 Şeful zdrenţăroşilor (ital.) (N. T.).

O mică întârziere este provocată de faptul că nu au sosit toţi judecătorii; până atunci, cutia în care sunt puse numerele rămâne ţinta celui mai mare interes. Când totul este gata, băiatul care urmează să extragă numerele devine figura centrală a spectacolului. Este îmbrăcat special pentru această ocazie într-o haină strâ de olandă cafenie, având numai o mânecă (stă), braţul drept rămânând dezgolit până la umăr, gata să se avânte în cutia misterioasă.

În tăcerea apăsătoare, întreruptă doar de şoapte, toţi ochii sunt aţintiţi asupra acestui tânăr preot al Fortunei. Spectatorii încep să se intereseze cât mai are, cu scopul de a juca numărul la tragerea următoare; de asemenea, câţi fraţi şi surori sunt în familie, vârsta tatălui şi a mamei, dacă are vreo aluniţă sau vreun neg – unde şi câte. Sosirea penultimului jucător (un omuleţ de care publicul se teme, căci s-ar zice că are „ochiul rău „) creează o uşoară rumoare şi ar prilejui una şi mai mare dacă n-ar fi imediat înlocuit, ca obiect de atracţie, de preotul venit să oficieze slujba; acesta înaintează foarte grav către locul cuvenit, urmat de un băieţel foarte murdar, care-i aduce odăjdiile împreună cu un vas cu apă sfinţită.

Iată că, în cele din urmă, a sosit şi ultimul jucător, care îşi ia locul la masă în formă de potcoavă.

În sală se iscă un vacarm tot mai mare. În mijlocul gălăgiei, preotul îşi vâra capul în odăjdiile sfinţite şi le trage peste umeri. Spune o rugăciune în şoaptă, după care înmoaie un fel de măturică în vasul cu apă sfinţită şi stropeşte cutia şi pe băiat, dându-le astfel o dublă binecuvântare pentru care atât cutia, cât şi băiatul sunt

ridicaţi pe masă. Băiatul rămâne acolo, iar cutia este purtată acum în faţa platformei de câte un jucător, care o ţine sus şi o scutură viguros tot timpul, părând să spună, ca un scamator: „Nu-i nici o înşelătorie, doamnelor şi domnilor, priviţi cu atenţie, vă rog!” În cele din urmă, cutia este aşezată în faţa băiatului, care ţine mai întâi braţul gol în sus, cu palma deschisă, apoi îl afundă în deschizătură (cutia este făcută ca o urnă de vot) şi scoate un număr înfăşurat ca o bomboană. Îl înmânează judecătorului de lângă el, care-l desfăşoară un pic şi-l înmânează, la rândul său, preşedintelui, aflat alături. Preşedintele îl desfăşoară şi el foarte încet. Capo lazzarone se apleacă peste umărul lui. Preşedintele îl ţine o clipă încă nedesfăcut de tot şi-l întinde lui capo lazzarone. Acesta priveşte cu aer nerăbdător, apoi ţipă cu voce tare şi ascuţită sessantadue! (şaizeci şi doi), arătând şi cu degetele în timp ce strigă numărul. Vai! Capo lazzarone însuşi nu a mizat pe şaizeci şi doi! Faţa i se lungeşte şi ochii i se rotesc sălbatic.

Cu toate aceasta, numărul fiind dintre cele preferate, este primit destul de bine, ceea ce nu se întâmplă întotdeauna. Numerele sunt trase toate în acelaşi mod, mai puţin binecuvântarea. Ajunge una pentru întreaga tablă a înmulţirii! Singurul element nou în desfăşurarea tragerii este schimbarea tot mai evidentă din atitudinea lui capo lazzarone care, fără îndoială, a speculat la limita extremă a mijloacelor sale pecuniare şi, văzând că nici ultimul număr nu este al său, îşi frânge mâinile şi îşi ridică ochii în tavan, înainte de a striga cu voce tare, ca şi cum ar protesta că sfântul său patron a comis o nedreptate atât de mare. Sper să nu-l părăsească pentru vreun alt sfânt din calendar, deşi tocmai cu asta pare să-l ameninţe acum.

Unde pot fi câştigătorii, nimeni nu ştie. Sigur este că nu sunt printre cei de faţă şi dezamăgirea generală te umple de milă pentru aceşti sărmani. Stăm deoparte, observându-i cum trec prin curtea de jos şi arătând tot atât de nenorociţi ca şi deţinuţii din închisoarea alăturată care îi privesc de

după zăbrele. Ba unii arată chiar ca nişte capete atârnate în lanţuri deasupra porţii, în amintirea vremurilor de demult, când posesorii lor erau spânzuraţi chiar acolo, pentru înştiinţarea poporului.

Însoţiţi de un minunat răsărit de soare, plecăm din Napoli spre Capua, după care, timp de trei zile, călătorim pe nişte drumuri laterale, ca să vizităm Mănăstirea Montecassino, cocoţată pe un deal abrupt şi înalt deasupra oraşului San Germano, şi pierdută, când am ajuns noi acolo, în norii unei dimineţi ceţoase.

Cu atât mai bine, fiindcă sunetul profund al clopotului se aude misterios în aerul liniştit, în timp ce catârii ne poartă pe serpentina către mănăstire; nu se vede nimic decât ceaţa cenuşie, mişcându-se solemn, încet, ca o procesiune funerară. Zărim, în cele din urmă, o îngrămădire fantomatică de clădiri: zidurile şi turnurile cenuşii se conturează nedesluşit, deşi sunt atât de aproape şi de masive; vapori neliniştiţi se rostogolesc greoi prin coridoarele boltite.

În curtea tetragonală, două umbre negre păşesc pe lângă statuia sfântului patron şi cea a surorii sale; în spatele lor saltă un corb care, drept răspuns dat clopotarului, croncăne şi cuvântă în cea mai pură toscană! Cât de mult seamănă cu un iezuit! Niciodată un individ prefăcut şi misterios nu s-a simţit mai în largul său ca acest corb care stă acum la uşa refectoriului, prefăcându-se că se uită în altă parte când, de fapt, scrutează vizitatorii, ascultându-i cu o atenţie mărită.

Uşierul, în comparaţie cu corbul, nu mai are nici un haz!

„Vorbeşte ca noi”, remarcă uşierul, „aproape la fel de clar”. Aproape? Nimic nu ar putea fi mai grăitor decât primirea făcută de corb ţăranilor care intră pe poartă cu coşuri şi poveri. Rotirea ironică a ochilor şi croncănitul, ca un râs înfundat, în gâtlej l-ar îndreptăţi deopotrivă să fie ales superiorul unui Ordin al Corbilor. Ştie tot ce se petrece

acolo. „Prea bine”, zice el, „ştim noi ce ştim. Veniţi, oameni buni, veniţi! Îmi face plăcere să vă văd!”

Cum a fost ridicată această construcţie extraordinară într-un astfel de loc, unde numai truda de a aduce piatra, fierul şi marmura trebuie să fi fost îngrozitoare? „Crrr”, face corbul, întâmpinându-i pe ţărani. Cum, fiind prădată, apoi distrusă de foc şi de cutremur, s-a ridicat ea din ruine şi a devenit ceea ce putem vedea acum: o mănăstire mare, cu o biserică atât de somptuoasă şi de măreaţă? „Crrr”, face corbul, salutându-i pe ţărani. Aceşti oameni au o înfăţişare nenorocită şi (ca de obicei) sunt complet ignoraţi şi cerşesc, în timp ce călugării îngâna în capelă. „Crrr”, face corbul, „Crrr!”

Astfel îl părăsim, croncănind şi rotindu-şi ochii acolo, la poarta mănăstirii, şi coborâm, şerpuind din nou printre nori. În cele din urmă, după ce am ieşit din ceaţă, în depărtare ni se dezvăluie satul de jos, iar ţinutul întins şi mănos, străbătut de râuleţe, ne oferă o privelişte mult mai încântătoare decât cea a mănăstirii sumbre şi învăluită în neguri.

Călătorim din nou pe drumuri noroioase, prin sate năruite şi prăpădite, unde n-ai să vezi o fereastră întreagă, haine în loc de zdrenţe sau ceva de mâncare în prăvăliile nenorocite. Femeile poartă un corsaj de un roşu aprins, o fustă albă şi o podoabă de cap napolitană, din pânză de in, pe care odinioară cărau poveri. Bărbaţii şi copiii poartă ce apucă.

Soldaţii sunt murdari şi lacomi ca nişte câini. Hanurile sunt parcă pline de strigoi, deci infinit mai interesante şi mai amuzante decât cele mai bune hoteluri din Paris. E unul lângă Valmonte (un orăşel arătând ca o roată, întărit cu ziduri, pe muntele din faţă), la care se ajunge străbătând o mlaştină adâncă până la gleznă. Jos se află o galerie pustie, o curte întunecoasă plină de grajduri şi poduri goale şi o bucătărie mare şi lungă, cu o bancă şi o masă, ambele la fel de mari şi de lungi, unde se tot adună, în jurul unui foc, cât timp e pregătită cina, un grup de călugări, printre care şi

doi preoţi. Sus, pe scări, se află o galerie de cărămidă colţuroasă, cu foarte puţine ferestre şi cu mai puţine petice de sticlă zgrunţuroasă la ele, în timp ce toate uşile care se deschid aici (o duzină, poate chiar două) sunt scoase din balamale, iar masa nu este altceva decât o înşiruire de scânduri goale pe nişte capre, la care ar putea mânca comod pe puţin treizeci de oameni; vatra este încăpătoare cât un salon şi în ea lemnele ard în flăcări vii, trosnind înspăimântător şi luminând cele mai urâte şi mai întunecoase chipuri, desenate cu cărbune pe laturile văruite de călătorii care au trecut pe aici. Pe masă se află o lampă ţărănească abia pâlpâind, iar în jurul mesei pluteşte parcă, scărpinându-se încontinuu în părul ei negru, o femeie micuţă, ca o piticanie cu chip de ceară; se înalţă pe vârful picioarelor ca să orânduiască tacâmurile şi face un salt acrobatic ca să se uite în cana de apă. Păturile din odăile alăturate sunt dintre cele mai originale. În tot hanul nu se găseşte un ciob de oglindă, iar lavoarul seamănă cu o maşină de gătit. Piticania cu chipul ca de ceară pune pe masă o sticlă de-un litru cu vinul cel mai bun şi aduce, laolaltă cu o jumătate de duzină de alte feluri, două treimi de ied fript, care fumegă de fierbinte ce e! Femeia este tot atât de bine dispusă pe cât e de murdară, ceea ce spune mare lucru. Bem, deci, în sănătatea ei şi pentru prosperitatea localului. Ajungem înapoi la Roma şi o lăsăm în urmă o dată cu pelerinii care se întorc acum la casele lor, fiecare cu toiagul şi blidul lui, cerând de pomană în numele iubirii Domnului; după ce străbatem un ţinut frumos, sosim la cascada Terni, unde vijeliosul Velino se năpusteşte cu toate apele de pe o înălţime stâncoasă, formând jerbe strălucitoare şi nenumărate curcubee. Perugia, puternic fortificată de îndemânarea oamenilor şi de natură, pe un deal înalt, ridicându-se abrupt din câmpie, acolo unde munţii purpurii se unesc cu cerul, ne întâmpină voios într-o zi de târg, strălucind de atâtea culori vii. Sumbrele, dar bogatele clădiri gotice sunt admirabil construite. Pavajul

pieţii este presărat cu produse de la ţară. Pe coasta abruptă, de-a lungul drumului dinspre oraş, sub ziduri, se află un târg zgomotos de viţei, miei, porci, cai, catâri şi boi. Printre copitele vitelor bat viguros din aripi gâşte şi curcani, iar cumpărătorii, vânzătorii şi mulţimea de gură-cască se înghesuie chiar în drumul nostru pe când coborâm, strigând la ei.

Deodată, printre caii noştri se aude un sunet metalic. Surugiul îi opreşte. Prăbuşindu-se în şa şi ridicându-şi ochii spre cer, scapă un blestem; „Oh, Jupiter atotputernice! Un cal şi-a pierdut potcoava!”

În ciuda groaznicei naturi a acestui accident şi în pofida privirii cu adevărat disperate a surugiului (imposibilă la orice om care nu e un vetturino italian), neajunsul e reparat degrabă de un potcovar cu al cărui ajutor ajungem la Castiglione în aceeaşi seară şi la Arezzo în ziua următoare. Slujba se ţine, ca de obicei, în frumoasa catedrală în care strălucirea soarelui pătrunde printre stâlpi şi vitralii, ici descoperind şi colo ascunzând siluetele îngenuncheate pe pardoseală, şi croind poteci de lumină în lungile-i coridoare.

Dar, într-o dimineaţă senină, descoperim o frumuseţe cu mult mai mare şi mai deosebită când, privind în vârful unui deal, ni se dezvăluie Florenţa! Se întinde în faţa noastră într-o vale însorită, luminoasă, străbătută de meandrele fluviului Arno şi înconjurată de dealuri, cu domuri, turnuri şi palate ridicându-se dintr-o îngrămădire strălucitoare, care luceşte precum aurul în soare!

Străzile frumoasei Florenţe sunt nespus de grave şi sobre; clădirile vechi şi masive aruncă tot atâtea umbre pe stradă ca şi în râu, încât vedem zăcând la picioarele noastre un alt oraş, diferit de cel real, cu forme şi fantezii bogate. Palatele impresionante, construite anume ca nişte fortăreţe, au ferestruici iscoditoare, prevăzute cu gratii solide, iar zidurile, de o mare grosime, din blocuri imense de piatră necioplită, străjuiesc încruntate fiecare stradă. Chiar în centrul oraşului – în piazza Marelui Duce, împodobită cu

statui superbe şi cu fântâna lui Neptun, se ridică Palazzo Vecchio, cu enormele sale creneluri, şi Marele Turn, care domină întregul oraş. În curtea demnă de castelul din Otranto, din cauza întunericului copleşitor, se află o masivă scară pe care ar putea urca un echipaj întreg, cu căruţă cu tot. În interior se află un salon mare, cu decoraţiunile şterse şi fără pic de luciu, fărâmiţându-se încetul cu încetul, dar care mai păstrează încă, în tablourile de pe pereţi, amintiri despre gloria familiei Medici şi despre războaiele vechilor locuitori ai Florenţei.

Închisoarea se află în imediata apropiere, într-o curte alăturată clădirii – un loc murdar şi înfricoşător, unde o parte din deţinuţi sunt închişi în mici celule ca nişte cuptoare, în timp ce alţii privesc printre gratii şi cerşesc; unii joacă dame, alţii vorbesc cu prietenii lor, care fumează, ca să mai purifice aerul; iar restul cumpără vin şi fructe de la o vânzătoare: toţi sunt jegoşi, murdari şi josnici la înfăţişare. „Se distrează destul de bine, signore”, îmi spune temnicerul. „Aici toţi au mâinile pătate de sânge”, adaugă el, arătând spre întreaga clădire. În acelaşi ceas, un bătrân de vreo optzeci de ani, tocmindu-se cu o fată de şaptesprezece, o înjunghie mortal chiar în piaţa plină de flori, după care e adus la închisoare, ca să îngroaşe numărul deţinuţilor.

Dintre cele patru poduri peste Arno, Ponte Vecchio – pe care se află dughenele bijutierilor şi aurarilor – se detaşează, prin pitoresc, de tot restul. Chiar la mijloc este un spaţiu gol, ca pentru o casă, prin care, privind ca într-o cadră, se văd clipiri preţioase de cer şi apă, precum şi clădiri măreţe, strălucind liniştit printre acoperişurile dughenelor îngrămădite la nimereală pe pod şi alcătuind un tablou minunat. Tot pe acolo trece şi Galeria Marelui Duce, construită ca să lege cele două palate mari printr-un pasaj secret, iar râul îşi urmează şi azi cursul printre străzi şi case, ca un adevărat despot, mergând acolo unde vrea şi sfidând orice obstacol.

Marele Duce trece în şi mai mare taină pe străzi în roba şi gluga sa neagră, fiind membm în Compagnia della Misericordia, o confrerie care include bărbaţii de toate rangurile. Dacă se întâmplă vreun accident, datoria lor este de a-l ridica pe cel în suferinţă şi a-l duce cu multă grijă la spital. Dacă izbucneşte vreun incendiu, este datoria lor să se ducă deîndată la locul acela şi să acorde ajutor şi protecţie. De asemenea, printre obligaţiile lor cele mai obişnuite este şi aceea de a ajuta şi a consola pe cei bolnavi. Cei care sunt de gardă sunt înştiinţaţi prin dangătul marelui clopot al Turnului şi se spune că Marele Duce a fost văzut, la auzul acestuia, ridicându-se de la masă şi retrăgându-se în grabă ca să răspundă chemării.

În cealaltă mare piazza1, unde se ţine un fel de târg fără vreun program fix şi unde grămezi de fier stau laolaltă cu mărfurile de pe tarabe, sau sunt împrăştiate pe pavaj, se află grupate catedrala, cu marele ei dom, campanila, un frumos turn în stil gotic italian, şi baptisteriul, cu porţile lucrate în bronz. În pavajul pieţii este un mic pătrat pe care nu se calcă: „Piatra lui Dante”; aici (aşa spune legenda) obişnuia el să-şi aducă scăunelul şi să cadă în contemplaţie. Mă întreb dacă poetul, în exilul său amar, s-a abţinut vreodată să blesteme pietrele de pe străzile Florenţei nerecunoscătoare, ori de câte ori îşi amintea de acest loc de cugetare laolaltă cu nobilele gânduri despre micuţa Beatrice.

1 Piazza del Duomo (N. T.).

Capela familiei Medici, îngerii buni şi răi ai Florenţei; Catedrala Santa Croce, unde este înmormântat Michelangelo şi unde fiecare lespede din galeriile boltite reaminteşte cât se poate de tulburător de moartea iluştrilor bărbaţi; alte nenumărate catedrale, adeseori nişte construcţii greoaie, neterminate pe dinafară, dar solemne şi plăcute pe dinăuntru, toate acestea ne atrag paşii, în timp ce cutreierăm prin oraş.

În ton cu mormintele din galeriile boltite se află Muzeul de Istorie Naturală, renumit în întreaga lume pentru exponatele sale de ceară: începând cu frunzele, seminţele, plantele, animalele inferioare şi continuând rând pe rând cu organele corpului omenesc, ajungând apoi la întreaga structură a acestei desăvârşite creaţii, minunat prezentată în muzeu ca secerată de moartea fulgerătoare. Puţine aduceri aminte că suntem nişte bieţi muritori pot fi mai solemne şi mai triste, sau pot lovi atât de crunt inima cuiva, decât aceste contrafaceri ale tinereţii şi frumuseţii care zac în somnul cel din urmă.

Dincolo de zidurile oraşului se întinde dulcea vale a râului Arno, precum şi mănăstirea de la Fiesole, turnul lui Galileo, casca lui Boccaccio, vechile vile şi refugii: iată câte locuri demne de interes, strălucind toate în acest peisaj de o nemaiîntâlnită frumuseţe. Reîntorşi în oraş după atâta lumină, cu atât mai solemne şi mai grandioase ne apar străzile, cu palatele lor mari, sumbre, încruntate, pline de legende care povestesc nu numai despre asedii, războaie, putere şi tiranie, ci şi despre dezvoltarea triumfătoare a paşnicelor arte şi ştiinţe.

Câtă lumină nu-i revărsată azi în lume din inima acestor palate masive ale Florenţei! Aici, la îndemâna tuturor vizitatorilor, în adăposturile lor frumoase şi liniştite, sculptorii antici rămân nemuritori, laolaltă cu Michelangelo, Canova, Tiţian, Rembrandt şi cu atâţia poeţi, istorici şi filosofi: aceste figuri ilustre ale istoriei, pe lângă care capetele încoronate şi războinicii în armură par atât de neajutoraţi, de neînsemnaţi şi în curând atât de uitaţi. Aici supravieţuieşte, fără teamă şi în tihnă, acea parte nepieritoare a nobilelor minţi, chiar şi atunci când întăriturile cad sau când din tirania celor mulţi, a celor puţini ori a amândorura nu rămâne decât o poveste; sau când Mândria şi Puterea nu mai înseamnă nimic. Flacăra din aceste străzi rigide, din palatele şi turnurile masive, întreţinută de razele pogorâte din ceruri, dăinuie chiar şi

după ce s-a stins pojarul războiului şi focurile de casă ale paşnicelor generaţii s-au înecat în cenuşă; mii şi mii de chipuri crispate de patima clipei au dispărut din vechile pieţe şi din locurile de întrunire, în timp ce doamna florentină fără nume, izbăvită din uitare de penelul pictorului, trăieşte încă în graţie şi tinereţe veşnică.

Privim înapoi, spre Florenţa, până când cupola strălucitoare a Domului dispare din vedere, şi ne continuăm călătoria prin vesela Toscană, purtând în gând luminoasele ei privelişti, ca să fie cu atât mai frumoasă amintirea întregii Italii.

A venit vara; Genova, Milano şi Lacul Como au rămas mult în urma noastră şi, odihnindu-ne acum la Faido, un sat elveţian ghemuit printre stânci şi munţi înfricoşători, zăpezi eterne şi urlet de cascade, lângă Muntele Saint Gothard, auzim vorbindu-se limba italiană pentru ultima oară în această călătorie. Să ne despărţim, deci, de Italia, uitând toate nenorocirile şi tarele ei, şi să reţinem admiraţia pentru frumuseţile ei naturale şi artificiale în care abundă din plin, ca şi afecţiunea noastră pentru un popor din fire bine dispus, răbdător şi plin de farmec. Anii de nepăsare, de asuprire şi de proastă cârmuire au făcut totul ca să schimbe natura acestor oameni şi să le reducă spiritul; invidii nenorocite, aţâţate de prinţi nevolnici, pentru care unirea însemna distrugere, iar fărâmiţarea ţării putere, au ros ca un cancer rădăcina naţiunii şi au brutalizat graiul, însă binele care a existat întodeauna în italieni se află în ei şi azi, iar într-o zi, din cenuşă se va ridica un popor nobil. Să nutrim această speranţă! Să ne amintim de Italia şi cu multă veneraţie, fiindcă prin fiecare frântură din templele căzute şi prin fiecare piatră din palatele şi temniţele părăsite, ea ne ajută să învăţăm lecţia timpului; aceea că anii se scurg cu un scop şi că pământul acesta este mai bun, mai darnic, mai răbdător şi mai plin de speranţă pe măsură ce ne apropiem de acest scop tainic!

„Descoperim în persoana domnului Dickens un călător febril şi lucid laolaltă, un turist atras nu doar de geografia spiritului latin, ci şi de contururile semeţe ale monumentelor antice sau renascentiste. Impresii din Italia înseamnă mai întâi cultură, venerare a titanilor sau recurs la trecut şi abia pe urmă un exerciţiu jurnalier al unui autor de romane ce s-a decis să-i lase deoparte pe David Copperfield şi pe DombeY. Pe Oliver Twist şi pe Pickwick. Avem sub ochi un ghid de cunoaştere a unor înaintaşi pe care istoria încă n-a găsit de cuviinţa să-i aşeze la locul potrivit.”

7SFÂRŞIT

1 Celule subterane şi obscure în care erau închişi condamnaţii pe viaţă (N. T).

1 Sir Joshua Reynolds (1723-l792), pictor, primul preşedinte al

1 Eroul comic din piesele lui Shakespeare Henric al IV-lea şi Nevestele vesele din Windsor (n.t.).